

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
განათლებისა და მეცნიერებათა ფაკულტეტი
სლავისტიკის დეპარტამენტი

თამარ დიასამიძე

ვერბალური და არავერბალური კომუნიკაცია ეტიკეტურ

ფორმულებში

(ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

წარმოდგენილი ნაშრომი

სპეციალობა: ენეთმეცნიერება (თარგმანმცოდნეობა)

სამეცნიერო ხელმძღვანელი,

ასოც.პროფ. ფილ.მ.კ ქ. სვანიძე

ბათუმი - 2012

სარჩევი

შესავალი	3
თავი I. კომუნიკაციის ლინგვოკულტუროლოგიური ბუნება.....	9
I.I. კომუნიკაციის კულტუროლოგიური არსი.....	9
I.II კომუნიკაციის ვერბალური და არავერბალური ასპექტები.....	27
თავი II. არავერბალური კომუნიკაციის კულტურათშორისი ასპექტები.....	53
თავი III. სოციალური იერარქია ეტიკეტურ ფორმულებში კულტურათშორისი კომუნიკაციის პროცესში.....	92
დასკვნა.....	126
გამოყენებული ლიტერატურა.....	128

შესავალი

ეპოქალურმა სოციალურ-პოლიტიკურმა ძვრებმა, რაც პარადიგმის შეცვლით დაგვირგვინდა, მნიშვნელოვნად გაზარდა პიროვნებისადმი ინტერესი. ეს ინტერესი დაემთხვა მეცნიერების განვითარების ახალი პარადიგმის, ანთროპოცენტრიზმის ჩამოყალიბების ეპოქას, რომელმაც ჰუმანიტარულ მეცნიერებებს კვლევის ახლებური პერსპექტივები დაუსახა.

მე-20 საუკუნის ბოლო ათწლეულში წარმოიშვა ახალი ენობრივი კონცეფციები, გამოიკვეთა კვლევის ახალი მიმართულებანი, რომელმაც ენათმეცნიერებაში ძირითად ამოცანად “ადამიანის ფაქტორის” გათვალისწინება დაისახა. შესაბამისად, ახლებურად დაისვა რიგი ლინგვისტურ-ფილოსოფიური საკითხები, რომელთაგან მნიშვნელოვანია აზროვნებისა და ენის ურთიერთკავშირის, ადამიანის ინდივიდუალური ინტელექტუალური, ემოციური, შინაგანი მდგომარეობის, პარალინგვისტური მახასიათებლების სწორი გაგება, ფსიქოლოგიური თვისებების ერთიანი ასახვა ახალ ენობრივ პარადიგმაში. ამასთან ერთად, გამოიკვეთა მეთოდოლოგიური ძვრებიც ანთროპოლოგიური ლინგვისტიკის თვალსაზრისით. სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოვიდა ახალი, ყოვლისმომცველი ცნებები: ენობრივი პიროვნება, კონცეპტუალური სტრუქტურა, კონცეპტი და ისეთი მრავალსპრექტიანი ფენომენი, როგორცაა სამყაროს ენობრივი ხატი (Кузнецова 2007:44).

თანამედროვე მსოფლიოში შექმნილ ვითარებაში, როდესაც საყოველთაო საზოგადოება მიდის გლობალიზაციის გზით, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს კულტუროლოგიური ხასიათის კვლევები, რომლებიც აყალიბებენ ზოგადსაკაცობრიო კულტურის სახეს და, ამავე დროს, იძლევიან თვითმყოფადობის გამოვლენის საშუალებას.

უახლესი დროის მსოფლიო სოციალურმა, პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა ძვრებმა გამოიწვია ხალხების აქამდე არნახული მიგრაცია და მათი კულტურული კონფლიქტიც. მართალია, გაიოლდა ერთა შორის ურთიერთობა, მაგრამ თავი იჩინა გაგების პრობლემამ. ეს პრობლემა ერთ-ერთი ცენტრალურია თანამედროვე ეპოქაში, რომელიც ცდილობს გადაჭრას იგი კულტურათშორისი დიალოგის, ურთიერთგაგების გზით.

ახალი დროის მეცნიერება ამა თუ იმ კულტურას შეისწავლის კომპლექსურად, მისი განვითარების ყველა ასპექტში (ცხოვრების წესი,

მსოფლმხედველობა, ცნობიერება, მენტალიტეტი, ეროვნული ხასიათი, ადამიანის სულიერი საზოგადოებრივი და წარმოებითი მოღვაწეობის შედეგები).

თანამედროვე მეცნიერების ყურადღების ცენტრშია მოქცეული ენის, ცნობიერებისა და კულტურის რთული ურთიერთგავლენა, როდესაც ენაში აისახება ყოველი კონკრეტული ეთნოსის კულტურული ცნობიერების ფაქტები, ხოლო ენობრივი კატეგორიები თავის მხრივ გავლენას ახდენს ადამიანის ცნობიერებაზე, განსაზღვრავს მისი აზროვნების ტიპს, მსოფლადქმას, ღირებულებების სისტემასა და სოციალურ ქცევას. ამრიგად, ადამიანის მიერ სინამდვილის აღქმა განპირობებულია იმ ეთნოჯგუფის კულტურით, რომელსაც იგი მიეკუთვნება, რაც აისახება მის ენაში. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ენა წარმოადგენს გარკვეულ კოდს, რომელიც იჭრება რა აზროვნების ყველა პროცესში, აყალიბებს ადამიანის – ენის მატარებლის პიროვნებას, მასში კოდირებულ მსოფლმხედველობას.

ზემოთქმულის გათვალისწინებით, ენათმეცნიერება ენას განიხილავს როგორც “სისტემას მოქმედებაში”. თანამედროვე ლინგვისტიკაში ადამიანი განიხილება ენათმეცნიერების “მთავარი ობიექტად” და რადგანაც ენის შემოქმედი ადამიანია, ბუნებრივია, რომ კომუნიკაციური ლინგვისტიკა ორიენტირებული იქნება ადამიანზე, როგორც მეტყველ სუბიექტზე.

თუმცა ამავედროულად, **მეცნიერული კვლევა-ძიება** ცხადყოფს, რომ კომუნიკაციის ეფექტურად წარმატებაში დიდ როლს ასრულებს როგორც ვერბალური, ისე არავერბალური ნიშნები–პროსოდიული და პარალინგვისტური ელემენტები. სწორედ ამ ფაქტმა განაპირობა, კვლევის ობიექტისადმი ამ კუთხით მიდგომა. ჩვენ ვიკვლევთ კომუნიკაციას, როგორც ენობრივ-კულტურული ფენომენის არავერბალურ განზომილებას ეტიკეტურ ფორმულებში.

აქედან გამომდინარე, **სადოქტორო ნაშრომი მიზნად** ისახავს კომუნიკაციის, როგორც ენობრივ-კულტურული ფენომენისა და მისი ვერბალური და არავერბალური განზომილებების თავისებურებების გამოკვლევას ეტიკეტურ ფორმულებში; არავერბალური კომუნიკაციის ცნების დაზუსტებას ანთროპოცენტრისტულ და ფსიქოლინგვისტურ კონტექსტებში; არავერბალური კომუნიკაციის ნორმების ზოგადი ეროვნული ან ეთნიკური ბუნების განსაზღვრას; ქართულ დისკურსში მიღებული ვერბალური და არავერბალური ხერხების კომპლექსურ კროსკულტურულ ანალიზს დასავლურ და აღმოსავლურ კულტურებში. კერძოდ, ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევა არის მცდელობა,

განსაზღვროს ქართული კულტურის მიმართება დასავლურ და აღმოსავლურ კულტურებთან, მისი, როგორც ამ ორ ცივილიზაციათა მიჯნაზე არსებული კულტურის ადგილი და ბუნება.

სადოქტორო ნაშრომის მიზანი გულისხმობს ქართული არავერბალური ნიშნების შესწავლისა და მსოფლიო არავერბალურ სისტემაში მათი შესაბამისი “ადგილის მიჩენის” საფუძველზე ქართული კულტურის ადგილის, პოზიციის განსაზღვრას.

აღნიშნული მიზნების მისაღწევად ჩვენ დავისახეთ შემდეგი კონკრეტული **ამოცანები**: ენობრივი პროცესების და არავერბალური კომუნიკაციის ურთიერთდამოკიდებულების გამოვლენა და კომუნიკაციაში მათი როლის დიფერენციაცია; კულტურათშორის კონტექსტში ვერბალური, არავერბალური და კრეოლიზებული ტექსტების ნაირგვარობის დადგენა (მეტყველებაში კრეოლიზებული ტექსტი რთული ტექსტუალური წარმონაქმნია, რომელშიც ვერბალური და იკონიკური ელემენტები ქმნიან ერთიან ვიზუალურ, სტრუქტურულ, აზრობრივ და ფუნქციურ მთლიანობას, მიმართულს ადრესატის კომპლექსურ პრაგმატულ ზემოქმედებაზე). ჩვენს შემთხვევაში კრეოლიზებულად მოვიაზრებთ შერეული ფაქტურის (ვერბალური და არავერბალური განზომილების მქონე ტექსტებს); ქართული არავერბალური ნიშნების, მათი მიმართების გამოვლენა სხვა არავერბალურ ნიშნებთან; ვერბალური და არავერბალური კომუნიკაციის ძირითადი ტიპების გამოვლენა და აღწერა.

წინამდებარე ნაშრომის **აქტუალობა** განპირობებულია შემდეგი გარემოებით: მეცნიერებმა დაადგინეს, რომ ენის მეშვეობით მოსაუბრეს ინფორმაციის 35% გადაეცემა, ენასთან ერთად არსებობს ურთიერთობის სხვა უამრავი საშუალება, რომლებიც ინფორმაციას გადმოგვცემენ. ურთიერთობის ასეთი ფორმა მეცნიერებმა გააერთიანეს “არავერბალური კომუნიკაციის” ცნებაში. უესტები, მიმიკები, პოზა, ტანსაცმელი, ვარცხნილობა, ჩვენი გარემომცველი საგნები, ჩვენი მოქმედების ჩვევები – ყველა ესენი ურთიერთობის განსაზღვრულ სახეობას წარმოადგენენ, რომლებმაც მიიღო არავერბალური ურთიერთობის სახელწოდება. ე.ი. ისეთები, რომლებიც უსიტყვოდ ხდება, მათი წილია ინფორმაციის დარჩენილი 65%, რომელიც კომუნიკაციის პროცესში გადმოიცემა.

თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ქართული არავერბალური ნიშნების კულტურულ-ეროვნული თავისებურებების შესწავლა, მათი ადგილისა და

ბუნების განსაზღვრა დასავლურ და აღმოსავლურ კულტურებთან მიმართებაში არ ასახულა ქართულ ლინგვისტიკაში, შეიძლება წინამდებარე გამოკვლევა აქტუალურად მივიჩნიოთ.

აღნიშნული პრობლემის აქტუალობა დაკავშირებულია, აგრეთვე არავერბალური ნიშნების სწორ ინტერპრეტაციასთან, რომლის გათვალისწინებაც აგვარიდებს გაუგებრობით გამოწვეულ ხშირ კონფლიქტებს.

სწორედ ამ თვალსაზრისით საკვლევი პრობლემა აქტუალურად მიგვაჩნია.

სადოქტორო ნაშრომის **სამეცნიერო სიახლე** შემდეგი ფაქტორებითაა განპირობებული: ნაშრომში ვიკვლევთ კომუნიკაციის ვერბალური და არავერბალური ნიშნების ფუნქციონირებას ეტიკეტურ ფორმულებში, ქართულ კულტურასა და სინამდილეში.

ნაშრომის სამეცნიერო სიახლე მდგომარეობს იმაში, რომ კვლევის ობიექტია მეტყველი სუბიექტის, როგორც კონკრეტული კულტურის წარმომადგენლის, არავერბალური მახასიათებლები.

შეუძლებელია ზუსტად ვიცოდეთ, თუ რა ხდება მეორე ადამიანში. შესაძლებელია მხოლოდ ვარაუდების აგება ადრესანტისაგან მომავალი ვერბალური და არავერბალური სიგნალების გაშიფვრის საფუძველზე და იმის გათვალისწინებით, თუ რომელი კულტურის წარმომადგენლები არიან ისინი.

მე-20 საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული, სულ უფრო ნათლად იკვეთება არავერბალური კომუნიკაციის სფეროს სპეციალისტების საჭიროება. რაოდენ გასაკვირიც უნდა იყოს, კომუნიკაციის არავერბალური ასპექტების სიღრმისეული და თანმიმდევრული შესწავლა მხოლოდ მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში დაიწყო.

ნაშრომის სიახლე და ორიგინალობა გამოიხატება იმ ფაქტშიც, რომ ეს მეცნიერება თავისთავად ახალია. საკითხის ახლებური კუთხის კვლევით და ქართული არავერბალური ნიშნების შესწავლით, მათთვის შესაბამისი “ადგილის მიჩენით” განისაზღვრება ქართული კულტურის შესაბამისი შრის ადგილი მსოფლიო არავერბალურ სისტემაში, რაზედაც თანამედროვე მეცნიერებაში დიდი მოთხოვნაა.

ნაშრომის თეორიული ღირებულება. სპეციალური ლიტერატურის გამოყენებისა და ენობრივ-კულტუროლოგიური კვლევის საფუძველზე ჩვენ გამოვყოფთ ერთმანეთისაგან კომუნიკაციის პრაგმატიკის ვერბალურ და

არავერბალურ განზომილებებს და განვსაზღვრავთ მათ როლს კომუნიკაციის პროცესში.

ჩვენ მიერ განხილულ ნაშრომებში ყურადღება გამახვილებულია კომუნიკაციის ან მხოლოდ ვერბალურ ან მის არავერბალურ მხარეზე. მოცემული ნაშრომის თეორიული ღირებულება მდგომარეობს კომუნიკაციის როგორც ვერბალური, ასევე არავერბალური თეორიული ბაზის შექმნაში, რაც გულისხმობს კომუნიკაციის აღნიშნული ასპექტების კომპლექსის შესწავლას.

კომუნიკაციის არაეფექტურობა განპირობებულია კომუნიკაციის იმ სტრატეგიათა გამოუყენებლობით თუ დარღვევით, რომლებიც უნდა ახასიათებდეს გამონათქვამს კომუნიკაციის ეფექტურად წარმართვისათვის.

კომუნიკაციის ეფექტურობა განისაზღვრება არამარტო გამონათქვამის მნიშვნელობის გაგების ხარისხით, არამედ მოსაუბრის ქცევის სწორი შეფასების უნარით. კერძოდ, კინესიკური პარალინგვიზმები სწორედ ის ელემენტებია, რომელთა მნიშვნელობითაც გრძნობებს მძიმე განცდებს და ემოციებს უფრო სრულყოფილად გამოვხატავთ, ვავლენთ თუ რა დამოკიდებულება გვაქვს სინამდვილეში გამონათქვამსა და კომუნიკანტის მიმართ.

არავერბალურ ენას ერთი უნიკალური თვისება აქვს: მას შეუძლია “გასცეს” კომუნიკანტი იმდენად, რამდენადაც მისი საშუალებით ვლინდება კომუნიკანტის ჭეშმარიტი, შეუნიღბავი სახე. სწორედ კინესიკური მახასიათებლების “წაკითხვის” უნარი, გვეხმარება იმაში, რომ დავეჭვდეთ მოსაუბრის გამონათქვამში და დავინახოთ მისი რეალური სახე.

ერთი და იგივე ქესტი სხვადასხვაგვარად აღიქმება კულტურის განსხვავებულ ტიპებში. ჩვენი თვალსაზრისით, სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლებთან ურთიერთობის პროცესში ვერბალური თუ არავერბალური ნიშნების გამოყენების დროს სიფრთხილე და დიდი ყურადღება გვმართებს. აქედან გამომდინარე, მართებულია მოცემულ კულტურაში მიღებული ქესტების წინასწარ შესწავლა და თუ არა ვართ დარწმუნებული, თუ როგორ აღიქმება ჩვენ მიერ გამოყენებული ქესტი სხვა კულტურაში, მაშინ უმჯობესია თავი ავარიდოთ მის დემონსტრირებას.

ნაშრომის პრაქტიკული ღირებულება. წარმოდგენილი ნაშრომი სინტერესო იქნება იმ მეცნიერებისათვის, ვინც დაიტერესებულია ვერბალური და არავერბალური კომუნიკაციის თავისებურებების შესწავლით ეტიკეტურ ფორმულებში, ვინც იკვლევს ინგლისური და ქართული ეტიკეტური

ფორმულების განპირობებულობას შესაბამისი კულტურების ვერბალური და არავერბალური მექანიზმებით. მისი დებულებები შეიძლება გახდეს სპეცკურსებისა და სპეცსემინარების შინაარსის ნაწილი ისეთ დარგებში, როგორებიცაა კულტუროლოგია, ლინგვოკულტუროლოგია, კულტურათშორისი კომუნიკაციები, თარგმანთმცოდნეობა.

ნაშრომის სტრუქტურასა და მოცულობას განსაზღვრავს კვლევის მიზნები და ამოცანები. იგი მოიცავს 133 ნაბეჭდ გვერდს. სადოქტორო ნაშრომი შედგება შესავლის, სამი თავისა და დასკვნისაგან; თან ერთვის გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურის სია.

თავი I. კომუნიკაციის ლინგვოკულტუროლოგიური ბუნება

II. კომუნიკაციის კულტუროლოგიური არსი

სიტყვა “კომუნიკაცია” ერთ-ერთია იმ მრავალ უცხო სიტყვათაგან, რომლებიც დღეისათვის ფართოდ გამოიყენება ენაში. იგი წარმოიშვა ლათინური სიტყვისაგან “Communico”, რაც ნიშნავს “საერთოს ვხდი, ვაკავშირებ, ვურთიერთობ”.

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ სხვადასხვა მეცნიერი განსხვავებულად განსაზღვრავს სიტყვა “კომუნიკაციას”.

ყველანაირი კომუნიკაცია წარმოადგენს ორ ასპექტს: შინაარსის და ფორმის ურთიერთობას, სადაც მეორე შეიცავს პირველს, კომუნიკაციის შინაარსს კი წარმოადგენს ინფორმაცია, მისი მიზანია შეტყობინების გადაცემა, იგი გამოიყენება როგორც სიტყვა “ურთიერთობის” სინონიმი (Макаров 2003: 13).

ე.ი. კომუნიკაცია არის ურთიერთობა, კავშირი. ადრე კომუნიკაციის ნაცვლად იყენებდნენ სიტყვა “ურთიერთობას”, რომელიც მოიცავდა ადამიანთა შორის არსებული უშუალო კონტაქტების ყველა ფორმას, დღეს კი კომუნიკაციამ თითქმის სრულად შეცვალა სიტყვა “ურთიერთობა”, დაიმკვიდრა მისი ადგილი და წარმოადგენს განსაკუთრებული შესწავლის საგანს სხვადასხვა მეცნიერებაში.

სიტყვა “კომუნიკაციის” მეორე მნიშვნელობაა შეტყობინების გზები, სატრანსპორტო კავშირები, მიწისქვეშა კომუნალური ქსელები. მაგალითად, მიწისქვეშა, საჰაერო და სხვა კომუნიკაციები, საკომუნიკაციო სისტემა. ჩვენ გვანტერესებს ტერმინ “კომუნიკაციის” თავდაპირველი მნიშვნელობა, რადგანაც ჩვენი შესწავლის ობიექტს სწორედ ადამიანთა შორის ურთიერთობა წარმოადგენს. ამ მნიშვნელობასთანაა დაკავშირებული ტერმინის ცნების მეცნიერული განსაზღვრაც. მოცემულ ლინგვისტურ ენციკლოპედიურ ლექსიკონში “კომუნიკაცია ადამიანთა ურთიერთქმედების სპეციალური ფორმაა მათი შემეცნებით -შრომითი მოქმედების პროცესში” (Гойхман 2005:6).

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მწერები, ფრინველები, ცხოველები ინფორმაციის გაცვლის მდიდარ ბგერით და კინეტიკურ (მოძრაე) საშუალებებს ფლობენ, თუმცა მათ შორის ურთიერთქმედებას მეცნიერები უწოდებენ “ბიოლოგიურად მიზანმიმართულ ქცევას, მიმართულს ადაპტაციისაკენ და რეგულირებულს ნაწილობრივ სიგნალიზაციით” (Гойхман 2005:7).

ენობრივი კომუნიკაციის მთავარი მიზანია სხვადასხვა სახის ინფორმაციის გაცვლა. ცხადია, რომ ურთიერთობა ხორციელდება არამარტო ენის საშუალებით. უძველესი დროიდან ადამიანთა საზოგადოებაში გამოიყენებოდა ურთიერთობისა და ინფორმაციის გადაცემის დამატებითი საშუალებები, რომელთა უმრავლესობაც დღემდე არსებობს. მაგალითად, აფრიკის ძირეული მოსახლეობა იყენებს სტვენის, სიგნალების, დაფდაფების, ზარების, გონგისა და სხვა ამის მსგავს ხმებში როგორც ურთიერთობის საშუალებებს. “ყვავილთა ენა” გავრცელებულია აღმოსავლეთში, აგრეთვე იმ ინფორმაციის გამოსატვის საშუალებას წარმოადგენს, რომელთა გადმოცემა ზოგ შემთხვევაში სიტყვებით შეუძლებელია. მაგალითად, ვარდი სიყვარულის სიმბოლოა, საპონელა – ხსოვნის და ა. შ. საგზაო ნიშნები, შუქნიშნის სიგნალები, სიგნალების გადაცემა ალმების მეშვეობით, და ა. შ. – ყველა მათგანი ინფორმაციის გადაცემის საშუალებაა, რომელიც ავსებს ადამიანთა ურთიერთობის ძირითად საშუალებას – ენას.

თანამედროვე კომუნიკაციური სივრცე საკმაოდ რთული სისტემაა, რომელშიც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ადგილი კომუნიკაციის სხვადასხვა ტიპს უჭირავს. ადამიანი ამა თუ იმ სიტუაციაში განსხვავებულად იქცევა და ადამიანებთან განსხვავებულ ურთიერთობას ამყარებს. გარდა ამისა, კომუნიკაციის ბუნებასა და თავისებურებებს განსაზღვრავენ ინფორმაციის გადაცემის საშუალებების მიხედვით, კომუნიკაციის სუბიექტებით და ა. შ. კომუნიკაციის სახეების რაოდენობა სხვადასხვა წყაროში საკმაოდ განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ამავე დროს ამ საკითხთან ფუნქციური მიდგომა საშუალებას იძლევა გამოვყოთ კომუნიკაციის შემდეგი სახეები: ინფორმაციული, ფუნქციონალურ-შემფასებლური, რეკრეაციული, დამაჯერებელი და სარიტუალო.

ინფორმაციული კომუნიკაცია წარმოადგენს ინფორმაციის გადაცემის პროცესს გარე სამყაროს შესახებ, რომელშიც ცხოვრობს კომუნიკატორი და რეციპიენტი. ინფორმაციული შეტყობინება არის შეხედულება განხილულ ფაქტორებზე, კომუნიკაციის ამ სახეობას განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა, ვინაიდან ჩნდება ახალი ინფორმაციული წყაროები, რომელთა შორის ყველაზე გლობალურია ინტერნეტი. ინტერნეტის წყალობით ხელმისაწვდომი ხდება მსოფლიო სამეცნიერო ბიბლიოთეკა, ნებისმიერი გაზეთი, უკანასკნელი სიახლეები.

აფექტურ-შემფასებლური კომუნიკაცია ემყარება დადებით ან უარყოფით გრძნობებს სხვა ადამიანებთან მიმართებაში. კომუნიკაციის ამ სახეობაში არ არის ფაქტები ობიექტურად ჩამოყალიბებული, აქ არის სუბიექტურობა. ყველა ეს ფორმა არის აფექტურ-შემფასებლური კომუნიკაცია. ეს კომუნიკაცია წარმოადგენს შესაძლებლობას გააძლიეროს ან შეასუსტოს შეფასება და გრძნობების გამოხატვა, რაც ინფორმაციული კომუნიკაციის შემთხვევაში შეუძლებელია. აფექტური კომუნიკაციის მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს ემპათია. ემპათია გამოიხატება ორ ფორმაში: პირველ რიგში, ის არის უნარი გრძნობების ვერბალური და არავერბალური გამოხატვისა; მეორედ, ის არის ემოციაზე პასუხის გაცემა იმგვარად, როგორც ეს საჭირო და შესაძლებელი იქნება მოსაუბრისათვის.

რეკრეაციული კომუნიკაცია ურთიერთობის სხვადასხვა ფორმას მოიცავს, რომელიც მოსაუბრეს განტვირთვისა და დასვენების საშუალებას აძლევს. ამგვარ კომუნიკაციას ადამიანები ქმნიან წარმოსახვით სიტუაციებში, როდესაც აწვდიან ერთმანეთს ინფორმაციას, ყვებიან ამბებს, ანეგდოტებს და ა.შ. რეკრეაციული კომუნიკაციის მეტ-ნაკლებად გავრცელებული ფორმებია: სხვადასხვა სახის დისკუსია, კონკურსები, ოლიმპიადები და ა. შ.

დამაჯერებელი კომუნიკაცია წარმოადგენს კომუნიკაციის ისეთ სახეობას, რომელიც მიმართულია რომელიმე მოქმედების სტიმულირებისაკენ. ის გამოიხატება ბრძანებაში, თხოვნასა და რჩევაში. ამგვარ კომუნიკაციაში მონაწილეები ზემოქმედებენ ერთმანეთზე. კომუნიკაციის ამ ფორმათაგან ერთ-ერთი ცნობილი არის რეკლამა. მასში ყველაზე მნიშვნელოვანი მანიპულაციის ელემენტია სხვა ადამიანებთან ურთიერთობისას გადასვლა. მნიშვნელოვანია კულტურული დიალოგის ლექსიკაც. მაგალითად, საუბრისას ჩვენ ვიღიმებით ან ვამბობთ “გთხოვთ” ან “მადლობა”, არ ვაჩვენებთ მოსაუბრეს ჩვენს განწყობას. გარეგნული მხარეც ასევე დამაჯერებელ ფუნქციას ასრულებს. მოუწესრიგებელი, უსუფთაო შესახედაობით ჩვენ განზრახ უკუვაგდებთ სხვებს. მოწესრიგებულობით კი პირიქით, ვცდილობთ ჩვენ მიმართ კარგად განვაწყობთ ისინი, ვისზეც დამოკიდებულია ჩვენი წარმატება. ფერთა პალიტრა ასრულებს როგორც აფექტურ-შემფასებლურ, ასევე დამაჯერებელ როლებს, რადგანაც გვეხმარება ზეგავლენა მოვახდინოთ პარტნიორზე.

სარიტუალო კომუნიკაცია გამოიხატება სოციალურად დადგენილ ქცევათა შესრულებაში. მაგალითად, ავიღოთ მასწავლებლისა და მოსწავლის

ურთიერთობა. როცა მასწავლებელი შედის კლასში, ყველა ფეხზე დგება. ნაცნობები ერთმანეთს ესალმებიან ხელის ჩამორთმევით.

კომუნიკაციის კვლევისას გამოყოფენ მასობრივ, პიროვნებათშორის და შიდაპიროვნულ კომუნიკაციებს. ეს სახეები შეიძლება დავუკავშიროთ მხოლოდ პიროვნებათშორის და მასობრივ კომუნიკაციებს, რომლებიც წარმოადგენს ურთიერთობის ორ პოლუსს. პიროვნებათშორის კომუნიკაციურ სიტუაციაში უდიდეს როლს ასრულებს კომუნიკანტთა კულტურული წარმომავლობა. კულტურა ვერ იარსებებს ადამიანთა ურთიერთობის პროცესის გარეშე. ნებისმიერი კულტურის მატარებელი ყოველთვის ადამიანია. ყოველი ინდივიდის შედარება შეიძლება “კულტურულ აისბერგთან”, მისი ქცევა ხომ განისაზღვრება ინკულტურაციის პროცესში ღირებულებით და კულტურული ნორმებით. ისინი განსაზღვრავენ ვერბალურ, არავერბალურ და პარავერბალურ კომუნიკაციურ საშუალებებს. ჩვენ მიერ გამოყენებულ ვერბალურ და არავერბალურ საშუალებებს ხშირად კომუნიკანტი ავტომატურად იგებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში დაძაბულობა იქმნება.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ადამიანთა შორის ურთიერთობა განსხვავდება ცხოველთა ურთიერთობისაგან რადგან, პირველი განხვავებული წარმატებითა და ეფექტურობით მიმდინარეობს. კომუნიკაციის წარმატება განისაზღვრება რიგი მაჩვენებლებით, რომელთა შორის უმთავრესია პრაგმატიკული და სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები.

სოციალურ-ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია დაკმაყოფილება თვით ამ პროცესით, როდესაც არაა გრძელი პაუზები. კომუნიკაციის წარმატება ვლინდება ასევე პარტნიორთან კონტაქტის შენარჩუნებაში.

ამრიგად, კომუნიკაციის წარმატებულობას განაპირობებს ადამიანის კომუნიკაციური ქცევის ინტეგრალური ხასიათი. ამ კონტექსტში პიროვნებათშორისი კომუნიკაცია პროცესია, რომელიც რეგულირდება როგორც გარკვეული სოციალური კანონზომიერებით, ასევე კულტურულად დადგენილი წესებით. ეს პროცესი განისაზღვრება როგორც გარეგნული ზეგავლენით, ასევე ადამიანის შინაგანი მდგომარეობით.

1. კონტაქტურობა არის სპეციალური სოციალური ხარისხი, რომლის საფუძველიცაა ბუნებრივი ურთიერთობა. ეს არის ფსიქოლოგიური კონტაქტის წარმართვისა და ნდობის მოპოვების უნარი;

2. კომუნიკაციური შეთავსება წარმოიქმნება ურთიერთგაგების საფუძველზე და კომუნიკაციის ისეთი არასასურველი შედეგით ხასიათდება, როგორც არის დაძაბულობა;

3. ადაპტაციურობა არ ნიშნავს პიროვნული თავისუფლების მაღალ დონეს ურთიერთობებში. იგი გამოიხატება თავდაჯერებულობასა და საკუთარი პრინციპების რწმენაში. ურთიერთობის პროცესზე ასევე თვითკონტროლი, თვითშეგნება, ურთიერთობის სტილი ზემოქმედებს. მიჩნეულია, რომ მაღალი თვითკონტროლის მქონე ადამიანები კარგად ექვემდებარებიან სწავლებასა და აქვთ უნარი სურვილისამებრ მოახდინონ ზემოქმედება ადამიანზე. ამერიკელმა მეცნიერმა ვ. გუდიკუნსტმა ჩაატარა გამოკვლევა, რომლის თანახმადაც თვითკონტროლის ხარისხი ამერიკელებში უფრო მაღალია, ვიდრე იაპონელებსა და კორეელებში (Gudykunst 1998: 213).

თვითშეგნება არის ინდივიდის თვისება, ყურადღება მიაქციოს საკუთარ მოქმედებებს. თვითშეგნებას აქვს პიროვნული და საზოგადო ასპექტები. ვ. გუდიკუნსტმა თავის კვლევაში ასევე აჩვენა, რომ იაპონელებსა და კორეელებში შიშის ფაქტორი უფრო მაღალია, ვიდრე ამერიკელებში. ეს მან იმით ახსნა, რომ იაპონელები გაურბიან გაურკვეველობას.

საზოგადო თვითშეგნება დამოკიდებულია ყურადღებასა და კონცენტრაციაზე, თუ რამდენად შეუძლია სხვაზე ზეგავლენა და სოციალური კონტექსტის იგნორირება, ამიტომაც ის უფრო ვითარდება ინდივიდუალურ კულტურაში.

ურთიერთობასა და კომუნიკაციაში გაგება აუცილებელია ყველასათვის. ეს ის შემთხვევაა, როდესაც პიროვნებას აქვს უნარი სხვადასხვა სიტუაციაში გაუგოს მოსაუბრეს. კომუნიკაციური გაგება მით მაღალია ადამიანისათვის, რაც უფრო მიდრეკილია მარტოობისკენ, სოციალურ იზოლაციაში ცხოვრობს იგი.

ამრიგად, თვითიზოლაციისაკენ მიდრეკილი ადამიანი უფრო სწორად აღიქვამს მოსაუბრეს, ვიდრე სოციალურად წარმატებული და თავდაჯერებული ინდივიდი.

კომუნიკაციის პროცესში ურთიერთობის სტილი ინფორმაციის გადაცემის საშუალებაა. განასხვავებენ კომუნიკაციური სტილის შემდეგ ძირითად სახეებს: **დომინანტური** – მცდელობა ურთიერთობაში სხვისი როლის დაკნინებისა;

დრამატული - შეტყობინების ემოციური შეფერილობის მომატება;

სადავო - აგრესიული ან მტკიცებითი;

შთამბეჭდავი – მოსაუბრეზე ზემოქმედების მოხდენა;

ზუსტი – ურთიერთობაში სიზუსტისა და აკურატულობისკენ მისწრაფება;

ყურადღებიანი – მოსაუბრის მიმართ ინტერესის გამოვლენა;

ადმაფრთოვანებელი – ხშირად არავერბალური საშუალებების გამოყენება;

მეგობრული – უბიძგო მოსაუბრეს სხვა მოსაუბრისკენ; საკუთარი აზრის და ემოციების ღია გამოხატვა. ამ სტილის არჩევა დამოკიდებულია კულტურულ ღირებულებებზე, რომელშიც მიმდინარეობს კომუნიკაცია. უდუკუნსტს აზრით, ამერიკაში უფრო განვითარებული და გავრცელებულია სადავო, დომიმანტური და შთამბეჭდავი სტილი, იაპონიისათვის კი დამახასიათებელია დამამშვიდებელი და ღია სტილი (Колшанский 1984:132)

გარესამყარო გავლენას ახდენს ჩვენს მეტყველებასა და მოქმედებაზე. ჩვენ სხვადასხვაგვარად ვიქცევით სამსახურში, სასწავლებელში, ტრანსპორტში, საქმიანი ან მეგობრული შეხვედრების დროს. კომუნიკაციის ადგილი მიგვითითებს თავისი ქცევის წესებზე. ამგვარად დადგენილი და დაუდგენელი წესები არსებობს ყველა კულტურაში. თვით ის ადამიანები განსაზღვრავენ კომუნიკაციის ხასიათს, რომლებთანაც გურთიერთობთ.

ადამიანთა ურთიერთობა ისევე უსაზღვრო და მრავალფეროვანია, როგორც თვით ადამიანთა საზოგადოება. ეს მრავალფეროვნება აისახება კომუნიკაციის სხვადასხვა ფორმაში, ტიპსა და სახეში. თანამედროვე კომუნაკატივისტიკაში გამოიყოფა კომუნიკაციის შემდეგი ფორმები: პიროვნებათშორისი, მასობრივი და კულტურათშორისი.

პიროვნებათშორისი კომუნიკაცია ნიშნავს ინფორმაციის გაცვლას და მის ინტერპრეტაციას ორი ან მეტი ინდივიდის მიერ, რომლებიც კონტაქტში შედიან ერთმანეთთან. პიროვნებათშორისი კომუნიკაციის განმსაზღვრელ ფაქტორად მათი ურთიერთობები მიიჩნევა.

კომუნიკაციის ბუნებისათვის არანაკლებ მნიშვნელოვანია ისეთი ფაქტორები, როგორებიცაა: დრო და მონაწილეთა რაოდენობა. პიროვნებათშორისი კომუნიკაციისათვის მნიშვნელოვანია კონტექსტის ცოდნა და საკუთარი პოზიციის აღქმა. ყოველი ადამიანი რამდენიმე სოციალურ ჯგუფს მიეკუთვნება. ასეთი ჯგუფები: ოჯახი, ეროვნება, სქესი, და ა.შ მათში გაერთიანება ადამიანს დამოუკიდებლობას მატებს; თავიდან აცილებს მას სოციალურ იზოლაციას. კომუნიკაციის ეს ფორმა მთავარ როლს თამაშობს ადამიანის სოციალიზაციაში.

კომუნიკაციის პიროვნებათშორისი ხასიათი ითვალისწინებს, რომ აქ საქმე გვაქვს ადამიანთა მცირე ჯგუფის უშუალო ურთიერთობასთან, რომ ისინი ტერიტორიულად ახლოს ცხოვრობენ და აქვთ საშუალება განახორციელონ უკუკავშირი. პიროვნებათშორისი კომუნიკაცია ყოველთვის პიროვნულადაა ორიენტირებული, რადგანაც დაფუძნებულია პარტნიორის უნიკალურობაზე, ითვალისწინებს პარტნიორის ემოციურ მდგომარეობას, პიროვნულ თვისებებს და თავის მხრივ ელოდება საპასუხო ყურადღებას.

როგორც კომუნიკაციის სხვა სახეები, ასევე პიროვნებათშორისი კომუნიკაცია შეიძლება იყოს ეფექტიანი ან უეფექტო. ბევრი მეცნიერი თვლის, რომ ეფექტიანობის ხარისხი დამოკიდებულია ურთიერთობის სიტუაციაზე. მაგალითად: ადამიანი შეიძლება იყოს წარმატებული კომუნიკატორი თანატოლებთან ან კოლეგებთან ურთიერთობისას, მაგრამ კრახი განიცადოს სხვა ასაკის ან სხვა სოციალური მდგომარეობის ადამიანებთან.

კომუნიკაციის ეფექტურობის კვლევის საკითხმა მეცნიერები მიიყვანა (Smith, Samovar, Porter) დასკვნამდე, რომ ეფექტიანი პიროვნებათშორისი კომუნიკაცია წარმოადგენს კონკრეტული ქმედებების, უნარების, ჩვევების სისტემას, რომლებიც გენეტიკური არ არის, ისინი უნდა ისწავლო. პიროვნებათშორისი კომუნიკაციის ხელოვნება განისაზღვრება იმით, თუ რამდენად შეუძლია ადამიანს აღიქვას და განავითაროს ეს ქმედებები.

ჩვევები, უნარები, თვისებები, რომლებიც აუცილებელია ეფექტიანი კომუნიკაციისათვის, აისახება “კომუნიკაციური კომპეტენტურობის” ცნებაში. იგი შედგება შემდეგი ფსიქოლოგიური თვისებებისგან:

- ადამიანის უნარი, მოახდინოს კომუნიკაციური პროგნოზირება იმ სიტუაციისა, რომელშიც ურთიერთობა მოუხდება;
- კომუნიკაციური ხელოვნება, ე.ი. შესაძლებლობა იპოვო კომუნიკაციის თემის შესაბამისი ტაქტიკა და მოახდინო კომუნიკაციური ჩანაფიქრის რეალიზება;
- უნარი, გაერკვე საკუთარ თავში, საკუთარ და პარტნიორის ფსიქოლოგიურ პოტენციალში;
- თვითგანწყობის შექმნის უნარი, თვითრეგულირება ურთიერთობის პროცესში, ფსიქოლოგიური ბარიერის გადალახვის უნარი, ემოციური განწყობა სიტუაციის შესაბამისად.

მასობრივი კომუნიაცია წარმოადგენს სხვადასხვა სოციალური სუბიექტის ურთიერთქმედებას, რომელიც ხორციელდება მასობრივი ინფორმაციის გაცვლით სპეციალური ტექნიკური საშუალებებით, მისი განმასხვავებელი ნიშნებია ტექნიკური საშუალებების არსებობა, რომელიც უზრუნველყოფს ინფორმაციის რეგულირებას და ტირაჟირებას, ინფორმაციის დიდ სოციალურ მნიშვნელობას, მასობრიობას, ანონიმურობას და კომუნიკაციის მონაწილეთა გაფანტულობას, კომუნიკაციური საშუალებების მრავალარხიანობას.

მასობრივი კომუნიკაციის გაჩენა გამოიწვია ისეთმა ტექნიკურმა საშუალებებმა, როგორებიცაა: რადიო, ტელევიზორი, ტელეფონი, კაბელური და კომპიუტერული ქსელები. ამ გარემოებებმა განაპირობა კომუნიკაციის ამ ფორმების სპეციფიკურობა: შესაძლებლობა ერთდროულად რამოდენიმე სოციალური ჯგუფის ურთიერთობისა, უშუალო ურთიერთობის არარსებობა პარტნიორებს შორის, ინფორმაციის ერთი მიმართულება და ფიქსირებული კომუნიკაციური როლები, მასობრიობა, სტიქიურობა, კომუნიკაციის ობიექტების ანონიმურობა. თავისი სპეციფიკური დანიშნულებისა და მნიშვნელობის გამო მასობრივი კომუნიკაცია ასრულებს სამ ფუნქციას: ინფორმაციულს, მარეგულირებელს და კულტუროლოგიურს.

ინფორმაციული ფუნქცია გამოიხატება აქტუალური ინფორმაციის გადაცემაში მრავალრიცხოვან ობიექტებზე.

მარეგულირებელი ფუნქცია ახდენს ზეგავლენას საზოგადოებრივი შემეცნების, აზრის, სოციალური ნორმების ჩამოყალიბებაზე.

კულტუროლოგიური ფუნქცია მოიცავს კულტურული ღირებულებების შექმნასა და რეტრანსლაციას, სხვა ხალხების კულტურისა და ხელოვნების გაცნობას, საკუთარი კულტურისა და ტრადიციების შენახვა კულტუროლოგიური ფუნქციის რეალიზების შედეგი შესაბამისი პიროვნების ჩამოყალიბებაა.

ერთი კულტურის მიერ სხვა კულტურის აღიარება და მიღება-გაზიარება ან პირიქით, მისი უარყოფა, კაცობრიობის არსებობის განმავლობაში არსებობდა. ამგვარი განწყობა (მიდგომა) სხვა კულტურების მიმართ დღემდე შეინიშნება.

სპეციალისტთა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ კულტურათშორის კომუნიკაციაზე საუბარი მხოლოდ იმ შემთხვევაშია მართებული, თუკი ადამიანები განსხვავებული კულტურის წარმომადგენლები არიან და იმას, რაც მათ კულტურას არ მიეკუთვნება, სხვისად, მაგრამ არა მიუღებლად თვლიან.

ურთიერთობა კულტურათშორისია მაშინ, როცა მასში მონაწილეები ეცნობიან სხვათა ტრადიციას, ადათებს, ქცევის წესებს, ყოველდღიური ურთიერთობის ნორმებს. სწორედ ამგვარ ურთიერთობაში ვლინდება, როგორც ჩვეული, ნაცნობი, ასევე უჩვეულო, უცხო თვისებები.

თავისი არსით კულტურათშორისი კომუნიკაცია პიროვნებათშორისია, როცა მისი ერთ-ერთი მონაწილე მეორის კულტურაში რაიმეს განსხვავებულს, მისთვის უჩვეულოს აღმოაჩენს, ურთიერთობაში სირთულეს სწორედ ეს განსხვავება წარმოშობს (Samovar, Porter1991:11), რადგანაც მოცემულ შეტყობინებას გაშიფვრავენ კომუნიკანტები, რასაც ისინი გაუგებრობაში შეჰყავთ და დაძაბულობას, მუდმივ დისკომფორტს იწვევს. მაგალითად: ამერიკელისათვის ფეხის ფეხზე გადადება ჩვეულებრივი მოვლენაა, იმიტომ მისთვის ეს ძალზე მოსახერხებელია, თუმცა აღმოსავლური კულტურის წარმომადგენლისათვის მოსაუბრის ასე ჯდომა შეურაცხყოფაა და ყოველად მიუღებელია. ამგვარად, წარმატებული კომუნიკაციისათვის სხვა კულტურის წარმომადგენელთან ურთიერთობისას უნდა მოიქცე ისე, როგორც ისინი იქცევიან.

არსებობს კულტურისადმი ორი მიდგომა. პირველი მიმართულება ლინგვისტიკის ისტორიაში უკავშირდება ჰუმბოლდტისა და ა. პოტებნიას სახელებს. ჰუმბოლდტი ენას მიიჩნევს მუდმივ ქმნადობად. ამ მიდგომის თანახმად კომუნიკაცია აღიქმება, როგორც კომუნიკანტების შემოქმედებითი ურთიერთობის პროცესი. ჰუმბოლდტის სიტყვებით, “როცა ვსაუბრობ და მიგებენ, აზრები არ გადამაქვს ჩემი თავიდან მეორეში. იმისთვის, რომ იფიქრო, უნდა შექმნა საკუთარი აზრის შინაარსი, ამგვარად გაგებისას არ გადმოიცემა მოსაუბრის აზრი, მაგრამ მსმენელი გებულობს და ქმნის თავის აზრს” (Гумбольдт 1984: 397).

მეორე მიდგომა ჩამოაყალიბა იაკობსონმა. ადრესანტი უგზავნის შეტყობინებას ადრესატს იმისთვის, რომ შეასრულოს თავისი ფუნქცია, აუცილებელია კონტექსტი, რომლის შესახებაცაა საუბარი. იგი უნდა იყოს ვერბალური, უნდა აღიქვას ადრესატმა. კოდი მთლიანად ან ნაწილობრივ მაინც საერთოა ადრესანტისა და ადრესატისათვის. ადრესატსა და ადრესატს შორის კომუნიკაციის უზრუნველსაყოფად საჭიროა ფიზიკური არხი და ფსიქოლოგიური კავშირი (Якобсон 1996: 217).

არსებობს კომუნიკაციისადმი სამი მიდგომა:

მონოლოგური – თითოეული კომუნიკანტი ცდილობს განაცხადოს თავისი პოზიცია ისე, რომ სრულიად არ ფიქრობს ზეგავლენა მოახდინოს მოსაუბრეზე.

დიალოგური - კომუნიკანტები ცდილობენ გაითვალისწინონ ერთმანეთის ინდივიდუალური თავისებურებანი და შესაბამისად, მოახდინონ საკუთარი ცნობიერების ტრანსფორმირება.

ავტოკომუნიკაცია წარმოებულია დიალოგური კომუნიკაციიდან. *მე-მე* (მე არის მე-ს პერმანენტული ევოლუციის სხვა მდგომარეობა. მოქმედებს დიალოგური კომუნიკაცია *მე-სხვა*. *მე* უბრალოდ იკავებს *სხვა* პოზიციას. ე.ი. ავტოკომუნიკაცია დიალოგური კომუნიკაციის რედუცირებული ვარიანტია.

ადამიანი შედის სამყაროში, როგორც განსაზღვრული კულტურის წარმომადგენელი. ის განსხვავდება სხვა კულტურათა წარმომადგენლებისაგან. საკუთარი კულტურის ათვისება მიმდინარეობს ქვეცნობიერად, განსაკუთრებით განვითარების ადრეულ ასაკში. ადამიანი თითქოს მოქცეულია თავისი კულტურის ჩარჩოებში, ამიტომ საკუთარი კულტურის ფენომენს და ბევრ ელემენტს ის აღიქვამს, როგორც ჩვეულებრივს. ზრდასთან ერთად ადამიანი თვითონ ცდილობს გაიაზროს, რა არის მისთვის ფასეული, შეითვისოს ქცევის ნორმები, რომლებიც მიღებულია საკუთარი კულტურისათვის და მიიღოს ან არ მიიღოს ის.

სოროკინის განმარტებით, კულტურა ეს არის ფასეულობებისა და ნორმების მნიშვნელობათა ერთობლიობა, რომელსაც ფლობენ ადამიანები; აგრეთვე ამ ფასეულობების მატარებელთა ერთობლიობა, რომლებიც ნათელს ჰყვენენ ამ მნიშვნელობებს (Сорокин 1992: 218).

კულტურა არის ადამიანის მოღვაწეობის გამოვლენა ცხოვრების სხვადასხვა ისტორიულ, ინდივიდუალურ, საზოგადოებრივ, პრაქტიკულ, ესთეტიკურ, რელიგიურ, თეორიულ სფეროში. კულტურის ასეთი განმარტება მოიცავს ყველაფერს, რაც შექმნილია ადამიანის ფიზიკური და გონებრივი შრომის შედეგად. გარემო შეიძლება იყოს ბუნებრივი და ხელოვნური. პირველი არსებობდა ადამიანამდე, მეორე კი შექმნილია ადამიანის მიზანმიმართული მოღვაწეობის შედეგად.

კულტურის ცნება ძალიან ფართო და მრავალშრიანია. მას იკვლევენ, სოციალური და ჰუმანიტარული მეცნიერების წარმომადგენლები. თანამედროვე მკვლევრები შეთანხმდნენ, კულტურა განიხილონ როგორც მნიშვნელობის განმსაზღვრელი პროცესები. როგორც ლ. იონინი აღნიშნავს, ”კულტურის

სოციოლოგია ითვალისწინებს ინტერდისციპლინური მიდგომებისა და სოციოლოგიური საფუძვლების სინთეზს” და, აქედან გამომდინარე, იკვლევს მნიშვნელობის განმსაზღვრელ პროცესებს სამი მიმართულებით: მნიშვნელობის განსაზღვრა ყოველდღიურ ქმედებაში, მნიშვნელობის ინსტიტუციონალური წარმოება და საერთო მენტალური ჩარჩოები, რომელთა საშუალებითაც იქმნება მნიშვნელობა (Ионин 1996:93)

კულტურა ხშირად მოიაზრება ისეთ რამედ, რაც გვაკავშირებს ჩვენი ჯგუფის სხვა წევრებთან და ამ განსხვავების საფუძველზე ჩვენ სხვა ჯგუფების წევრებს ვემიჯნებით. თუ ჩვენ ვიზიარებთ გარკვეული ადამიანების მსოფლმხედველობას, დამოკიდებულებას ამა თუ იმ საკითხისადმი, ცხოვრების წესს, ქცევას, ჩვენს თავს მივაკუთვნებთ იმავე კულტურასა თუ სუბკულტურას. ასევე შეგვიძლია ვისაუბროთ “კულტურულ სხვაობაზე”, როდესაც ახალ სიტუაციაში აღმოვჩნდებით ან ახალ ჯგუფთან გვიწევს ურთიერთობა და ვხედავთ, რომ ჩვენთვის მისაღები სამყაროს შემეცნების გზები და ქმედება განსხვავდება მათგან. ამ კუთხით დანახული კულტურა შეიძლება წარმოადგენდეს მთელ ჯგუფს ან საზოგადოებას და ამრიგად, ჩვენ განვასხვავებთ ერთმანეთისაგან სხვადასხვა ხალხის კულტურებს.

კულტურის ასეთი გაგება გამოიკვეთა მე-19 საუკუნის ევროპაში. ამ პერიოდში ევროპელების მიერ წამოწყებულმა კვლევითმა მოგზაურობებმა თუ დაპყრობებმა განაპირობა ევროპელების დაფიქრება კულტურული განსხვავებულობების შესახებ, რამაც თავის მხრივ ხელი შეუწყო შედარებითი აზრის განვითარებას განსხვავებულ საზოგადოებებთან მიმართებაში. შემდგომში ეს ტენდენცია თანამედროვე ეპოქაში დამკვიდრდა და გადამწყვეტი როლი ითამაშა ანთროპოლოგიის, როგორც დისციპლინის ჩამოყალიბებაში. კულტურის ანთროპოლოგიური გაგებით, ადამიანების ცხოვრების წესი განისაზღვრება მათი კულტურის მიერ და მასში გამოიხატება. კულტურა ვლინდება ყველაფერში, დაწყებული შრომის იარაღებიდან, დამთავრებული რელიგიით. მე-19 საუკუნის ევროპაში კულტურები განიხილებოდა სოციალური პროგრესის შესახებ ევროპული წარმოდგენებზე დაყრდნობით და, შესაბამისად, ევროპული კულტურები მსოფლიო იერარქიის ყველაზე მაღალ საფეხურზე იყო განლაგებული.

მე-20 საუკუნეში ევროპული კულტურის უპირატესობის შესახებ განცხადებები შემცირდა. ეს განაპირობა კოლონიურმა და პოსტკოლონიურმა

სოციალურმა ურთიერთობებმა, დომინანტური და მათზე დაქვემდებარებული ჯგუფებს ურთიერთდამოკიდებულება. კულტურული იერარქიის ცნების უარყოფით კულტურა გაგებულ იქნა, როგორც პლურალური და შედარებითი ფენომენი, განსხვავებულ “კულტურებს” თანაბარი ღირებულება მიენიჭათ.

კულტურის განსხვავებული გაგებაც არსებობს. ამ შემთხვევაში ჩვენ კულტურულს ვუწოდებთ გარკვეულ ღონისძიებებს ან მატერიალურ ნივთებს. მაგალითად: ოპერა, თეატრი, ხალხური ცეკვები, სიმღერები, ნოველები, ხელოვნება თუ არქიტექტურული სტილი. კულტურის ცნების ასეთი გაგების დროს კულტურისა და სოციალური ცხოვრების სხვა სფეროები ერთმანეთს ემიჯნება, მიუხედავად იმისა, ვადარებთ თუ არა ერთმანეთს განსხვავებულ საზოგადოებებს. განსაკუთრებული კულტურული პრაქტიკისა და საგნების საშუალებით გარკვეული ინფორმაცია გადაეცემათ სხვა ადამიანებს ჩვენს შესახებ, ანუ თუ რა წარმოადგენს ჩვენთვის ღირებულს და გამოხატავს ჩვენი, როგორც ჯგუფის იდენტობას. კულტურის ანთროპოლოგიური გაგება უკავშირდება დანარჩენ მსოფლიოში ევროპულ ექსპანსიას, კულტურის მეორე მნიშვნელობა კი მნიშვნელოვან ცვლილებებს შეეხება (Сokolov 1994:56). კულტურას უწოდებდნენ კულტურული ინსტიტუტების მიერ წარმოებული ინდუსტრიული რევოლუციის დროს პროდუქტების გარკვეულ სფეროს ინგლისში, თანამედროვე სოციალურ ორგანიზაციაზე გადასვლამ სოციალური დიფერენციაცია და დაპირისპირება გამოიწვია. მოვლენების განვითარებამ მკვეთრად გამიჯნა ერთმანეთისგან ყოველდღიური, პრაგმატული, კონფლიქტებით აღსავსე ეკონომიკისა და პოლიტიკის (კაპიტალიზმის ახალი სამყარო, იდუსტრია, დემოკრატია, და რევოლუცია) და ხელოვნებისა და მორალის წმინდა იდეალისტური სფეროები (Fernandez 1990:123). ხელოვნებისა და მორალის სფეროები გამოხატავდნენ უფრო მაღალ ადამიანურ შესაძლებლობებსა და ღირებულებებს იმისაგან განსხვავებით, რასაც თანამედროვე ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრება სთავაზობდა ადამიანებს. კულტურის ეს ცალკე სფეროები თანამედროვე საზოგადოების კრიტიკის საფუძველია; ისინი საზოგადოებისთვის დესტრუქციული და ზედაპირული ასპექტების გვერდიდან დანახვის და კრიტიკის საშუალებას იძლეოდნენ. სხვებისთვის კულტურა წარმოადგენდა ეპიფენომენს და პოლიტიკისა და ეკონომიკის მატერიალურად ხელშესახები სფეროებისგან განსხვავებით ჰქონდა უფრო ფემინისტური ხასიათი. ამგვარად, კულტურის პირველი გაგება ასოცირდებოდა

ანთროპოლოგიასთან, ხოლო მეორე გაგება, ჰუმანიტარული მეცნიერებების რამდენიმე სფეროსთან-ლიტერატურასთან, ხელოვნებასა და მუსიკასთან.

კულტურის ფართოდ გაგრცვლებული მნიშვნელობა კარგად ასახავს თავად ცნების ისტორიას. ერთის მხრივ, ყოველდღიურ ცხოვრებაში ტერმინი შეიძლება ეხებოდეს ადამიანების საქმიანობის იმ სფეროსა და სპეციალურ ნიმუშებს, რომლებიც განსხვავდება პრაქტიკული სოციალური ცხოვრების ყოველდღიური სამყაროსგან ან კიდევ ეხებოდეს ჯგუფის ან მთელი ხალხის ცხოვრების წესს. კულტურის ეს არსებული განსაზღვრებები ამ ცნებას მთელი მისი ისტორიის მანძილზე აბუნდოვებდა.

როგორც სხვა დისციპლინები, კულტურის სოციოლოგია ჩამოყალიბდა ამ ტიპის განსხვავებების ფონზე და ხელი შეუწყო კულტურის ცნების განსაზღვრას. მეცნიერები სოკოლოგი და ორლოვა აღნიშნავენ კულტურის განსხვავებულ ასპექტებს, როგორებიცაა მნიშვნელობა, ფასეულობა, ნიმუშები, რიცხვები, ჩვეულებები, რიტუალები, სიმბოლოები, კოდები, იდეები, დისკურსი, მსოფლმხედველობა, იდეოლოგია თუ პრინციპები; ეს ჩამონათვალი არ არის ამომწურავი. კულტურული “საგნების” ნებისმიერი ჩამონათვალი ყოველთვის იქნება არასრული, იმდენად, რამდენადაც მნიშვნელობა და ინტერპრეტაცია არის აქტიური და ცვალებადი პროცესი. უფრო მეტიც, ასეთი ჩამონათვალი თავის თავში მოიცავს მნიშვნელოვან თეორიულ დაპირისპირებებს იმ მკვლევარებს შორის, რომლებიც ხაზს უსვამენ დისკურსებისა და კულტურული პრაქტიკის მნიშვნელობას, კოგნიტოლოგიურ კატეგორიებს, ფასეულობებს, ვინც აანალიზებს კონკრეტულ პროდუქტებს და ღრმა ტექსტობრივ ნიმუშებს, რომ არ ჩავთვალოთ ამათი შესაძლო კომბინაციები, მაგრამ ბევრი ეს წინააღმდეგობა და კამათი მოიხსნება, თუ ჩვენ კულტურას შევხედავთ, როგორც მნიშვნელობის განმსაზღვრელი პროცესების ერთობლიობას, რომლებიც სხვადასხვა ტიპის სოციალურ გარემოში მიმდინარეობს და აისახება განსხვავებულ სოციალურ პრაქტიკასა თუ სოციალურ პროდუქტში. აქედან გამომდინარე, კულტურის სოციოლოგებმა შეიძლება გამოიკვლიონ კულტურა, როგორც საზოგადოების ცალკე სფერო ან კულტურა, როგორც ცხოვრების წესი.

თანამედროვე კულტურის სოციოლოგია ხშირად ეყრდნობა ანთროპოლოგიას, ისტორიას, ფემინისტურ, მედია, კულტუროლოგიურ კვლევებს, ლიტერატურულ კრიტიკას, პოლიტიკურ მეცნიერებას და სოციალურ

ფსიქოლოგიას. კულტურის სოციოლოგიაში მუშაობა გულისხმობს ინტერდისციპლინური მიდგომების გამოყენებას, რაც საშუალებას გვაძლევს შემოქმედებითად მოვეკიდოთ ჩვენი შესწავლის საგანს. თანამედროვე კულტურის სოციოლოგიაში გამოიკვეთა სამი მიმართულება. თითოეული მათგანის შესწავლის საგანია მნიშვნელობის განმსაზღვრელი პროცესები სხვადასხვა ანალიტიკურ დონეზე. ჩვენ შევხებით როგორც მნიშვნელობის განსაზღვრას, ასევე განვიხილავთ, თუ როგორი ურთიერთობები განსაზღვრავს და შეადგენს მნიშვნელობებს და თუ როგორ ოპერირებენ ინდივიდები ამ მნიშვნელობებით. ესა თუ ის მნიშვნელობა შეიძლება არ იქნეს გაზიარებული ან ლოგიკური მოცემული ჯგუფის თუ მთლიანად საზოგადოების ყველა წევრის მიერ. საერთო ნორმები, ღირებულებები, კოგნიტური ჩარჩოები და მოქმედების აღიარებული გზები არ შეიძლება იყოს ყველასთვის გამჭვირვალე და სწორხაზოვანი, არამედ კონტექსტიდან გამომდინარე ინდივიდები და სოციალური ჯგუფები ეყრდნობიან მოცემული მნიშვნელობების სიმბოლურ რეპერტუარებს.

მიუხედავად ამისა, ერთი და იგივე ადამიანი სხვადასხვა დროს შეიძლება განსხვავებულ ქმედებას იჩვენოს ან კიდევ სხვადასხვა ხალხი ერთსა და იმავე კონტექსტში არ დაეყრდნოს ანალოგიურ სიმბოლოებს.

თანამედროვე ჰუმანიტარული მეცნიერებისათვის ცნობილია კულტურის უამრავი განმარტება.

კულტურა საზოგადოების მიღწევათა ერთობლიობაა განათლების მეცნიერების, ხელოვნების და სულიერი ცხოვრების სხვა დარგებში; ამ მიღწევათა გამოყენების უნარი წარმოების გასაზრდელად და სხვა (უცხო სიტყვათა ლექსიკონი 1989:266).

ეტილერი, რომელიც კულტურის ცნების პირველი მეცნიერული განსაზღვრების ავტორადაა მიჩნეული, ხაზს უსვამს კულტურის სოციალურ ბუნებას. მისი სიტყვებით, „კულტურა შედგება ცოდნის, რწმენა-წარმოდგენების, ხელოვნების, ზნეობის, კანონების, ზნე-ჩვეულებებისა და ზოგი სხვა უნარ-ჩვევისგან, რომლებიც შექმნილია ადამიანის, როგორც საზოგადოების წევრის მიერ“ (Tyler 1988:6).

კულტურა შეიძლება მივიჩნიოთ ასევე ღირებულებათა, ქცევის ნორმათა და სტანდარტთა ერთობლიობად, რომელიც არეგულირებს ადამიანთა ურთიერთობებს ერთმანეთთან, საზოგადოებასა და ბუნებასთან (კულტუროლოგია, კულტურის ისტორია და თეორია (2003. 22-24).

კულტურა განვითარების რამდენიმე სტადიას გადის:

1. კულტურის ახალი ფორმების გაჩენა;
2. ტრადიციების შენახვა;
3. კულტურის ამა თუ იმ სფეროს მოდერნიზაცია, ან დეგრადაცია;
4. კულტურის რეინტერპრეტაცია.

დღესდღეობით ინტერესი კულტურის ფენომენისადმი გამოწვეულია უამრავი გარემოებებით. კულტურა უსაზღვრო და ამოუწურავია, ამიტომ მისი გაგება და განმარტების ჩამოყალიბება საკმაოდ რთულია. თანამედროვე კულტუროლოგიურ მეცნიერებაში არსებობს 400-ზე მეტი განმარტება, მაგრამ არც ერთი არ შეიძლება ჩაითვალოს ამომწურავად და სრულად.

არც ერთი კულტურა იზოლირებულად არ არსებობს. თავისი არსებობის პროცესში ის მიმართავს თავისსავე წარსულს ან სხვა კულტურების გამოცდილებას. ნებისმიერი კულტურა თავისი არსებობისა და განვითარების პროცესში ნიშანთა სისტემას ქმნის. თავისი ისტორიის განმავლობაში კაცობრიობამ შექმნა ყოფაქცევის ბევრი ნიშანი, რომლის გარეშე შეუძლებელია მისი მოღვაწეობის ნებისმერი სახეობა. ადამიანის ამ ნიშნების და ნიშანთა სისტემების ქონა ნიშნავს სხვა ადამიანებთან ურთიერთობაში ჩართვას.

ენა არის ნიშანთა სისტემა, რამდენადაც ნიშნების საშუალებით იდეებს გამოვხატავთ, ენა შესაძლებელია შევადაროთ დამწერლობას, ყრუ-მუნჯთა ანბანს, სიმბოლურ რიტუალებს, სამხედრო სიგნალებს და ა.შ. ის ქმნის ნიშანთა სისტემას, სადაც მხოლოდ აზრისა და ბგერითი ხატის ურთიერთმიმართებაა არსებითი და სადაც ორივე მხარე (ე.ი. აზრი/მნიშვნელობა და ბგერითი ხატი) თანაბრად არის წარმოდგენილი ფსიქიკურად (სოსიური 1931:19). ეს მრავალრიცხოვანი ნიშანი და ნიშანთა სისტემა, რომლებიც ადამიანის საზოგადოებაში არსებობენ, შეადგენენ ამა თუ იმ დროის კულტურას, თითოეულ ნიშანში დევს გარკვეული აზრი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ნებისმიერ ნიშანს აქვს თავისი ფორმა და შინაარსი. ნიშნების შინაარსი წარმოადგენს რთულ ინფორმაციას მათთვის, ვისაც მათი წაკითხვის უნარი შესწევს. ყოფაქცევის, ტრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების ფორმები არსებობს მხოლოდ კულტურის სისიტემაში. მათი გადაცემა თაობიდან თაობაზე შესაძლებელია მხოლოდ ნიშნების მეშვეობით.

კულტურები მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისგან კომუნიკაციის საშუალებების გამოყენებით სხვა კულტურასთან ურთიერთობისას.

სოციალურმა კვლევებმა ცხადყო, რომ სხვა კულტურის წარმომადგენლები შიდა ჯგუფურ, ინდივიდუალურ კულტურაში უფრო ადვილად ამყარებენ ურთიერთობას, ვიდრე კოლექტიურში. ამის მიზეზი არის ის, რომ კოლექტიური კულტურა ყოველი წევრისაგან მოითხოვს ჯგუფთან ისეთ შერწყმას, რომ მოცემულ მომენტში თავი გამოავლინოს, როგორც კოლექტივის წევრმა, ხოლო ინდივიდუალურში ადამიანი ისე იქცევა, როგორც თვითონ ჩათვლის საჭიროდ.

იმის დასადგენად, თუ რაოდენ ძნელია ერთი კულტურის მეორესთან კონტაქტი, კულტურულ ანთროპოლოგიაში გაჩნდა ისეთი გაგება, როგორიცაა “კულტურული დისტანცია”.

“კულტურული დისტანცია” აფიქსირებს ერთი ელემენტის განსხვავებას განსხვავებულ კულტურაში. ესენია: კლიმატი, სამოსი, ენა, რელიგია, განათლება, მატერიალური კომფორტი, ოჯახური სტრუქტურა და ა.შ.

ასე, მაგალითად, დასავლური კულტურის წარმომადგენლები განსაკუთრებულ ყურადღებას ურთიერთობის არსს აქცევენ, იმას, თუ რა ითქვას და ის, თუ როგორ ითქვას, ამიტომ მათი კომუნიკაცია დამოკიდებულია კონტექსტზე. ასეთი კულტურებისთვის დამახასიათებელია ინფორმაციის გაცვლის კოგნიტური სტილი, რომლის დროსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ლოგიკურ გამოთქმებს. ასეთი კულტურების წარმომადგენლები ცდილობენ განავითარონ თავიანთი მეტყველება. ამერიკელების უმრავლესობა ყოველდღიურ ურთიერთობებში იყენებს მოკლე გამონათქვამებს. ისინი ერთმანეთს კითხვებს უსვამენ, პასუხს კი არ ელოდებიან. მაგალითად: *როგორა ხარ? კარგი ამინდია არა?* ამერიკული კულტურის ინდივიდუალიზმი აიძულებს მათ გამოხატონ აზრი მოკლედ და კონკრეტულად.

აღმოსავლური ტიპის კოლექტიურ კულტურებში ინფორმაციის გადაცემის დროს ხალხი დიდ ყურადღებას აქცევს შეტყობინების კონტექსტს. ეს განსაკუთრებულობა გამოიხატება გადმოცემის ფორმაში, თუ როგორ ითქვას, და არა ის, თუ რა ითქვას. აღმოსავლური კულტურა სახიათდება მეტყველების არაკონკრეტულობით, მაგალითად: *აღბათ, შესაძლებელია, იქნებ, შეიძლება*, ამიტომაც იაპონელები საქმიანი ურთიერთობისას ლაპარაკობენ საქმის ირგვლივ და არა უშუალოდ საქმეზე. ასეთი სტრატეგია მათ საშუალებას აძლევს უკეთესად გაიგონ პარტნიორის ჩანაფიქრი.

კულტურათშორისი კომუნიკაციის დარგში დაკვირვებისა და გამოკვლევების შედეგად შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ მათი შინაარსი ძირითადად დამოკიდებულია რომელიმე კულტურაში ყოფაქცევის ნორმებზე და სხვ.

კულტურა და კომუნიკაცია ურთიერთზემოქმედებენ. მაგალითად: ყოველ კულტურას ამა თუ იმ საკითხის შესახებ განსხვავებული წარმოდგენა აქვს, ავიღოთ თუნდაც, თავაზიანობა. ბევრ აზიურ ქვეყანაში ძალზე არათავაზიანად ითვლება, შეეკითხო პარტნიორს საქმის შესახებ, თუკი შენ დარწმუნებული არ ხარ, რომ ის ზუსტ პასუხს გაგცემს. თუკი ამერიკელები პირდაპირ ამბობენ რასაც ფიქრობენ, იაპონელები და არაბები არ დაუშვებენ, რომ პარტნიორი გაწითლდეს იმის გამო, რომ მას ჰკითხეს ის, რაზეც პასუხს ვერ იძლევა, ამიტომაც *იაპონიაში არათავაზიანად ითვლება ერთი სიტყვით უპასუხო ვინმეს: არა*. თუ ადამიანს არ სურს მიწვევის მიღება, ის არ პასუხობს პირდაპირ, ის ამბობს, რომ აქვს ბევრი საქმე, და ა.შ. დასავლეთში კი ასეთი გზით გაურბიან კონკრეტულ პასუხებს. ნებისთ თუ უნებლიეთ, მთელი ცხოვრების განმავლობაში ხალხი შედის ამა თუ იმ სოციოკულტურული ჯგუფის შემადგენლობაში. თითოეული ასეთი ჯგუფი მოიცავს მიკროკულტურას და აქვს მსგავსებაც და განსხვავებაც. განსხვავება შეიძლება გამოწვეული იყოს სოციალური განწყობით, განათლებით, ტრადიციებითა და სხვა მიზნებით.

კულტურა გავლენას ახდენს არამარტო კომუნიკაციაზე, არამედ თვითონაც ექცევა მისი ზეგავლენის ქვეშ. ხშირად ეს ხდება ინკულტურაციის პროცესში, როდესაც ადამიანი კომუნიკაციის ამა თუ იმ ფორმით ითვისებს კულტურის ნორმებს. ჩვენ კულტურას ვსწავლობთ სხვადასხვა მეთოდით. მაგალითად: კითხვით, უცნობების მოსმენით, დაკვირვებით და ნაცნობებთან და უცნობებთან ურთიერთობით ჩვენ გავლენას ვახდენთ ჩვენს კულტურაზე, რომელიც შემდგომში კომუნიკაციის ერთ-ერთ ფორმად იქცევა. და ბოლოს, კულტურათა განმასხვავებელი ნიშან-თვისებები შეიძლება იყოს ინტერპრეტირებული, როგორც ვერბალური და არავერბალური კოდების სხვაობა კომუნიკაციის სპეციფიკურ კონტექსტში. ინტერპრეტაციის პროცესზე მოქმედებს ასაკი, სქესი, პროფესია, კომუნიკაციის სოციალური სტატუსი.

აქედან გამომდინარე, კულტურათშორისი კომუნიკაცია შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ურთიერთობის სხვადასხვა ფორმის ერთობლიობა, ან

როგორც სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენელთა და მათ ჯგუფებს შორის ურთიერთობა.

I. II კომუნიკაციის ვერბალური და არავერბალური ასპექტები

ყველა კულტურას გააჩნია ენობრივი სისტემა, რომლის დახმარებითაც კულტურის მატარებელთ აქვთ ერთმანეთთან ურთიერთობის შესაძლებლობა. მეცნიერებაში ენობრივი ურთიერთობების სხვადასხვა ფორმას ეწოდა კომუნიკაციის ვერბალური საშუალებანი. ცნობილ ვერბალურ საშუალებებს განეკუთვნება, უპირველესად, ადამიანთა მეტყველება, რადგანაც მეტყველების მეშვეობით ადამიანები ღებულობენ და გასცემენ სასიცოცხლო, მნიშვნელოვანი ინფორმაციის ძირითად ნაწილს, თუმცადა, იგი წარმოადგენს ენის მხოლოდ ერთ-ერთ ელემენტს, ამიტომაც მისი ფუნქციური შესაძლებლობანი უფრო მცირეა, ვიდრე მთლიანი ენობრივი სისტემისა.

XXI საუკუნის ლინგვისტიკა აქტიურად შეიმუშავებს მიმართულებას, რომლის მიხედვითაც ენა განიხილება არა უბრალოდ კომუნიკაციის და შემეცნების იარაღი, არამედ როგორც კულტურული კოდი. ასეთი მიდგომის საფუძველს ე. კუმბოლდტის, ა. პოტენიასა და სხვათა შრომები წარმოადგენს. ამას კუმბოლდტის სიტყვებიც მოსმობს: “ჩემი ერის ენის საზღვრები ჩემი მსოფლმხედველობის საზღვრებია” (Гумнольдт 1984: 397).

ძნელია გადაჭარბებულად შეაფასო ენის მნიშვნელობა ნებისმიერი ხალხის კულტურაში. ამ შეფასებაში თოთოეული მეცნიერება აღნიშნავს თავის ასპექტს. კულტუროლოგიურ ლიტერატურაში ენის მნიშვნელობა უპირველესად გადმოიცემა შემდეგი დამახასიათებელი მტკიცებულებებით.

ენა არის:

- კულტურის სარკე, რომელშიც აისახება არამარტო რეალური ადამიანის გარემომცველი სამყარო, არამედ ხალხის მენტალიტეტი, მისი ეროვნული ხასიათი, ტრადიციები, ჩვეულებანი, მორალი, იუმორისა და ფასეულობათა სისტემა, სამყაროს სურათი (Тер-Минасова 2002:56).
- საგანძური, კულტურის ყულაბა, ისევე როგორც ყველა მატერიალური და სულიერი ფასეულობების ცოდნა, დაგროვილი ამა თუ იმ ხალხის მიერ, რომელიც ინახება ენობრივ სისტემაში: ფოლკლორში, წიგნებში, ზეპირ და წერით მეტყველებაში.
- კულტურის ინსტრუმენტი, ადამიანის პიროვნების ჩამომყალიბებელი, რომელიც სწორედ ენის საშუალებით ითვისებს მენტალიტეტს, თავისი ხალხის ტრადიციებსა და კულტურას.

სხვადასხვა სამეცნიერო გამოცემაში შეიძლება შევხვდეთ ენის განსხვავებულ განმარტებას, რომელთაც საერთო აქვს მთავარი: ენა წარმოადგენს აზრის გამოხატვისა და ურთიერთობის საშუალებას. ენის მრავალრიცხოვან ფუნქციათა შორისაა კომუნიკაცია, რომლის ვარაუდით, ენის გარეშე ადამიანთა ურთიერთობის ნებისმიერი ფორმა შეუძლებელი ხდება.

ენა ემსახურება კომუნიკაციას, მაგრამ რადგანაც კულტურაც, როგორც სპეციფიკური ნიშანი ადამიანის გარესამყაროსთან შერწყმისა შეიძლება დასახელდეს როგორც კომუნიკაცია, ნათელი ხდება, რომ ენის კულტურისა და კომუნიკაციის ურთიერთკავშირი ბუნებრივი და განუყოფელია.

ენა არ არსებობს კულტურის გარეშე. ის უმთავრესი კომპონენტია კულტურისა, აზროვნების ფორმაა, ადამიანური ცხოველქმედების სპეციფიკური გამოვლენაა, რომელიც თავის მხრივ წარმოადგენს ენის რეალურ ყოფიერებას, ამიტომაც ენა და კულტურა განუყოფელია.

აღსანიშნავია, რომ ენასა და კულტურას შორის მჭიდრო კავშირი არსებობს. შეიძლება ითქვას, რომ არ არსებობს ენა კულტურის გარეშე და პირიქით, კულტურა ენის გარეშე. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ თუ მიზნად ვისახავთ ენობრივი ფაქტის კვლევას, მაშინ იგი უნდა შევისწავლოთ ანთროპოცენტრულ-კომუნიკაციურ და ლინგვოკულტუროლოგიურ მიდგომათა საფუძველზე.

ენისა და კულტურის ურთიერთმიმართების პრობლემასთან დაკავშირებით ფართოდაა გავრცელებული ვ. ჰუმბოლდტის იდეები, რომლის მოსაზრებებით, ენა წარმოადგენს “ხალხის სულს”, ხალხის ყოფიერებას. კულტურა უპირველეს ყოვლისა, ენაში ვლინდება. იგი კულტურის ჭეშმარიტი რეალობაა, კულტურის მხრიდან კი იგი ფიქსირებული შეხედულებაა საკუთარ თავსა და სამყაროზე. ჰუმბოლდტი წერდა, რომ ენის შესწავლა არ წარმოადგენს თვითმიზანს, ყველა დანარჩენ სფეროსთან ერთად იგი ემსახურება საერთო უმაღლეს მიზანს – კაცობრიობის მიერ საკუთარი თავის და ყველაფერი ხილულისადმი თუ მისგან დაფარულისადმი საკუთარი დამოკიდებულებების შეცნობას (Гумбольдт 1984:233).

როგორც ვ. ლევი სტროსი აღნიშნავდა, “ენა ერთდროულად კულტურის პროდუქტიცაა, მისი უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილიც და კულტურის არსებობის პირობაც, უფრო მეტიც, კულტურის არსებობს სპეციფიკური საშუალება, კულტურული კოდების ფორმირების ფაქტებია” (Леви-Строс 1995:68).

ენისა და კულტურის კავშირი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ნაწილისა და მთლიანის ურთიერთმიმართება. ენა შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც კულტურის კომპონენტი და კულტურის იარაღი, მაგრამ ამავდროულად ენა ავტომატურია და შეიძლება განხილულ იქნეს კულტურისგან დამოუკიდებლად.

კულტურას ქმნის ადამიანი, პიროვნება, სწორედ პიროვნება წამოსწევს წინა პლანზე ადამიანის სოციალური ბუნებას, ხოლო ადამიანი წარმოადგენს სოციოკულტურული ცხოვრების სუბიექტს.

პიროვნება უნდა იქნეს განხილული ხალხის, ეთნოსის კულტურული ტრადიციის პერსპექტივაში, რადგან ადამიანში ადამიანის დაბადებისათვის საჭიროა კულტურულ-ანთროპოლოგიური პროტოტიპი, რომლის ჩამოყალიბებაც კულტურის ფარგლებში ხდება.

ენობრივი პიროვნების შინაარსში ჩვეულებრივ მოიაზრება შემდეგი კომპონენტები:

- ა) ფასეულობითი; ბ) მსოფლმხედველობითი; გ) აღზრდის შინაარსის ანუ ღირებულების კომპონენტი; დ) ცხოვრებისეული საზრისის სისტემა.
- კულტუროლოგიური კომპონენტი, ანუ კულტურის როგორც ენისადმი ინტერესის ამაღლების ეფექტური საშუალების ათვისების დონე, შესასწავლი ენის კულტურის ფაქტების მოშველიება, რომლებიც დაკავშირებულია სამეტყველო და არასამეტყველო ქცევის წესებთან, ხელს უწყობს ენობრივი მასალის ადეკვატურ გამოყენებასა და კომუნიკაციის პარტნიორზე ეფექტური ზემოქმედების უნარ-ჩვევათა ჩამოყალიბებას;
- პიროვნული კომპონენტი, ანუ ინდივიდუალური, სიღრმისეული საწყისი, რომელიც ყველა ადამიანში არსებობს.

ენობრივი პიროვნება კარასიკის განმარტებით წარმოადგენს ენობრივი შესაძლებლობებისა და უნარების მრავალსახეობრივ და მრავალკომპონენტურ ერთობლიობას, რომელთა კლასიფიკაცია, ერთის მხრივ, ხდება სამეტყველო საქმიანობის სახეობებით (კითხვა, წერილი, საუბარი) მეორეს მხრივ კი ენის დონეებით (Карасик 2004:21-22).

კარაულოვმა წარმოადგინა ენობრივი პიროვნების სამი დონისაგან შემდგარი სტრუქტურა:

ვერბალურ-სემანტიკური გათვლილია მათთვის, ვინც ნორმალურად ფლობს ბუნებრივ ენას, და მკვლევართათვის წარმოადგენს გარკვეული მნიშვნელობის გამოხატვის საშუალებას.

კოგნიტურის ერთეულებია ცნებები, იდეები, კონცეპტები, მეტ-ნაკლებად სისტემატიზირებულ ფასეულობათა ამსახველი სამყაროს სურათი. თითოეული მათგანი ასევე მეტ-ნაკლებადაა დამახასიათებელი თითოეული ენობრივი ინდივიდუალობისათვის. ეს დონე წარმოადგენს პიროვნების ინტელექტუალური სფეროს გავრცობის საშუალებას.

პრაგმატულში შედის მიზნები, მოტივები, ინტერესები. ეს დონე უზრუნველყოფს ენობრივი პიროვნების ანალიზისას კანონზომიერ გადასვლას სამეტყველო საქმიანობის შეფასებისდან რეალური ქმედების გააზრებაზე (Karaulov 1987:31).

ცხადია, რომ ენობრივი პიროვნების ტიპოლოგია სხვადასხვა კრიტერიუმის საფუძველზე შეიძლება აიგოს. როცა გვსურს განვიხილოთ ენობრივი პიროვნება ლინგოკულტუროლოგიურ ასპექტში, საყრდენად, ამოსავალ წერტილად ვიღებთ სოციოკულტურულ ნიშანს და ვადგენთ რომელი მეტყველი სუბიექტი ჩავთვალოთ ენობრივ პიროვნებად და განვსაზღვრაოთ მის მოდელს თუ ტიპობრივ სახეს.

ენა ეს არის ის, რაც კულტურაში ადამიანის არსებობის ზედაპირზე იმყოფება, ამიტომ მე-19 საუკუნიდან მოყოლებული დღემდე ენისა და კულტურის ურთიერთმიმართების, ურთიერთმოქმედების საკითხი ენათმეცნიერების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემას წარმოადგენს. მისი გადაწყვეტის პირველი მცდელობა ეკუთვნის ვჰუმბოლდტს, რომლის კონცეფციის ძირითადი დებულებები შეიძლება წარმოადგენილ იქნეს შემდეგი სახით:

- მატერიალური და სულიერი კულტურა აისახება ენაში;
- ნებისმიერი კულტურა არის ეროვნული, მისი ეროვნული ხასიათი გამოიხატება ენაში სამყაროს განსაკუთრებული ხედვის მეშვეობით, ენისათვის დამახასიათებელია თითოეული ხალხისათვის სპეციფიკური შინაგანი ფორმა;
- ენის შინაგანი ფორმა წარმოადგენს ხალხის სულის, მისი კულტურის გამოხატულებას;
- ენა წარმოადგენს შუალედურ რგოლს ადამიანსა და მის გარშემო არსებულ სამყაროს შორის.

მე-19 საუკუნის გამოჩენილი მეცნიერი ვ. ჰუმბოლდტი ენას მოიაზრებს, როგორც სულიერ ძალას, როგორც გარემოს, რომლის გარეშეც ადამიანი არ არსებობს, ადამიანი ცხოვრობს ენის გარემოცვაში ენობრივ გარემოში. როგორც ვ. ჰუმბოლდტი წერდა, -, ენა არის სამყარო, რომელიც არსებობს მოვლენათა სამყაროსა და ადამიანის შინაგან სამყაროს შორის” (Гумбольдт 1984:423).

აქედან გამომდინარე, ენა არ არსებობს ჩვენ გარეშე, როგორც ობიექტური მოცულობა, იგი თვითონ ჩვენში, ჩვენს ცნობიერებაში, ჩვენს მესსიერებაშია.

ვ.ა.მასლოვა წერს, რომ ადამიანი მოიაზრება, როგორც გარკვეული ეროვნების, მენტალობის, და ენის მატარებელი, რომელიც მონაწილეობს ერთობლივ მოღვაწეობაში ეროვნული ერთობის სხვა წარმომადგენლებთან (Маслова 2001:67).

ენა არის ერთადერთი საშუალება, რომელსაც შეუძლია დაეხმაროს ადამიანს ადეკვატურად აღიქვას სამყარო. ვ. ჰუმბოლდტი ენას ადამიანის გონის უმთავრეს მოღვაწეობად მიიჩნევს. მისი აზრით, ენის ადეკვატური შესწავლისათვის აუცილებელია ადამიანის ცნობიერებასთან და აზროვნებასთან, კულტურასთან და სულიერ ცხოვრებასთან მისი მჭიდრო კავშირის გათვალისწინება, ჰუმბოლდტისთვის ენა ხალხის ერთიანი ენერჯიაა, იგი ეროვნული ფორმის მქონე კოლექტიური მოვლენაა. ამდენად, ენობრივი კოლექტივი ჰუმბოლდტის მოძღვრების ერთდროულად სოციალურ და ლინგვისტურ ცნებად გვევლინება (გამყრელიძე 2003:465).

ამრიგად, ენა წარმოადგენს კულტურის შემადგენელ ნაწილს და მის იარაღს. იგი არის კულტურის სარკე, ენა მკაფიოდ გამოხატავს ეროვნული მენტალობის სპეციფიკურ ნიშან-თვისებებს.

სეპირისა და უორფის ჰიპოტეზაში გამოიკვეთა ორი ძირითადი დებულება.

1. ენა განსაზღვრავს ამ ენაზე მოსაუბრე ერის აზროვნების ხერხებს;
2. რეალური სამყაროს აღქმის ხერხი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ენაზე აზროვნებენ სუბიექტები.

სეპირისა და უორფის ჰიპოთეზა გამომდინარეობს დებულებიდან, რომ ენა არის საფუძველი იმ სურათისა, რომელიც ყალიბდება თითოეულ ადამიანში და აწესრიგებს საგნებისა და მოვლენების უდიდეს რაოდენობას, რომელიც გარე სამყაროზე დაკვირვებით გროვდება. ნებისმიერი საგანი ან მოვლენა ხომ მაშინაა

ჩვენთვის გასაგები, როცა მას სახელწოდება აქვს. საგანი ან მოვლენა, რომელსაც სახელი არ აქვს, ჩვენთვის უბრალოდ არ არსებობს. ეძლევა რა სახელწოდება, ჩვენ ახალ ცნებას ვერთავთ ჩვენი აზროვნების უკვე ჩამოყალიბებულ სისტემაში. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ჩვენ შეგვყავს ახალი ელემენტი ჩვენში უკვე არსებულ სამყაროს სურათში. უნდა ითქვას, რომ ენა არამარტო აღწერს სამყაროს, არამედ ქმნის იდეალურ სამყაროს ჩვენს შეგნებაში. ის ქმნის რეალობას. ადამიანი ხედავს სამყაროს ისე, როგორც ლაპარაკობს, ამიტომ ამტკიცებს უორფი, რომ სხვადასხვა ენაზე მოსაუბრე ადამიანები, სამყაროს სხვადასხვანაირად აღიქვამენ (Yorff 1960:162).

ენასა და რეალურ სამყაროს შორის დგას ადამიანი, ენისა და კულტურის მატარებელი. ზუსტად ის აღიქვამს და შეიგრძნობს სამყაროს გრძნობითი ორგანოების საშუალებით. მის საფუძველზე ექმნება მას წარმოდგენა სამყაროზე. ისინი თავის მხრივ თავიანთი აზრებს, დასკვნებს, წარმოდგენებს გადასცემენ სხვა ადამიანებს. ენასა და რეალურ სამყაროს შორის დგას აზროვნება (Сепир1993:45).

რადგანაც კულტურაც და ენაც ხალხის მენტალობასთან, ანუ სამყაროს შეგრძნებასა და აღქმასთანაა დაკავშირებული, ამიტომ აუცილებელია ენისა და კულტურის მენტალურ კატეგორიებთან მიმართების პრობლემის გაცნობიერება.

ვ.ვ.კოლესოვის აზრით, მენტალობა წარმოადგენს სამყაროს ჭვრეტას მშობლიური ენის კატეგორიებსა და ფორმებში, რომელიც შემეცნების პროცესში აერთიანებს ეროვნული ხასიათის ინტელექტუალურ, სულიერ და ნებელობით თვისებებს (Колесов 1999: 81).

მ. ჰაიდეგერი წერდა, რომ სიტყვა “სურათი” რომ გვეხმის, პირველ რიგში ვფიქრობთ რაღაცის ასახვაზე. “სამყაროს სურათი, გაგებული არსებითად, აღნიშნავს არა სამყაროს ამსახველ სურათს, არამედ სამყაროს, გაგებულს სურათის სახით” (Хайдеггер 1991: 96).

ი. დ. აპრესიანი სამყაროს ენობრივ სურათს ”მიამიტ” სურათს უწოდებს. მისი აზრით, “სამყაროს ენობრივი სურათი ერთგვარად ავსებს ობიექტურ ცოდნას რეალობის შესახებ და ხშირად ამახინჯებს მას (Апресян 1966:69) სიტყვა გარესამყაროს, საგანსა და მოვლენას კი არ გადმოგვცემს, არამედ იმას, თუ როგორ ხედავს სამყაროს იმ პრიზმით, რომელიც არსებობს მის შეგნებაში და რომელიც დეტერმინირებულია მისი კულტურით. თითოეული ადამიანის შეგნება ყალიბდება როგორც ინდივიდუალური გამოცდილების

ზემოქმედებით, ასევე ინკულტურაციის შედეგად, რომლის დროსაც ის წინაპართა გამოცდილებას ეუფლება. ამგვარად, ენა არ არის სარკე, რომელშიც ავტომატურად ისახება გარე სამყარო, არამედ პრიზმაა, საიდანაც უყურებენ სამყაროს და რომელიც ყოველი კულტურისათვის საკუთარია. ენა, აზროვნება, კულტურა იმდენად მჭიდროდაა ერთმანეთთან დაკავშირებული, რომ პრაქტიკულად ერთ მთლიანს შეადგენს და არ შეუძლიათ უერთმანეთოდ არსებობა. ამიტომაც ს.გ. ტერმინასოვა განასხვავებს ადამიანის გარშემო მყოფი სამყაროს სამ ფორმას:

- სამყაროს რეალური სურათი;
- სამყაროს კულტურული (შემეცნებითი) სურათი;
- სამყაროს ენობრივი სურათი;

სწორედ სამყაროს კულტურული სურათი არის ყველა ხალხში განსხვავებული, რაც მრავალი ფაქტორითაა განპირობებული, როგორცაა: გეოგრაფია, კლიმატი, სოციალური მოქცევა, რწმენა, ტრადიციები, ცხოვრების წესი (Тер-Минасова 2002:41). ამრიგად, ენა არის კულტურის ფაქტი, მისი შემადგენელი ნაწილი, ენის მეშვეობით ვითვისებთ კულტურას. შესაბამისად, ენა კულტურის შემადგენელი ნაწილი, მისი იარაღი, ეროვნული სულის რეალობა, კულტურის ხატია, ის გამოხატავს ეროვნული მენტალიტეტის სპეციფიკურ ნიშნებს, იმდენად რამდენადაც ენის თითოეული მატარებელი ამავე დროს არის კულტურის მატარებელიც. ენა დამოუკიდებელი სამყაროა, რომლის საშუალებითაც ესა თუ ის ერი აზრსა და გრძნობებს ენობრივ რელობას ანიჭებს. დამაჯერებლად რომ ვილაპარაკოთ და ვწეროთ, მარტო გრამატიკულად გამართული წერა და მეტყველება არ კმარა. საჭიროა ვილაპარაკოთ გასაგებად, დამაჯერებლად და მწყობრად, რაც მსმენელის დაინტერესებას გამოიწვევს.

სასიამოვნო მეტყველება იპყრობს აუდიტორიის ყურადღებას, ხოლო მეტყველების სიმწვობრე ჩვენს სიტყვას წონასა და ძალას მატებს. ამდენად, ვერბალური კომუნიკაცია გვასწავლის დამოუკიდებლად და ორიგინალურად გამოვხატოთ აზრები, გავაკეთოთ სწორი დასკვნები, დავიცვათ ჩვენი პოზიცია, ავხსნათ იგი და დავასაბუთოთ.

ვერბალური კომუნიკაციის ერთ-ერთმა ფუძემდებელმა გრაისმა თავის ნაშრომში – “Logic and conversation” 1999წ. ჩამოაყალიბა ვერბალური კომუნიკაციის ძირითადი პრინციპები და დაყო ისინი ოთხ კატეგორიად:

1. რაოდენობრივი კატეგორია;
2. ხარისხობრივი კატეგორია;
3. ურთიერთობის კატეგორია;
4. მეთოდური კატეგორია.

რაოდენობრივი კატეგორია დაკავშირებულია გადასაცემი ინფორმაციის რაოდენობასთან და აერთიანებს ორ პოსტულატს:

1. შენი ნათქვამი უნდა შეიცავდეს საჭიროზე არანაკლებ ინფორმაციას;
2. შენი გამონათქვამი არ უნდა შეიცავდეს საჭიროზე მეტ ინფორმაციას.

ხარისხობრივ კატეგორიას ზოგადი პოსტულატი - გამონათქვამი უნდა შეესაბამებოდეს ჭეშმარიტებას. ამ კატეგორიას აქვს ორი ძირითადი პოსტულატი:

1. თქვა ისეთი რამ, რასაც მცდარად თვლი;
2. არაფერი თქვა უსაფუძვლოდ.

ურთიერთობის კატეგორია ერთადერთ რელევანტობის პოსტულატს მოიცავს – არ გადაუხვიო თემას.

მეთოდურ კატეგორიას ეხება არა ის, რა ითქვა, არამედ ის, როგორ ითქვა. აქ გაერთიანებულია შემდეგი ოთხი პოსტულატი:

1. მოერიდე გაუგებარ გამონათქვამებს.
2. შეეცადე, ილაპარაკო ცალსახად, გასაგებად.
3. გადმოეცი ლაკონიურად;
4. იყავი ორგანიზებული. (Grice 1999:58)

მეორე მკვლევარმა- ლიჩმა აღწერა კომუნიკაციის შემდეგი ძირითადი პრინციპი: -ზრდილობის, თავაზიანობის პრინციპი (Leech 1976:67-68). პირველი აერთიანებს შემდეგ მაქსიმებს:

1. ტაქტი;
2. სულგრძელობა;
3. თავმდაბლობა; თანხმობა;
4. სიმპატიია.

გრაისის კოოპერაციის პრინციპი და ლიჩის თავაზიანობის პრინციპი შეადგენს კომუნიკაციის კოდექსის საფუძველს. ამ კოდექსში შედის ჭეშმარიტების (რეალობისადმი ერთგულება, სიმართლეც რომ ყველაფერია) და გულწრფელობის კრიტერიუმები (საკუთარი თავის ერთგულება).

ვერბალური კომუნიკაციის ეფექტურობაში იგულისხმება გადაცემული შეტყობინების ადეკვატური აზრობრივი აღქმა. სწორი ინტერპრეტაციის მიზანი ითვლება მიღწეულად, თუ ადრესატი გაიგებს წარმოთქმული ტექსტის მთელ იდეას კომუნიკატორის ჩანაფიქრის შესაბამისად, თუმცა ხშირად ინფორმაციის მთავარი არხი იკარგება ან მახინჯდება. ეს პროცესი ხუმრობით კარგადაა გადმოცემული მაგალითში: კაპიტანი – ადიუტანტი – კაპრალი – რიგითი ჯარისკაცები.

კაპიტანი მიმართავს ადიუტანტს: როგორც იცით, ხვალ მზე დაბნელდება, რომელიც ყოველდღე არ ხდება. 5 საათზე შეკრიბეთ პირადი შემაღვენლობა გემბანზე სამგზავრო ტანსაცმელში. მათ შეუძლებათ დააკვირდნენ ამ მოვლენას, მე კი მივცემ აუცილებელ განმარტებას. წვიმის დროს საჩვენებელი არაფერი იქნება. ასეთ სიტუაციაში დატოვეთ ხალხი ყაზარმაში.

ადიუტანტი მიმართავს სერჟანტს: კაპიტნის ბრძანებით, ხვალ დილით მოხდება მზის დაბნელება სამგზავრო ტანსაცმელში. კაპიტანი გემბანზე მოგვცემს აუცილებელ განმარტებას. ეს კი ყოველდღე არ ხდება. თუ წვიმს, საჩვენებელი არაფერი იქნება, მაშინ მოვლენა ყაზარმაში შედგება.

სერჟანტი-კაპრალს: კაპიტნის ბრძანებით, ხვალ 5 საათზე, სამგზავრო ტანსაცმელში, გემბანზე მზე დაბნელდება, რაც ყოველდღე არ ხდება. ამ მოვლენის შესახებ კაპიტანი ყაზარმაში მოგვცემს აუცილებელ განმარტებას.

კაპრალი ჯარისკაცებს:- ხვალ უთენია, 5 საათზე, მზე გემბანზე მოხდება კაპიტნის დაბნელება ყაზარმაში. წვიმის შემთხვევაში ეს იშვიათი მოვლენა სამგზავრო ტანსაცმელში შედგება, რაც ყოველდღე არ ხდება (ჯოლია 2006: 83-84).

ინფორმაციის გადაცემისთვის აუცილებელია იდეა, რომელიც ჯერ აზრად ყალიბდება, შემდეგ – გამოითქმება.

ამ პროცესის ყოველ ეტაპზე ინფორმაციის მნიშვნელოვანი ნაწილი იკარგება ან მახინჯდება. დანაკარგის სიდიდე არასრულყოფილი მეტყველებით ანუ აზრის ზუსტად გამოთქმის შეუძლებლობით იზომება. ამის შესახებ რუს პოეტს, ტიუტჩევს ხატოვნად აქვს ნათქვამი: “სიტყვიერად გამოთქმული აზრი, სიცრუეა”. იგი მოსაუბრისადმი უნდობლობით, ან სიტყვიერი მარაგის თანხვედრით ან განსხვავებით და სხვა გარემოებით განისაზღვრება.

კომუნიკაცია სრულყოფილია მხოლოდ მაშინ, როდესაც შთაბეჭდილება ემთხვევა გამონათქვამს, ანუ როდესაც მოსაუბრის მიერ გადაცემულ ინფორმაციას ზუსტად ისევე აღიქვამს მსმენელი, როგორც მოსაუბრეს სურს.

სამწუხაროდ, ეფექტური კომუნიკაცია, ჭეშმარიტი გაგება იმაზე იშვიათი მოვლენაა, ვიდრე ჩვენ გვგონია, რადგან:

- ადამიანები ყოველთვის არ ამბობენ იმას, რასაც სინამდვილეში ფიქრობენ;
- ადამიანებმა ყოველთვის არ იციან თავისი ჭეშმარიტი გრძნობების შესახებ;
- არც ისე ადვილია გრძნობების სიტყვებით გადმოცემა (არც ისე ადვილია სწორი კოდის მოძებნა);
- ერთი და იგივე სიტყვი სხვადასხვა ადამიანს განსხვავებულად ესმის;
- ხანდახან მხოლოდ ის გვესმის, რის გაგებასაც ვისურვებდით;
- ინფორმაციის მიმღები ხშირად დაკავებულია არა დეკოდირების პროცესით, არამედ საკუთარი პასუხების მოფიქრებით;
- გადამცემმა არ იცის, სწორად მოახდინა თუ არა დეკოდირება მიმღებმა;
- ზოგჯერ მიმღებმა არ იცის სწორად მოახდინა თუ არა დეკოდირება.

როგორც უკვე ავღნიშნეთ, მიმღებს მხოლოდ მაშინ ესმის სხვისი, როდესაც მისი შთაბეჭდილება (დეკოდირების შედეგი) ემთხვევა იმას, რაც მისთვის გამონათქვამის საშუალებით უნდა ეცნობათ. სამწუხაროდ, ეს ფაქტი იმაზე იშვიათია, ვიდრე ჩვენ წარმოგვიდგენია.

კომუნიკაციის ეფექტურობას ხელს უშლის შემდეგი ბარიერები:

- ბუნდოვანი პროცესი: მიმღებსა და წყაროს ერთნაირად არ ესმით ენა, ქარგონი, სიმბოლოები;
- ინფორმაციის სტრუქტურა: მრავალმხრივი და გადატვირთული გზავნილი;
- პიროვნული ნიშნები: ფიზიკური და მენტალური მდგომარეობა, განათლების და ინტელექტის განსხვავებული დონე და ა.შ.
- ადამიანის “ბუნება”: ცრურწმენები, ტრადიციები, კულტურული ნიშნები;
- კონფლიქტური მოსაზრებები და მიზნები: როდესაც ადამიანები საწინააღმდეგო მოსაზრებებს უჭერენ მხარს, მათ უჭირთ სხვა მოსაზრების გაზიარება.

ამასთან, ბარიერი კომუნიკაციის პროცესში შეიძლება წარმოიქმნას მაშინაც, თუკი მსმენელი გარკვეულ დამოკიდებულებას და უარყოფითადაა განწყობილი მოსაუბრისადმი.

კომუნიკაცია ეფექტური რომ იყოს უნდა შევეცადოთ გავითვალისწინოთ ჩამოთვლილი ბარიერების წარმოშობის შესაძლებლობა, რათა თავიდან ავიცილოთ ისინი.

ადამიანი ინფორმაციას სამი არხით იღებს და გასცემს. ეს არხებია: (ჯოლია 2006:79).

- ვიზუალური (მხედველობითი);
- აუდიალური (სმენითი);
- კინესთეტიკური (შეგრძნებითი).

ამ სამი არხიდან ყოველ ადამიანს ერთ-ერთი აქვს განვითარებული და საკუთარი მოდელურობა გააჩნია, ამის გამო, ინდივიდები პირობითად იყოფიან: ვიზუალურად, აუდიალურად და კინესთეტიკურად. როგორ შევიცნოთ ისინი? ამაში თვით პარტნიორი დაგვეხმარება. სახელდობრ, თანამოსაუბრეს თუ ყურადღებით დავაკვირდებით და მოვუსმენთ, შეიძლება იგი ტონალობით, ქესტიკულაციის თავისებურებებით, თვალის მოძრაობის მიმართულებით, გარკვეული სიტყვების ხშირი გამოყენებით ანუ პრედიკატებით და ა.შ. ამოვიცნოთ.

ტიპური ვიზუალი მაღალი და გამხდარია, თუმცა, შეიძლება ძალიან მსუქანიც იყოს. ის მხრებში გამართულია, ზურგი და კისერი სწორად უჭირავს; მას მკვეთრი მოძრაობები ახასიათებს. რჩება შთაბეჭდილება, რომ სიარულის დროს ის წინ ნიკაპს მიჰყავს. ვიზუალი გულ-მკერდის ზედა ნაწილით სუნთქავს, მისი სუნთქვა არ არის ღრმა. ის სწრაფად საუბრობს, მკვეთრი გამოთქმა აქვს, ხოლო მისი ხმის ტონალობა გაცილებით უფრო მაღალია, ვიდრე სხვა კატეგორიის ადამიანებისა. ვიზუალი საუბარში ხშირად იყენებს ისეთ სიტყვებს, როგორცაა: *ყურეთ, შეხედეთ, ნუთუ ვერ ხედავთ, რომ... როგორც ჩანს*, და ა.შ. ვიზუალის მზერა ხშირად მაღლაა მიმართული, მას გარემოს აღსაქმელად დიდი სივრცე ესაჭიროება. ქესტიკულაციისას ხშირად მიუთითებს თვალებზე, ან ეხება მათ.

კინესთეტიკი უფრო მსუქანია, ვიდრე სხვა კატეგორიის ადამიანები. მისი მოძრაობა ნარნარი და თავისუფალია, ის დადის ნელა, სუნთქავს მუცლით; ლაპარაკის ან მოსმენისას მოსაუბრისაკენ იხრება. მას უყვარს ადამიანებთან ახლო კონტაქტი და საუბრის დროს ხშირად ეხება მოსაუბრეს.

კინესთეტიკი ხმადაბლა საუბრობს—ნელა და აუღელვებლად და ხანგრძლივ პაუზებს აკეთებს. იგი ყველაზე ხშირად შემდეგ სიტყვებს ხმარობს: *მე ვგრძნობ, რომ, ყოველთვის აღვიქვამ, როგორც, და სხვ.* ს არც არის გასაკვირი, რადგან ვიზუალს მხედველობითი ორგანო აქვს უფრო განვითარებული. იგი ქესტიკულაციისას ხშირად ეხება მუცელსა და გულ-მკერდს.

სხეულის ფორმის მიხედვით, აუდიალს შუალედური ადგილი უჭირავს გამხდარ ვიზუალსა და მსუქან კინესთეტიკს შორის; სუნთქავს გულ-მკერდის შუა ნაწილით. აუდიალი ბევრს ლაპარაკობს და ცდილობს, ყველა დეტალი დაწვრილებით განმარტოს. მისი მეტყველება რიტმული და თანაბარია. მაგალითად, აუდიალი საუბარში ხშირად იყენებს შემდეგ სიტყვებს: *მომისმინეთ, როგორც ამბობენ, მე თქვენ გეუბნებით, მე თქვენ გეკითხებით* და სხვ. ქესტიკულაციის დროს ის ხშირად მიუთითებს ყურებზე ან ეხება მათ.

აღსანიშნავია, რომ ამ მხრივ ერთმანეთისაგან კულტურებიც განსხვავდება. მაგალითად, რუსული და ამერიკული კულტურა ვიზუალურ-კინესთეტიკურია, ხოლო ინგლისური – აუდიალურ-ვიზუალური. თითქმის ყველა ძველი კულტურა კინესთეტიკური იყო. სამწუხაროდ, ქართული კულტურისათვის მსგავსი მონაცემები არ არსებობს, მაგრამ მიგვაჩნია, რომ ის უფრო ვიზუალურ-კინესთეტიკურია.

რისთვის გეჭირდება ყოველივე ეს? თანამოსაუბრეს “თავისსავე ენაზე” უნდა ვესაუბროთ. მაგალითად, ვიზუალთან საუბრისას სასურველია გამოვიყენოთ თვალსაჩინოებები (დიაგრამები, სქემები...), აუდიალთან – მუსიკა, ხმის ტონალობა, ტემპრი, ხოლო კინესთეტიკთან - მისივე სიტყვები.

ყველა ადამიანისათვის დამახასიათებელია ურთიერთობის თავისებური სტილი. მეცნიერები მიიჩნევენ, რომ ეს თავისებურება განპირობებულია როგორც ინდივიდუალური თავისებურებებითა და ადამიანთა პიროვნული ხასიათით, ასევე ცხოვრების ისტორიით, ხალხთან ურთიერთობით, ურთიერთობის საერთო წესებითა და სხვ.

კომუნიკაციაში ურთიერთობის სტილის მნიშვნელობა ისაა, რომ მისი დახმარებით ვიგებთ სხვადასხვა სიტუაციას, ყალიბდება ურთიერთობა კომუნიკაციის პარტნიორებს შორის, შეიძლება პრობლემის გადაწყვეტის გზები.

ეფექტიანი კულტურათშორისი კომუნიკაცია მოითხოვს მისი ყველა კომპონენტის გამოყენების ცოდნას. ამ კომპონენტებს შორის მნიშვნელოვანი

ადგილი უჭირავს ვერბალური კომუნიკაციის სტილს. მოცემულ ასპექტში ურთიერთობის სტილი ეს თავისებური მეტაგზავნილია, რომელიც მიუთითებს ინდივიდებს, როგორ გაიგონ და ახსნან ვერბალური ურთიერთობის – კომუნიკაციის კონტექსტი. ის ადამიანის კომუნიკაციური ქცევის ინდივიდუალურ სტაბილურ ფორმას წარმოადგენს, წარმოქმნის ნებისმიერ პირობით ურთიერთობას ნებისმიერ სიტუაციაში. აქ კომუნიკაციის ხელოვნება გამოიხატება არამარტო მისი მეტყველებით, არამედ შესაძლებლობით, მიაგნოს ენის უფრო ზუსტ და კონკრეტულ სტილისტიკურ საშუალებას, რომელიც მხოლოდ მოცემულ შემთხვევაშია ოპტიმალური.

ვერბალური კომუნიკაცია გულისხმობს ყველა ენობრივი უანრის ცოდნას: რეპლიკიდან და კომენტარიდან ლექციამდე, მოხსენებამდე, საინფორმაციო შეტყობინებასა და სახალხო გამოსვლამდე.

გ. პოჩეპცოვი ვერბალური კომუნიკაციის ოთხ სტილს გამოყოფს:

1. პირდაპირი და არაპირდაპირი სტილი;
2. ზუსტი და მოკლე სტილი;
3. პიროვნული და სიტუაციური სტილი;
4. ინსტრუმენტული და აფექტური სტილი (Поучилов 2003:319-322).

ურთიერთობის პირდაპირი, მკაცრი სტილი, მკლევართა აზრით, დამახასიათებელია დაბალკონტექსტუალური ამერიკული კულტურისათვის. მასში ძალიან მცირე ადგილი რჩება გამოუთქმელობისთვის. ამერიკელები ცდილობენ გამოიწვიონ მოსაუბრე პირდაპირი საუბრისათვის, რომლის დროსაც იყენებენ გამოთქმებს: *გვითხარით, რა გაქვთ მხედველობაში, მოდით, უფრო საფუძვლიანად* და სხვ. ამ სტილში გამოიხატება დიდი მზრუნველობა მოსაუბრის შენარჩუნების, საუბრის თემაზე საკუთარი მკაფიო პოზიციის დასაფიქსირებლად. უფრო ხშირად ასეთი სტილი დამახასიათებელია ინდივიდუალური კულტურისათვის.

არაპირდაპირი ვერბალური სტილი ახასიათებს სამეტყველო ცნებებს, რომლებიც ფარავენ ჭეშმარიტ სურვილებს, მიზნებს, მოსაუბრის მოთხოვნებს. ასეთი სტილი დამახასიათებელია მაღალკონტექსტური კულტურებისთვის, როგორებიცაა სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზია, იაპონია, კორეა.

ჰარმონიული ურთიერთდამოკიდებულება, კულტურული ფასეულობა იაპონურ საზოგადოებაში მოსაუბრისაგან მოითხოვს გაუგებარი, ორაზროვანი მნიშვნელობის სიტყვებისა და გამოთქმების გამოყენებას, რათა თავიდან

აიცილონ ჯიუტი, თავისთავში დარწმუნებული კაცის შთაბეჭდილება. იაპონელები ირჩევენ ისეთი გამოთქმებს, როგორცაა: *შეიძლება, შესაძლებელია, ალბათ, რაღაც, ვიღაც*. ბავშვები ორი წლის ასაკიდან სწავლობენ, დაინდონ სხვა ადამიანების გრძნობები. ისინი ადრეული წლებიდანვე ეუფლებიან ქცევის სიფაქიზეს, ბაძავენ თავიანთი დედების ქცევებს. უარყოფითი დამოკიდებულების გამოსახატავად იაპონელი დედები, ჩვეულებრივ, რიტორიკულ კითხვებს იყენებენ. კორეელები არ იძლევიან “არა“-ს ტიპის უარყოფით პასუხებს: *მე არ გეთანხმებით, მე არ შემიძლია ამის გაკეთება*, ისინი ხშირად იყენებენ მერყევ პასუხებსაც: *პრიციპში... მე თანახმა ვარ და სხვ*.

ხელოვნური სტილი ითვალისწინებს ურთიერთობისას მდიდარი, ექსპრესიული ენის გამოყენებას. ამის კარგი მაგალითია არაბული კულტურა. თუ ერთი არაბი პირდაპირ და ზუსტად, მოსალოდნელი დარწმუნებების გარეშე გამოთქვამს, თუ რა აქვს მხედველობაში, მეორე არაბმა შეიძლება იფიქროს, რომ მას სულ სხვა რამ აქვს მხედველობაში. ასე მაგალითად, არაბულ კულტურაში ცოტაა მიპატიუებისას უარი თქვა მხოლოდ ”არა“-თი. არას თან უნდა ახლდეს დარწმუნება, ფიცი, რაც სრულიად ზედმეტია ევროპელის ან ამერიკელის შეხედულებით. ისინი ხომ მიჩვეული არიან გამოიყენონ ზუსტი სტილი, რომელიც უპირატესობას ანიჭებს ლაკონიურ, თავშეკავებულ გამოთქმებს. ზუსტი სტილი შეიცავს ინფორმაციის გადაცემისათვის საჭირო აუცილებელ და საკმარის გამოთქმებს (არც მეტი, არც ნაკლები, ზუსტად იმდენი, რამდენიც აუცილებელია).

ინსტრუმენტული სტილი ადამიანს თვითდამკვიდრებასა და მოსაუბრისაგან დამოუკიდებლობის, ავტონომიის შენარჩუნებაში ეხმარება. ეს სტილი წარმოდგენილია ევროპულ კულტურებსა და აშშ-ში. აქ ადამიანები მისწრაფვიან მოსაუბრეს ურთიერთობისას წარუდგინონ თავი, სურთ ერთმანეთს გაუგონ ვერბალური საშუალებების გამოყენებით. იგი წარმოდგენილია დანიურ, ნიდერლანდებისა შვედურ ინდივიდუალურ კულტურებში.

აფექტური სტილი კი პირიქით, ორიენტირებულია თვით ურთიერთობაზე, თანამოსაუბრის გრძნობებზე და მოთხოვნილებებზე, შეგუებაზე, ჯგუფური ჰარმონიის მიღწევაზე. მას იქითკენ მივყავართ, რომ აფექტური სტილის დროს ადამიანი იძულებულია გაფრთხილდეს, თავი აარიდოს სარისკო გამოთქმებსა და დასკვნებს. ამისათვის ის იყენებს უზუსტობებს, გვერდს უვლის პირდაპირ მტკიცებებსა და უარყოფას.

კომუნიკაციის სტილები, რომლებიც ჩვენ განვიხილეთ, არსებობს ყველა კულტურაში, მაგრამ თითოეულ მათგანში ისინი თავისებურად ფასდება, ყველა მათგანს საკუთარი მნიშვნელობა ენიჭება. თითოეულ შემთხვევაში კომუნიკაციის სტილი გამოხატავს ფასეულობებსა და ნორმებს, რომლებიც ამა თუ იმ კულტურას უდევს საფუძვლად.

მე-20 საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული, სულ უფრო ნათლად იკვეთება არავერბალური კომუნიკაციის სფეროს სპეციალისტების საჭიროება. რაოდენ გასაკვირიც უნდა იყოს, კომუნიკაციის არავერბალური ასპექტების სიღრმისეული და თანმიმდევრული შესწავლა მხოლოდ მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში დაიწყო. რაც შეეხება არავერბალური კომუნიკაციის კვლევის ტექნიკურ მხარეს, პირველი ყველაზე სერიოზული ნამუშევარი ამ სფეროში – “ემოციების გამოვლინება ცხოველებსა და ადამიანებში” – ჩარლზ დარვინს ეკუთვნის. 1872 წელს გამოქვეყნებულმა ამ ნამუშევარმა მრავალ თანამედროვე კვლევას მისცა დასაბამი, ხოლო დარვინის იდეები და დაკვირვებები მსოფლიოს წამყვანმა მეცნიერებმა აღიარეს. მას შემდეგ მეცნიერებმა ათასზე მეტი არავერბალური ნიშანი და სიგნალი აღმოაჩინეს.

არავერბალურ კომუნიკაციაზე საუბრისას შეუძლებელია არ ვახსენოთ მე-19 და მე-20 საუკუნეების მიჯნაზე წარმოშობილი ფენომენი – მუნჯი კინო. მუნჯი კინოს მსახიობები მშვენივრად ფლობდნენ სხეულის ენის საფუძვლებს, რადგან მათთვის ის ეკრანული სახეების გაცოცხლების ერთადერთი საშუალება იყო. იმ დროში საუკეთესო მსახიობებად ითვლებოდნენ ისინი, ვისაც მდიდარი მიმიკა და გამომხატველი სხეულის ენა ჰქონდა, ამიტომ მსახიობები საკმაოდ დროს უთმობდნენ პანტომიმისა და ბალეტის შესწავლას. როდესაც მუნჯი კინო ხმოვანმა შეცვალა და სამსახიობო ხელოვნების არავერბალურ ასპექტებს უკვე ნაკლები ყურადღება დაეთმო, ძველი მსახიობების ნაცვლად, ეკრანი კარგი ვერბალური შესაძლებლობების მქონე მსახიობებმა დაიპყრეს.

ალბერტ მეჰრაბიანი, ლოსანჯელესის უნივერსიტეტის პროფესორი, ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო, ვინც კომუნიკაციის არავერბალურ ასპექტებსა და მათ მნიშვნელობაზე დაიწყო საუბარი. 1972 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში “Nonverbal communication” მეკვლევარი მეჰრაბიანი ამტკიცებდა, რომ კომუნიკაციაში სამი ძირითადი კომპონენტის გამოყოფა შეიძლება, ესენია: სიტყვები, ინტონაცია და სხეულის ენა (ვერბალური, ვოკალური, და

ვიზუალური). მეჭრაბიანის აზრით, კომუნიკაციის პროცესში მოსაუბრის მიმართ ჩვენი მოწონების ჩამოყალიბებაში ამ სამ კომპონენტს სხვადასხვა წვლილი მიუძღვის: სიტყვებს – 7%, ინტონაციას – 38%, და სხეულის ენას – 55%. მეჭრაბიანი ამბობს, რომ ეფექტიანი კომუნიკაციისთვის საჭიროა ეს კომპონენტები ერთმანეთის “კონგრუენტული” იყოს, ანუ ერთმანეთს ეთანხმებოდეს. თუ ეს ასე არ ხდება, ადამიანი ღიზიანდება, რადგან ორი სხვადასხვა არხის მეშვეობით ორ სხვადასხვაგვარ ინფორმაციას იღებს. მაგალითად, თუკი ადამიანი მეორეს ეუბნება: *შენთან არავითარი პრობლემა არ მაქვს, ყველაფერი რიგზეა, შენი მეგობარი ვარ და, ამავდროულად, ეტყობა, რომ აღელვებულია, მოსაუბრეს თვალს არიდებს, ზოგადად, ნეგატიურ ქესტებს იყენებს*, - ცხადია, რომ შეტყობინების ვერბალური და არავერბალური ნაწილები ერთმანეთს არ შეესატყვისება, ანუ კონგრუენტობის პრინციპი დარღვეულია. ამ შემთხვევაში, მოსაუბრე დაეყრდნობა კომუნიკაციის დომინანტურ ნაწილს, ანუ არავერბალურ კომპონენტებს (38%+55%) და არ მიენდობა სიტყვებით გადმოცემულ შინაარსს. აქვე ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ მეჭრაბიანი იკვლევდა ემოციებისა და დამოკიდებულებების კომუნიკაციას (მოწონება – არმოწონებას). მეცნიერის მტკიცებით, ფორმულა “*მთლიანი მოწონება = 7%, ვერბალური მოწონება + 38%, ვოკალური მოწონება/ ვიზუალური მოწონება + 55%*, სამართლიანია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ადამიანები საკუთარ გრძნობებსა და ურთიერთდამოკიდებულებებზე საუბრობენ. ყველა სხვა შემთხვევაში ეს წესი არ მართლდება. მოკლედ რომ ვთქვათ, ის, თუ რას და როგორ გამოხატავს ადამიანი საუბრისას, შესაძლოა, გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი აღმოჩნდეს, ვიდრე მისი სიტყვები. ღიმილით ითქვა რაღაც თუ მთქნარებით, ხმამაღლა და წყრომით, თუ ჩუმად და მოფერებით – ნებისმიერი შინაარსი შესაბამის კონტექსტში აღიქმება. (Mehrabian 1972:223)

ჩვენ ვურთიერთობთ სიტყვების, ხმის ტონის, სხეულის, პოზის, ქესტების და სახის გამომეტყველების საშუალებით. ჩვენ არ შეგვიძლია ურთიერთობა დავამყაროთ მაშინაც კი, როდესაც ჩუმად ვართ და დუმილს ვინარჩუნებთ, რაღაც ინფორმაციას გავცემთ. ალბათ, სწორედ ამან შეაქმნევინა ცნობილ სერბ მწერალს, მილორად პავიჩს, ბრწყინვალე მეტაფორა – “*ის დუმილა სხვა ენაზე*”. ფსიქოლოგებმა გამოთვალეს, რომ ინფორმაციის თითქმის 3/6-ს მოსაუბრის სხეულის (პოზა, მოძრაობა, მიმიკა) ვიდეოთ, 2/6-ს ხმის (ტონი, რითმი, ტემპრი)

და მხოლოდ 1/6-ს – სიტყვებით. რა თქმა უნდა, განსხვავებულ კონტექსტში ეს თანაფარდობა იცვლება, მაგრამ ზოგადი ტენდენცია იგივე რჩება.

კომუნიკაცია ერთი ადამიანის მიერ მეორისათვის შეტყობინების გადაცემაა. ეს შეტყობინება მოიცავს გაცილებით მეტს, ვიდრე ჩვენ მიერ ნათქვამი სიტყვები. ამ სიტყვებს აზრს ჩვენი სხეულის ენა და ხმის ტონი ანიჭებს. სიტყვებით ინფორმაციის შინაარსს გადმოვცემთ, ხოლო სხეულით, მოძრაობით, ინტონაციით – ამ შინაარსის მიმართ ჩვენს დამოკიდებულებებსა და შეფასებას. უმეტეს შემთხვევაში, სიტყვები ერთმნიშვნელოვნად გამოხატავს აზრს და მათ თითქმის ყველა ერთნაირად იგებს. ხოლო რა მნიშვნელობას ანიჭებს კონკრეტული ადამიანი ამა თუ მოძრაობას, უესტს ან ინტონაციას – არცთუ ისე ცხადი და ნათელია. ადამიანის სხეული და გონება ერთი მთლიანობაა. ჩვენი ემოციები, ფიქრები ჩვენს სხეულზე აისახება და, პირიქით, სხეულის გარკვეული ფიზიკური მდგომარეობა, სხეულის პოზა გავლენას ახდენს ჩვენს სულიერ მდგომარეობაზე.

კარგი კომუნიკაციის უნარი ჩვენი წარმატების მთავარი გარანტიაა. თუ წარმატებული ურთიერთობის სტრატეგიებს ავითვისებთ, ჩვენ შევძლებთ:

- მივალწიოთ ურთიერთგაგებას კოლეგებთან, ეფექტიანად მოვემსახუროთ კლიენტებს, მივალწიოთ სასურველ შედეგს მოლაპარაკების პროცესში;
- ადვილად დავარწმუნოთ სხვები ჩვენი აზრის სისწორეში; გამოხატულებათა უმნიშვნელო ცვლილებების აღქმას მოვახერხებთ, ამით შევძლებთ, მის შინაგან მდგომარეობას ჩავწვდეთ.

ადამიანების უმეტესობას ნაკლები ინფორმაცია აქვს არავერბალური კომუნიკაციის შესახებ, თუმცა მას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ურთიერთობის პროცესში. არავერბალურ კომუნიკაციას ასევე “სხეულის ენას” უწოდებენ; ის მოიცავს უესტებს, სხეულის მოძრაობას, სახის გამომეტყველებას, პიროვნულ სივრცეს, ჩაცმულობას.

არავერბალური მანიშნებლების ზუსტი ინტერპრეტაცია და გაგება გვეხმარება კომუნიკაციის დამყარებასა და ადამიანების უკეთ გაგებაში, თუმცა უნდა გვახსოვდეს, რომ ზოგ არავერბალურ ნიშანს შეიძლება განსხვავებული, ან რამდენიმე ინტერპრეტაცია ჰქონდეს, რაც მათ ზუსტ გაგებას ართულებს. სხეულის ენით გადაიცემა გრძნობები, დამოკიდებულებები, მაშინ როცა ვერბალური კომუნიკაციით გადაიცემა სიტყვები და მოსაზრებები. ხშირად ემოციებისა და განწყობის გაგება უფრო მნიშვნელოვანია ადამიანისათვის,

ვიდრე სიტყვებისა და მოსაზრებების; ნათქვამის არსი მარტო ის კი არ არის, რას ვამბობთ, არამედ როგორ ვამბობთ; სხვების რეაქცია ჩვენდამი ხშირად არავერბალურ ნიშნებზე პასუხია და არა ვერბალურზე.

არავერბალურ მანიშნებლებს უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს ინტერპერსონალურ კომუნიკაციაში; დადგენილია, რომ ადამიანთა ურთიერთობისას კომუნიკაციის 90% გამოსახვის არავერბალური საშუალებებით (ხმით, გამომეტყველებითა და სხეულის მოძრაობით) ხდება და საშუალოდ მხოლოდ 10% (7-11%) გადაიცემა ვერბალურის დახმარებით (Adelman, Levine 1993: 45).

არსებობს რამდენიმე პრინციპი, რაც კარგად გამოხატავს არავერბალური კომუნიკაციის არსს:

- არავერბალური ინფორმაცია ყოველთვის გადაიცემა, მოსაუბრის სურვილის მიუხედავად, მაშინაც კი, როდესაც ვერბალური კომუნიკაცია წყდება, ანუ, წყარო წყვეტს ინფორმაციის მიწოდებას; სხეულის პოზა, ჩაცმულობა, სახის გამომეტყველება, არასრული ჩამონათვალია იმ არავერბალური ნიშნებისა, რომელთა დახმარებით მუდმივად ვიღებთ ინფორმაციას მოსაუბრის დამოკიდებულებების, განწყობის, ემოციის შესახებ;
- არავერბალური კომუნიკაციით საუკეთესოდ გამოიხატება ემოციები, დამოკიდებულება, მიმართულება, რაც ხშირად ძნელად გამოითქმის სიტყვებით;
- არავერბალური კომუნიკაცია უფრო სანდოდ და გულწრფელად არის მიჩნეული, ვიდრე ვერბალური, რადგან არავერბალური ნიშნების გაკონტროლება უფრო ძნელია, ვიდრე სიტყვების; თუ მათ შორის შეუსაბამობაა, ადამიანები უფრო მეტად არავერბალურ ინფორმაციას ენდობიან; ალბათ ძნელი იქნება მსმენელისათვის იმის დაჯერება, რომ საუბრის თემა ძალიან საინტერესოა, თუ თავად პრეზენტატორს პრეზენტაციის ჩატარებისას ეძინება.
- არავერბალური კომუნიკაცია უფრო ადრეულია, ვიდრე ვერბალური; ადამიანები მეტყველების დაწყებამდე ურთიერთობისათვის არავერბალურ კომუნიკაციას იყენებდნენ; ასევე ბავშვები, განვითარების პროცესში ჯერ არავერბალურ კომუნიკაციას სწავლობენ შემდეგ კი – ვერბალურს.

- ადამიანებთან კომუნიკაციისას საჭიროა ვიცნობდეთ სხეულის ენას, რათა: წავიკითხოთ ჩვენი მოსაუბრის არავერბალური კომუნიკაცია, ანუ გვესმოდეს სხეულის ენა (ჟესტები, მიმიკა, სივრცის ათვისება, მეტყველების შემადგენელი მახასიათებლები – ხმის ტემპრი, სიმაღლე, სისწრაფე და სხვა) და ამით გავიგოთ მოსაუბრის მდგომარეობა.
- დავაკვირდეთ საკუთარი არაცნობიერის ასეთივე გამოვლინებას და ორგანიზება გავუკეთოთ მათ, ცნობიერად ვმართოთ.
- სხეულის ენის კონტროლი ძალიან მნიშვნელოვანია პრეზენტაციის ჩატარების დროს.

ადამიანის არავერბალური ქცევა მისი ფსიქიკური მდგომარეობითაა განპირობებული. სწორედ ამით აიხსნება პიროვნების შინაგანი სამყარო, მისი ინდივიდუალური და სოციალური თვისებები. შეცვლილი ვითარებიდან გამომდინარე ადამიანი ახალ ვერბალურ ქცევას გაცილებით ადვილად და სწრაფად ითვისებს (ანუ სხვაგვარად მეტყველებს). ვერბალურისგან განსხვავებით არავერბალური კომუნიკაცია (სხეულის ენა) კი ნაკლებად პლასტიკური და მოქნილია. ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს, თითქოს არავერბალური საშუალებები ნაკლებად მნიშვნელოვანია, მაგრამ რეალურად ეს ასე არ არის. თუ ინფორმაციის ამ ორ წყაროს – ვერბალურ და არავერბალურ საშუალებებს შორის წინააღმდეგობა წარმოიშობა, ე.ი ადამიანი ერთს ამბობს, მის სახეზე კი მეორე იკითხება, მაშინ მეტ ნდობას არავერბალური ინფორმაცია იმსახურებს.

არავერბალური და ვერბალური კომუნიკაციის ელემენტები შეიძლება ავსებდნენ, ან ცვლიდნენ ერთმანეთს. ამ ურთიერთობათა რამდენიმე ვარიანტი არსებობს (Почепцов 1998:319). კომუნიკაციის ვერბალურ და არავერბალურ ასპექტთა შემდეგ შესაბამისობებს ვხვდებით:

I. არავერბალური კომუნიკაცია შეიძლება ავსებდეს ვერბალურ კომუნიკაციას. მაგალითად, თუ ჩვენ ვიღიმებით და ვამბობთ *სალამი, როგორაა საქმეები?* მაშინ ეს ორი მოქმედება, ღიმილი და მისალმება ერთმანეთს ავსებს. დამატება გულისხმობს, რომ არავერბალური ელემენტები უფრო მხატვრულს ხდის მეტყველებას, აზუსტებენ და განმარტავენ მათ. მაგალითისთვის: *მისის სილსბერნი გააკვირვებით მომაშტერდა და მკითხა – ისიც მონაწილეობდა თქვენს გადაცემაში?* (სელინჯერი 2011:162). ანუ სიტყვები *გაკვირვებით მომაშტერდა* ავსებს ვერბალურ შეტყობინებას და ამავედროულად აძლიერებს მას.

საანალიზოდ მოვიყვანოთ ქართული მაგალითიც, ლევანი და ბონდო რადიოკომიტეტის შენობაში შევიდნენ, ლევანმა ბონდოს სთხოვა რომ ერთ ხანაწერში სიტყვა დაკარგა და მას აღედგინა.

– ვისი ხანაწერია, ბატონო ლევან? ჰკითხა ბონდომ ლიფტში, ლევანმა დამნაშავესავით დახარა თავი.

– უნა არგვეთელის!

– რაო?! რა ბატონო ლევან, არა... არ გეწყინოთ და... მაგდენ თავხედობას ვერ ჩავიდენ, – ხელები გაასავსავა ახალგაზრდა მსახიობმა (ყიფიანი 2010:277). კინესიკური პარალინგვიზში „ხელების გასავსავება“, რაც პირდაპირ და ნათლად მიუთითებს უარის თქმაზე, ავსებს ვერბალურ შეტყობინებას.

მოვიყვანოთ კიდევ ერთი ქართული მაგალითი: *თაზომ ჯიბეში ხურდა გაიხსრიალა და იქვე გასტრონომში შევიდა, ჩვენც შევეყვით, ორ-ორი „პრიმა“ ვიყიდეთ ყოველი შემთხვევისთვის.*

– ჩვენ, ჩვენც ვიყიდე რამე?

– რა გინდა მელიტა? – ვკითხე მე.

– შოკოლადი ან...

– შენც ნია?...
ნიაშ თავი დამიქნია... ახლავე

გასტრონომში ტკბილეულობის დახლი ცალკე იყო გამოყოფილი, მაგრამ ნოქარი არსად ჩანდა.

– რომელი გინდა?

–აი, ის –თაროსკენ მიუთითა ხელით მელიტამ.

თავის დაქნევით გამოიხატება თანხმობა, ხოლო ვერბალურ შეტყობინებას “აი ის“ ავსებს არავერბალური მახასიათებელი ხელით მითითება (ყიფიანი 2010:231).

ღიმილი მეგობართან შესხვედრისას ენობრივ შეტყობინებას ავსებს. მეტყველება უფრო გასავსავია, თუკი მას თან ახლავს უესტები. მაგალითად, თუ ყურადღების მიქცევა გვინდა რაიმე ინფორმაციის გადასაცემად, შეგვიძლია მაღლა ავსწიოთ საჩვენებელი თითი.

II. არავერბალური ქცევები შეიძლება ეწინააღმდეგებოდეს ვერბალურ შეტყობინებებს. თუ თვალეში არ უცქერით მოსაუბრეს და ეუბნებით, რომ სასიამოვნოა მათთან საუბარი, მაშინ ასეთი არავერბალური მოქმედება ეწინააღმდეგება თქვენს პოზიტიურ ვერბალურ შეტყობინებას. უარყოფა,

უგულებელყოფა გულისხმობს, რომ არავერბალური ინფორმაცია ეწინააღმდეგება ადამიანის სიტყვებს. თუ ამბობთ, რომ გიხარიათ ვინმეს ნახვა და თან იჭმუნებით, ლაპარაკობთ ცივად და მშრალად, თქვენი მოსაუბრე ალბათ დაეჭვდება თქვენს გულწრფელობაში. *თუ მაგალითად, ბანქოს თამაშის დროს მოთამაშე ეწევა სიგარეტს და თან ამ დროს მას მოუვა კარგი ბანქო, ის სიგარეტის კვამლს ზემოთ უშვებს, ცუდი ბანქოს მოსვლის შემთხვევაში კი პირიქით, კვამლს დაბლა უშვებს. ბევრმა კარგმა მოთამაშემ თამაშთან ერთად ისწავლა ის ფანდები, რითაც შეუძლია თავის "დაცვა". მათ შეუძლიათ კონტროლი გაუწიონ სხეულს, რომელსაც შეუძლია მათი გაცემა. ზოგი მსახიობურ ნიჭსაც კი იჩენს. ისინი "ცრუ" მოძრაობებს სჩადიან, სხეულის დაძაბული მოძრაობებით ცდილობენ დაარწმუნონ სხვა მოთამაშეები იმაში, რომ თითქოს ცუდი ბანქო მოუვიდათ, რომ თამაშს აგებს. აგრეთვე თუკი მოთამაშეს მოუვიდა ოთხი ტუზი, მაგრამ უნდა მოატყუოს სხვა მოთამაშეები, ასეთ შემთხვევაში იგი ტუზს მოიკნენებს ან კარტს ძლიერ დაანარცხებს მაგიდაზე, გადაწვება და თავს გაიქნევს, მაგრამ ამის შემდეგ მოთამაშეს შეუძლია მოსწიოს სიგარეტი და კვამლი მაღლა (ჭერში) გაუშვას. დაკვირვებებმა ცხადყო, რომ კარგი ბანქოს მოსვლისას სიგარეტის კვამლს ზევით უშვებენ, ცუდი კარტის მოსვლის შემთხვევაში კი ქვევით (Пиз 2006:89) ამ მაგალითიდან შეიძლება გავიგოთ, რომ არის სიტუაციები, როდესაც ვერბალური და არავერბალური ქმედებები ერთმანეთს არ ეთანხმება.*

განვიხილოთ ნაწყვეტი სტივენ კინგის მოთხრობიდან „კორპორაცია ნუ მოსწევთ“,

– ისევ „კრევერი და ბაერტონის“ ფირმაში მუშაობ?

– მე იქ ახლა პირველი ვიცე-პრეზიდენტი ვარ.

–აი, ეს მესმის! გილოცავ! როდის დაგნიშნეს?

მორისონმა სცადა თავი დაერწმუნებინა, რომ გულძმარვა შურისგან კი არ ჰქონდა, არამედ მომატებული მყავიანობისგან. მან აბები ამოიღო, ერთი ცალი პირში ჩაიღო და დაღუჭა (კინგი 2011:48-49).

მოვიყვანოთ მაგალითი ყიფიანის მოთხრობა „მწვანე ფარდიდან“, მოქმედება ვითარდება სტუდიაში, მამა შვილი ლევანი და გიზო ეძებენ ფირის ნაკლეჯს, სადაც ცნობილი მსახიობის - უჩა ართველიძის ხმაა ჩაწერილი, დიდი ხნის ძებნის შედეგად ფირს მაინც ვერ პოულობენ.

– მამა, თქვა გიზომ – იქნებ თვითონ არც უთქვამს ის სიტყვა? ანდა, იქნებ მიკროფონი ჩართე გვიან და...

– ყველაფერი რიგზე იყო, – ხელი ჩაიქნია ლევანმა (ყიფიანი 2010:260-261).

თითქოს ლევანს თავისი პასუხის გაცემით - „ყველაფერი რიგზე იყო“ არ უნდოდა შვილისთვის მღელვარება ეჩვენებინა, მაგრამ ხელის ჩაქნევით, რომელიც გაუცნობიერებლად გააკეთა, აჩვენა, რომ ის ღელავდა, რომ უკვე აზრი აღარაფერს ჰქონდა.

აუღელვებლად მელაპარაკებოდა, ცრემლები კი ცვიოდა თავისთავად (ყიფიანი 2010:191). ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ვერბალურ შეტყობინებას ეწინააღმდეგება არავერბალური ქმედება.

არავერბალური ჩვევების შეუცნობელი, გაუაზრებელი გამოყენებით, რომელიც ცუდადაა მართული აზროვნების მიერ, შეიძლება სრულიად უარყოფით ნათქვამი. თუკი აღამიანს საკუთარი არავერბალური ქმედებების გაკონტროლება შეეძლება, მაშინ იგი ქვეცნობიერის მართვასაც შეძლებს.

III. არავერბალური ქცევები შეიძლება ცვლიდეს ვერბალურ შეტყობინებებს: ბავშვმა შეიძლება მიგვითითოს სათამაშოზე ნაცვლად იმისა, რომ თქვას: *ეს სათამაშო მინდა*. ეს ნიშნავს, რომ არავერბალურმა ქცევამ შეიძლება ჩაანაცვლოს ვერბალური ქცევა. თქვენ შეგიძლიათ ხმაურიან აუდიტორიაში უესტით აჩვენოთ ახლობელს, რომ გინდათ გამოვიდეს და დაგელაპარაკოს. მაღაზიაში შეიძლება მიუთითოთ გამყიდველს იმ საგანზე, რომელიც გაინტერესებს. ავიღოთ ნაწყვეტი ჯ. ლონდონის მოთხრობიდან „ალისფერი ჭირი“:

მამა მეუბნებოდა, რომ შენი ცოლი სანტა-როსას ტომიდან იყო და არავითარი დიდგვაროვანი. ეს მამამისმა უამბო, სანამ მოკვდებოდა. ის ამბობდა, რომ წითელ ჭირამდე იგი მიმტანი იყო სასადილოში, თუმცა მე არ ვიცი, ეს რა არის. შენ იცი, ედვინ?

ედვინმა უარყოფის ნიშნად თავი გააქნია“ (ლონდონი 2011:41). თავის გაქნევის უესტი უარყოფის მაჩვენებელია, ამ კონკრეტულ მაგალითში არავერბალური ნიშნით მკაფიოდ გამოიხატება უარყოფა და შესაბამისად მოცემულ სიტუაციაში სრულიად ზედმეტია ვერბალურად აზრის გამოხატვა.

IV. არავერბალური ქცევები ვერბალური კომუნიკაციის მარეგულირებელი ელემენტი შეიძლება იყოს: საუბრისას ხშირად გამოიყენება უესტები, პოზის ცვლილება, შეხება. მაგალითად, თავის დაქნევის გამოხატვის, ინტონაციის

მიხედვით შეიძლება მივხედეთ, რომ მოვიდა ჩვენი საუბრის რიგი (მაგ: ყველა თანამოსაუბრემ შემოგვხედა). რეგულირება წარმოადგენს ადამიანთა შორის ურთიერთქმედების კოორდინაციას. საუბრის თემის მხარდასაჭერად ხშირად გამოიყენებენ სიტყვების შემცველ ნიშნებს: ჟესტებს, პოზის შეცვლას, რაღაცაზე ან ვიღაცაზე შეხება და სხვა. მაგალითად, თავის დაქნევით, შეხედვით, ინტონაციით და სხეულის გადახრით ჩვენ შეიძლება მივხედეთ, რომ დადგა ჩვენი საუბარში ჩართვის დრო.

მაგალითისთვის – *და მოდი ამ უცნაური სიტყვების გარეშე, - განავრძო კურდღლისტუნამ. - გარკვევით ილაპარაკე პაპა, როგორ ყველა სანტა-როსა ლაპარაკობს.*

მოხუცს აშკარად ესიამოვნა ეს თხოვნა. მან ჩაახველა და დაიწყო... (ლონდონი 2011:58).

მოვიყვანოთ კიდევ ერთი მაგალითი *სპასალარმა ნელა დაახველა, ამით უნდოდა შეეხსენებინა ფიქრით მოცულ გიორგისათვის: რად მიხმეო წელან?* (გამსახურდია 1979:136).

არავერბალური ქმედება შესაძლებელია იმეორებდეს ვერბალურ შეტყობინებას: თხოვნა, ხმადაბლა ისაუბრონ, და საჩვენებელი თითის ტუჩებთან მიტანა.

ადამიანები არავერბალურ ურთიერთობებს მიმართავენ იმისათვის, რომ ზუსტად და გასაგებად გადმოსცენ თავიანთი აზრები, გრძნობები, ემოციები. ეს საერთოა ყველა კულტურისათვის, თუმცა სხვადასხვა კულტურისათვის სხვადასხვა მნიშვნელობაა დამახასიათებელი. ამგვარად, სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენელთა ურთიერთობისათვის აუცილებელია ურთიერთობათა იმ არავერბალური ფორმების ცოდნა და გაგება, რომელიც დამახასიათებელია მოცემული კულტურისათვის.

ეჭვს არ იწვევს ისიც, რომ სიტყვების დახმარებით სხვადასხვა ინფორმაციას ვღებულობთ, მათ შორის ისეთსაც, რომელიც მოსაუბრის კულტურაზე მიგვითითებს. ამავე დროს ინფორმაციას იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენს ეს ადამიანი, ჩვენ ვღებულობთ მიმიკით, ჟესტებით, ინტონაციით.

მიმიკის, ჟესტების, პოზების საშუალებით ადამიანის სულიერი ენერჯია გამოიხატება, მოძრაობანი, სიმპტომები (გაფითრება ან სახეზე გაწითლება) იმან ვისაც უნდა კარგად შეისწავლოს თავისი პარტნიორის ხასიათი, კარგად უნდა

ოცოდეს მისი გრძნობების გამოხატვის სხვადასხვა საშუალება, შექმნოს მათი ადეკვატური შეფასება.

ურთიერთობის სხვადასხვა ხერხის ბუნება და ფორმები საშუალებას გვაძლევს ვისაუბროთ ვერბალური და არავერბალური კომუნიკაციების არსებით განსხვავებაზე. არავერბალური ურთიერთობანი ყოველთვის სოციალურია, მათი საშუალებით შეიძლება გავიგოთ კომუნიკაციის მონაწილეთა ახლანდელი მდგომარეობა, მაგრამ ვერ შევძლებთ გავიგოთ სხვაგან მომხდარი მოვლენების შესახებ.

არავერბალური ცნობები სინთეზურია. ძნელია მათი დიფერენცირება. კომუნიკაციის ვერბალური ელემენტები (სიტყვა, წინადადება, ფრაზა) ერთმანეთისაგან მკაფიოდაა გამიჯნული.

განსხვავებულია ვერბალური ცნებები. თუკი ადამიანებს სურთ დამალონ თავიანთი განზრახვები, მათ შეუძლიათ კონტროლი გაუწიონ საკუთარ მეტყველებას, მაგრამ არავერბალური ქცევები პრაქტიკულად კონტროლს არ ექვემდებარება, ამიტომ ხშირად კომუნიკაციის პრაქტიკაში ხშირია შეცდომები, რომლებიც გამოწვეულია მხოლოდ არავერბალური მოქმედებებით. მაგალითად, ერთ-ერთმა პარტნიორმა საუბრისას ცხვირი მოიქექა, ეს რომ შეამჩნია მეორე პარტნიორმა, დაასკვნა, რომ მოსაუბრე ტყუის, თუმცა პირველს მართლაც ექავებოდა ცხვირი.

მეცნიერი ალბერტ მეჰრაბიანი მიიჩნევს, რომ არავერბალურ ენას ადამიანები, როგორც წესი, ადვილად ითვისებენ ბუნებრივ პირობებში დაკვირვებების, კოპირების მიბაძვის საშუალებით. ბავშვებს კი საუბარს სპეციალურად ასწავლიან. ამას ყურადღებას აქცევს ოჯახი და სოციალური ინსტიტუტები (Пиз 2006: 45). მაგალითად, როცა ჩვენ ვამჩნევთ ადამიანის, ჩვენი მოსაუბრის არაგულწრფელობას, ძირითადად ვეყრდნობით ჩვენსავე ინტუიციას, ვსაუბრობთ მეექვსე გრძნობაზე. სინამდვილეში მოსაუბრის გამოცნობაში ჩვენ გვეხმარება ყურადღება, ხშირად შეუცნობლად მცირე არავერბალური ნიშნებით ვამჩნევთ, ვკითხულობთ, სიტყვათა შეუსაბამობას ვხვდებით.

ამრიგად, არავერბალური კომუნიკაცია მრავალგანზომილებიანი, მრავალფეროვანი, ვერბალურის პარალელური პროცესია, რომელიც ძირითადად ქვეცნობიერად მიმდინარეობს.

არავერბალური კომუნიკაციის ზოგიერთ ნორმებს ზოგადი ეროვნული ან ეთნიკური ბუნება აქვთ: ევროპაში მისალმებისას ხელს ართმევენ, ხოლო

ინდოეთში მისაღმებისას ორივე ხელს მკერდთან მიიტანენ და ოდნავ იხრებიან. სხვა ვიწრო პროფესიულ სფეროში მიღებულია სიგნალები, რომლითაც ურთიერთობენ წყალმაშველები და მყვინთავეები.

არავერბალური კომუნიკაციის ორმაგი ბუნება უნივერსალურია, ყველა ნიშანი გასაგები სპეციფიკური სიგნალების არსებობით აიხსნება, რომელიც მხოლოდ ერთი კულტურისთვისაა გასაგები.

არავერბალური კომუნიკაციის განზრახული ნიშნების საფუძველზე არავერბალური კომუნიკაციის მკვლევარი, აღან პიზი გამოყოფს ვერბალური საშუალებების სამ ტიპს:

1. ფიზიოლოგიურ რეაქციაზე დაფუძნებული ქცევითი ნიშნები: გაფითრება ან გაწითლება; მღელვარების გამო ოფლის გამოყოფა, სიცივის ან შიშისაგან კანკალი და სხვა.

მაგალითად *უცნობმა ერთი ნაბიჯი გადმოდგა, ქუდი მოიხადა, რათა სახე გამოეჩინა და ჰკითხა:*

– ვერ მცნობთ?

დონ ჯუანმა იგი დიდი ყურადღებით აათვალიერა, მაგრამ ვერ იცნო.

– *გახსოვთ თუ არა ბერგ ოპზოომის ალფა? – ჰკითხა უცნობმა. – ნუთუ დაგავიწყდათ ჯარისკაცი, რომელსაც მოდესტოს ეძახდნენ?*

დონ ჯუანი ურულოდ ამტანა (მერიმე 2011:81-82).

მოვიყვანოთ კიდევ ერთი ნაწყვეტი იმავე მოთხრობიდან *შემაჭირვებელი პასუხის თავიდან ასაცილებლად დონ ჯუანმა საბრალო ქაღს ურცხვი წერილი გადასცა. მან საჩქაროდ გადაავლო თვალი, მაგრამ პირველად ვერაფერი გაიგო, ხელახლა გადაიკითხა და თვალებს არ დაუჯერა. დონ ჯუანი ყურადღებით უცქეროდა. ხედავდა, როგორ იწმენდდა ქალი ოფლს შუბლზე, როგორ იფშენებდა თვალებს: ტუჩები უთრთოდა, სახე გაფითრებული ჰქონდა მიცვალებულივით (მერიმე 2011:50).*

„ურულოდ ამტანა, ოფლის მოწმენდა, თვალების ფშენება, ტუჩების თრთოლა, სახის გაფითრება“ ყველა ეს მოქმედება ქცევითი ფიზიოლოგიური ნიშნებია, რომელთა კონტროლი შეუძლებელია.

2. წინასწარ განუზრახველი ნიშნები, რომელთა გამოყენება ადამიანის ჩვევებთან (მათ თვითადაპტორებს ეძახიან) ცხვირის მოქექვა, ფეხის უმიზეზოდ ქანება, ტუჩის მოკვნება და სხვა.

3. განსაკუთრებული კომუნიკაციური ნიშნები: სიგნალები, რომლებიც გვაწვდიან ინფორმაციას ობიექტის შესახებ, ასევე მოვლენები ან მდგომარეობები (Гойхман 2005:191).

ამრიგად, კომუნიკაციაში არავერბალური საშუალებები სპონტანურად გამოიყენება. ეს გამოწვეულია როგორც ცენტრალური ნერვული სისტემის როგორც დაბალი, ასევე უმაღლესი მაჩვენებლებით, რომლებიც პასუხს აგებენ კომუნიკაციაზე. რა თქმა უნდა, რაღაც ხარისხში არავერბალური ელემენტები კონტროლს ექვემდებარება, მაგრამ მხოლოდ ძალიან ძლიერი თვითკონტროლის შემთხვევაშიც კი შეიძლება მოხდეს ინფორმაციის “გაჟონვა”.

თავი II

არავერბალური კომუნიკაციის კულტურათშორისი ასპექტები

სიტყვიერი ურთიერთობა საუბრის 35%-ს მოიცავს, ხოლო ინფორმაციის 65%-ის გადაცემა არავერბალური საშუალებების დახმარებით ხდება. ალბერტ მეიფრაბიანმა (Piuz 2006:9) დაადგინა, რომ ვერბალური საშუალებებით გადაიცემა ინფორმაციის 7%, ბგერითი საშუალებებით – (ხმის ტონისა და ბგერის ინტონაციის ჩათვლით) 38%, არავერბალურით 55%. პროფესორმა ბერდვილსმა (Piuz 2006:10) ჩაატარა ანალოგიური სამუშაო ადამიანთა ურთიერთობებში არავერბალური საშუალებების ხვედრითი წილის შესახებ. მან დაადგინა, რომ ადამიანი დღის განმავლობაში სიტყვებით 10-11 წუთს ლაპარაკობს, რომ თითოეული წინადადება 2,5 წამზე დიდხანს არ უღერს. როგორც მეიფრაბიანმა, მანაც აღმოაჩინა, რომ სიტყვიერი ურთიერთობა საუბრის 35%-ს მოიცავს, ხოლო ინფორმაციის 65% გადაიცემა არავერბალური საშუალებებით. მკვლევართა უმრავლესობა იზიარებს აზრს, რომ ვერბალური არხი გამოიყენება ინფორმაციის გადაცემისათვის, მაშინ როცა არავერბალური არხი პიროვნებათა ურთიერთობის „განხილვისას“ გამოიყენება, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში სიტყვიერი შეტყობინების ნაცვლად იხმარება (Ekman, Friesen 1969:4). მაგ: ქალს შეუძლია ქმარს „მომაკვდინებელი“ მზერა ესროლოს, და ამით იგი შესანიშნავად გამოხატავს თავის დამოკიდებულებას და ამისთვის მას სიტყვის თქმაც არ სჭირდება.

არავერბალური კომუნიკაცია უფრო სანდოდ და გულწრფელად არის მიჩნეული, ვიდრე ვერბალური, რადგან არავერბალური ნიშნების გაკონტროლება უფრო ძნელია, ვიდრე სიტყვების; თუ მათ შორის შეუსაბამობაა, მაშინ ადამიანები უფრო მეტად არავერბალურ ინფორმაციას ენდობიან. ამის დასტურად მოვიყვანოთ ნაწყვეტი „დიდოსტატის მარჯვენიდან“:

მეფე დინჯად იჯდა მშვიდის ბეწვის უნაგირზე და შესცქეროდა მამამზის ირმისისფერ თვალებს. მის მუდარაში იმდენი სიწრფელე და მამაშვილური რუდუნება ისმოდა, გაცდა გიორგი.

ძველი მამამზე მოაგონდა, შირიმნის ფანასკერტის და ნიალის ომებში თანამებრძოლი. ბაგრატ კურაპალატის უერთგულესი ყმა და მისივე სიყრმის მეგობარი.

ესლა კი ეჭვი შეეპარა გიორგის ეგებ სტყუოდნენ მსტოვრები, მამამზე უბრალო იყოსო კოლონკელიძისა და ჭიაბურის მიერ ატეხილ ამბოხში.

ცხენიდან არ ჩამოვიდა და გადაწვევითა იმ წუთშივე დაემართო ხელები მამამზე, ძმურად, მამაშვილურად გასაუბრებოდა, გამოეკითხა ჭიბერის განდგომის მიზეზი.

შემდგომ ამისა, სახის გამომეტყველებით, ან ხმის ნირით გამოარკვევდა მეფე, თუ რა წილი ედო თავად მამამზეს ამ საქმეში (გამსახურდია 1976:22).

აქედან გამომდინარე, კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ ადამიანები ურთიერთობის სწორად წარმართვისათვის არავერბალურ კომუნიკაციას უფრო ენდობიან, რადგანაც სიტყვებით „თამაში“ შეიძლება, ხოლო არავერბალური ნიშნების გაკონტროლება შეუძლებელია.

არავერბალური კომუნიკაციის უმნიშვნელოვანესი თავისებურებაა ის, რომ იგი ხორციელდება გრძნობის ყველა ორგანოს მეშვეობით: მხედველობის, სმენის, შეგრძნების, გემოს, ყნოსვის, რომელნიც კომუნიკაციის საკუთარ არხს ქმნიან.

არავერბალური კომუნიკაციის ელემენტებია: კინესიკა, ტაქტილური მოქმედება, სენსორიკა, პროქსემიკა, ქრონემიკა. ყველაფერი ეს ქვემოთ ცხრილის სახით არის მოცემული (Burgoon 1994: 229).

კინესიკა	სხეულის მოძრაობები, (სახის აღეწვა, მხრების აჩეჩვა, თვალის მოძრაობა ფეხის მოძრაობა, თითების ბარტყუნი)
პროქსემიკა	დაყოფა სივრცის მიხედვით (ფიზიკურ და სოციალურ გარემოსთან მიმართებაში)
ტაქტილური მოქმედება	შეხება
ოკულისტიკა	მხედველობითი კონტაქტი
ქრონემიკა	დროის გამოყენება, ლოდინი, პაუზის გაკეთება
სერნსორიკა	ყნოსვა
ვოკალიქსი	ხმის ტონი, ტემბრი, მოცულობა, სინქარე
ხმის სიმბოლოები	ბუტბუტი, მმმ, ერ, აჰ, უჰ, ჰუჰ, ლუღლუღი
სიჩუმე	ხმის ნაკლებობა: მდუმარება, სიმშვიდე, იდუმალება
მოკაზმულობა	ჩაცმულობა, სამკაულები, თმის

	ვარცხნილობა
პოზა	სხეულის პოზიცია (რეალური ან მოჩვენებითი მახასიათებლები)
მოძრაობა	სიარული, სირბილი, ბარბაცი, კოჭლობით სიარული
გამომეტყველება	წარბშეკრული, დამანჭული, თავმომწონე, გაღიმებული, გაბუტული.

სხვადასხვა ავტორი არავერბალური კომუნიკაციის სტრუქტურირების განსხვავებულ მოდელს გვთავაზობს. პროფესორი ადამ ბლატნერი, ამერიკელ ფსიქიატრთა ასოციაციის წევრი, მსოფლიოში აღიარებული სპეციალისტი ფსიქოდრამებისა და როლური თამაშების სფეროში, შემდეგნაირ დაყოფას გვთავაზობს:

- პიროვნული სივრცე;
- სხეულის პოზა;
- ექსტიკულაცია ხელებით;
- თვალებით კონტაქტი;
- პარაენა (ხმოვანი კომუნიკაციის „არალექსიკური“ ნაწილი ინტონაცია, ინტენსივობა, ტონი, სიმაღლე, საუბრის ტემპი, პაუზები);
- შეხება;
- გარეგნობა (ტანსაცმელი, მაკიაჟი, აქსესუარები);
- სივრცეში დაკავებული პოზიცია (მაგალითად, მოსაუბრის მიმართ);
- სახის გამომეტყველება;
- სიარულის, მოძრაობის მანერა;
- ფიზიოლოგიური რეაქციები (გაწითლება, ოფლი, კანკალი, ნესტოების დაბერვა, ცრემლები, ნიკაპის ცახცახი, წამწამების ხამხამი, გაფითრება, ნერწყვის ყლაპვა, მძიმე სუნთქვა);

განვიხილოთ ზოგიერთი ეს კატეგორიათაგანი უფრო ვრცლად.

პროქსემიკა ეს კომუნიკაციის სივრცობრივი დამოკიდებულებაა. მოცემული ტერმინი შემოღებულია ამერიკელ ანთროპოლოგის-ე. ჰოლის მიერ, სივრცობრივი კომუნიკაციის ორგანიზაციული კანონმდებლობისათვის, აგრეთვე ტერიტორიული

გავლენისათვის, ხალხთა შორის მანძილისა და დისტანციისათვის, პიროვნული ურთიერთობისათვის. სპეციალურმა გამოკვლევებმა გვიჩვენა, რომ ისინი არსებითად განსხვავდება სხვადასხვა კულტურაში და განეკუთვნებიან კომუნიკაციას (hall 1997:271)

ყოველი ადამიანი თვლის, რომ სივრცის განსაზღვრული მოცულობა არის მისი საკუთრება და ამ სივრცის დარღვევა განიხილება, როგორც მის შინაგან სამყაროში შეჭრა, როგორც არამეგობრული ქცევა, ამიტომაც ადამიანთა ურთიერთობა ყოველთვის მყარდება განსაზღვრულ მანძილზე და ეს მანძილი გვიჩვენებს ხასიათსა და ხალხთაშორის დამოკიდებულებას. ყოველი ადამიანი შეგნებულად აწესებს თავისი პირადული სივრცის საზღვრებს.

ასე, მაგალითად, მეგობრები ყოველთვის დგანან ახლოს ერთიმეორესთან, ვიდრე უცნობები, ამავდროულად ადამიანთა შორის დისტანციის შეცვლა ურთიერთობისას განეკუთვნება კომუნიკაციის პროცესის ნაწილს. გარდა ამისა, პარტნიორების კომუნიკაცია დამოკიდებულია ისეთ ფაქტორებზე, როგორებიცაა: სქესი, რომელიმე კულტურის ან სუბიექტური კულტურის კუთვნილება და სხვა. ე. პოლმა თავისი დაკვირვებების შედეგად გამოყო კომუნიკაციის ოთხი ზონა:

ინტიმურ-განცალკევებული; პირადული მანძილი; სოციალური დისტანცია და საჯარო ურთიერთობის დისტანცია.

ამა თუ იმ კულტურულ საზოგადოებაში განსხვავებულია ინტიმური ზონის დისტანციები. დასავლეთ ევროპელების კულტურაში ეს დისტანცია დაახლოებით 60სმ-ია; აღმოსავლეთ ევროპის კულტურაში იგი უსწორდება დაახლოებით 45სმ-ს; სამხრეთ ევროპისა და ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებისათვის კი ეს არის მანძილი თითების დასასრულიდან ხელის იდაყვამდე. პარტნიორები ამ მანძილზე არამარტო ხედავენ ერთმანეთს, არამედ კარგად გრძნობენ ერთიმეორეს, მაგრამ კომუნიკაციის პროცესისათვის უფრო მეტად მნიშვნელოვანია პირადი სივრცე, ეს ზონა უტოლდება 45-120სმ. და მასში ხვდება ადამიანთა დიდი ნაწილი. ასეთ მანძილზე ფიზიკურად კონტაქტი აუცილებელი არ არის. ეს ოპტიმალური მანძილია ლაპარაკისთვის.

კომუნიკაციურ პროქსემიკაზე ჩატარებულმა გამოკვლევებმა, რომლებიც ევროპის შვიდ ქვეყანაში ჩატარდა, გვიჩვენა, რომ ინგლისელები პირადი ურთიერთობისას სარგებლობენ დიდი სივრცით, ვიდრე ფრანგები და იტალიელები. ფრანგები და იტალიელები თავის მხრივ სარგებლობენ დიდი სივრცით, ვიდრე ირლანდიელები და შოტლანდიელები. პირადი ზონის

საზღვრების უცოდინრობამ კულტურათშორისი ურთიერთობისას შესაძლოა მიგვიყვანოს კონფლიქტამდე. მაგ: ლათინოამერიკელები ჩვეულებრივ ურთიერთობენ საკუთარი ზონით, ხოლო ჩრდილო ამერიკელები—ინტიმურით, ამიტომ პირველები მეორეებს თვლიან თავშეკავებულებად და ცივებად.

სოციალური ზონა არის 1,2 მეტრიდან 3,6 მეტრამდე მანძილი. ეს დისტანცია გვიკავია უცხო ადამიანებთან ურთიერთობისას (ოფისში შემოსული კლიენტი, სარემონტო სამუშაოების ჩასატარებლად შემოსული ტექნიკური პერსონალი და ა.შ.).

მოკლედ, ეს ის მანძილია, რომელსაც ვიცავთ უცნობ ადამიანებთან ურთიერთობისას. სოციალური ზონა ესაზღვრება პირადულს და მასში, როგორც წესი, ხვდება ფორმალური და სამსახურეობრივი კონტაქტების დიდი ნაწილი. მასში ხვდება მასწავლებელისა და მოსწავლის, უფროსისა და ქვეშევრდომის ურთიერთობაც. აქ ძალიან მნიშვნელოვანია დისტანციური ურთიერთობის ინტიმური გრძნობა, რადგანაც სოციალური ზონის დარღვევისას შეუგნებლად წარმოიშობა პარტნიორის უარყოფითი რეაქცია და ფსიქოლოგიური დისკომფორტი, რომელსაც მივყავართ კომუნიკაციის წარუმატებლობამდე.

ინტიმური ზონა 20-40 სანტიმეტრს წარმოადგენს. ამ ზონას პიროვნება განსაკუთრებით უფროთხილდება და იცავს; ზონის „საზღვრების გადალახვა“ ნებადართულია მხოლოდ პიროვნებასთან მჭიდრო ემოციურ სიახლოვეში მყოფი ადამიანებისთვის; თუმცა ამ ზონაში არსებობს კიდევ ერთი 15-სანტიმეტრიანი დიამეტრის მონაკვეთი, რომელშიც შეღწევა მხოლოდ ფიზიკური კონტაქტის მეშვეობითაა შესაძლებელი.

პირადი ზონა 40 სანტიმეტრიდან დაახლოებით, 1- 2 მეტრამდე მანძილია. ეს არის ის დისტანცია, რომლის დაცვაც მიღებულია ოფიციალურ ღონისძიებებზე, წვეულებებზე, მეგობრების შეხვედრისას.

საზოგადოებრივი ზონა 3,6 მეტრზე მეტია. ასეთი მანძილი მოსახერხებელია ადამიანების დიდ ჯგუფთან საუბრისას. როგორც წესი, ინტიმური ზონა ორი მიზეზით ირღვევა: მასში ან ძალიან ახლობელი ადამიანი აღწევს, ან ის, ვისაც მტრული განზრახვა ამოძრავებს. თუკი ადამიანი შედარებით იოლად ურიგდება პირად ან სოციალურ ზონაში უცხო ადამიანის შემოჭრას, ინტიმური ზონის გადალახვა მასში სრულ „საბრძოლო მზაობას“ იწვევს: გულისცემა ხშირდება, სისხლში იმატებს ადრენალინი, რომელიც შემდეგ თავის ტვინისა და კუნთებისკენ მიიმართება. ყველაფერი ეს კი იმას

ნიშნავს, რომ თუ ჩვენ მეგობრულად შევეხებით, ან მოვეხვევით ახლად გაცნობილ ადამიანს, ეს მასში უარყოფით რეაქციას გამოიწვევს, თუმცა, გარეგნულად, შესაძლოა, მან ეს არც გამოხატოს, ამიტომ თუ გვსურს, რომ საზოგადოებაში ყოფნისას ჩვენთან თავი ყველამ კომფორტულად იგრძნოს, უნდა დავიცვათ დისტანცია. ახალ სამსახურში მუშაობის დაწყებისას შესაძლოა მოგვეჩვენოს, რომ კოლეგები ცივად გვეპყრობიან. სინამდვილეში, მათ, უბრალოდ, ჩვენ მიმართ სოციალური ზონის დისტანცია უკავიათ; გარკვეული დროის შემდეგ, როდესაც ერთმანეთს უკეთ გაიცნობთ, ისინი უფრო „ახლოს“ მიგიშვებენ და პირად ზონაში მოძრაობის უფლებას მოგცემენ. თუმცა არსებობს შემთხვევები, როდესაც ადამიანის ზონა მისი სოციალური მდგომარეობითაა განპირობებული (მაგალითად, კომპანიის მმართველი ყოველთვის დაიცავს სოციალურ ზონას ქვეშევრდომებთან ურთიერთობისას).

ქრონემიკა დროით სარგებლობაა არავერბალური კომუნიკაციის პროცესში. ურთიერთობისას დრო ისევე მნიშვნელოვანია, როგორც სიტყვები, უესტიკულაცია, დისტანცია და სხვა. დროის აღქმა სხვადასხვა კულტურაში განსხვავებულია. ასე მაგალითად, საერთო კრებები აფრიკულ სოფლებში იწყება მხოლოდ მას შემდეგ, როცა შეიკრიბება სოფლის ყველა მაცხოვრებელი. თუ ამერიკაში საჯარო შეხვედრისას დაგვიანება საქმისადმი უინტერესობის მაჩვენებელია, ლათინო ამერიკაში 45 წუთით დაგვიანება ჩვეულებრივი მოვლენაა, ამიტომ ბიზმესმენის შეხვედრა აშს-სა და ლათინო ამერიკაში შეიძლება დამთავრდეს წარუმატებლად, რადგან არ გავითვალისწინებთ სხვა კულტურისათვის დამახასიათებელ დროის სარგებლობის სპეციფიკას.

ქრონემიკა აგრეთვე სწავლობს მოძრაობის რიტმსა და დროის ანგარიშს კულტურაში. ასე მაგალითად, დიდი ქალაქის ქუჩებში უნდა ვიაროთ სწრაფად, ვიდრე სოფელში. სხვადასხვა კულტურა სარგებლობს დროის ფორმალური და არაფორმალური სახით. არაფორმალური დრო განუსაზღვრელია "რამდენიმე ხანში", "მოგვიანებით" "დღის მეორე ნახევარში" და ა.შ. ფორმალური დრო კი პირიქით, ითვლება ძალიან ზუსტად: "ორი საათისთვის," "ხვალ 5სთ-ზე", და ა.შ. კულტურათშორისი კომუნიკაციისათვის ერთ-ერთი ყველაზე ხელისშემშლელი ფაქტორია, როდესაც ერთი მოსაუბრე ოპერირებს ფორმალური დროით, ხოლო მისი ოპონენტი, სხვა კულტურის წარმომადგენელი—არაფორმალურით. პირველი მიდის შეხვედრაზე დღის ორი საათისთვის, ხოლო მეორე—დაახლოებით დღის მეორე ნახევარში.

სენსორიკა—წარმოადგენს არავერბალური კომუნიკაციის ერთ-ერთ ელემენტს, დაფუძნებულს სხვა კულტურის წარმომადგენლების გრძნობით აღქმაზე. ყველა სხვა მხარეთან ერთად არავერბალური კომუნიკაციის დამოკიდებულება პარტნიორთან ყალიბდება ადამიანის გრძნობის ორგანოების შეგრძნებაზე. იმის მიუხედავად, თუ როგორ ვგრძნობთ სუნს, აღვიქვამთ გემოს, ვიღებთ ფერადოვან და ხმოვან წყობას, ვგრძნობთ თანამოსაუბრის სხეულის სითბოს, ჩვენ ვამყარებთ ურთიერთობას მასთან. ადამიანის გრძნობითი ორგანოების ეს კომუნიკაციური ფუნქციები ნებას გვაძლევს ჩავთვალოთ ისინი არავერბალური კომუნიკაციის ნაწილად.

განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა ურთიერთობისას აქვს სუნს. ეს თავდაპირველად სხეულის სუნი და ადამიანის მიერ გამოყენებული კოსმეტიკაა. ჩვენ შეიძლება უარი ვთქვათ იმ ადამიანთან ურთიერთობაზე, თუ ჩავთვლით, რომ მას სპეციფიკური სუნი აქვს. იგივე სირთულეები წარმოჩნდება კულტურათშორისი კომუნიკაციისას, სუნი, ჩვეულებრივი ერთი კულტურისათვის სხვა კულტურისთვის შეიძლება აღმოჩნდეს მიუღებელი. *ასე მაგალითად, ახალი გვინების მაღალმთიანეთის მცხოვრებლები ისუფთავენ თავს ტალახითა და ღორის ქონით და თითქმის არ ბანაობენ. ალბათ ძნელი წარმოსადგენია წარმოვიდგინოთ, რომ საჭიროა ასეთ ხალხთან ურთიერთობა.*

ეროვნული სამზარეულოს თავისებურება დამახასიათებელია სხვადასხვა ხალხისთვის. ტრადიციული სამზარეულოს არომატიც, რომელსაც უცხოელები ღებულობენ, როგორც ჩვეულებრივს ან მიუღებელია მოცემული კულტურისათვის, შესაძლოა იყოს სხვისთვის სრულიად მისაღები ან ჩვეულებრივი. *ასე მაგალითად, ამერიკელების ოჯახში ნახარშის სუნი, არ წარმოადგენს არავითარ უსიამოვნო შეგრძნებას, მაგრამ ზოგიერთი აზიელისთვის იგი ისევე აუტანელია, როგორც გახრწნილი თევზის სუნი. რუსებს კი მოუწევთ სიფრთხილით გასინჯონ ინდური ან ინდონეზიური სამზარეულო, ისინი ხომ დიდი რაოდენობით იყენებენ სპეციალურ სანელებლებს, ინდუსს კი ჩვენი სამზარეულო ძალიან უმარილო მოეჩვენება.*

ყველა სენსორული მოქმედება ერთდროულად ქმნის ამა თუ იმ კულტურის სენსორულ სურათს. ნიშანს, რომელსაც ჩვენ ვაძლევთ ამ კულტურას დამოკიდებულია რიცხობრივ თანაფარდობაზე, მიღებული და მიუღებელი სენსორული შეგრძნებისას. თუ მიღებული შეგრძნება მეტია, ჩვენ კულტურას

ვაფასებთ დადებითად, თუ ნეგატიური ჭარბობს, უფრო არ მოგეწონს (Лабунская 1986:31).

სხვადასხვა კულტურის ქცევის შედარებითმა შეპირისპირებამ საშუალება მოგვცა დაგვედგინა, რომ სხვადასხვა კულტურის ხალხი ურთიერთობისას სარგებლობს თავიანთ თანამოსაუბრესთან შეხების სხვადასხვაგვარი სახით. შეხების ასეთ სახეს მეცნიერები უპირველესად მიაკუთვნებენ ხელის ჩამორთმევას და ა.შ. როგორც დაკვირვებებმა ცხადყო, რომ პროცესმა შეიძლება შეიძინოს სხვადასხვაგვარი ხასიათი და მიმდინარეობდეს განსხვავებული ეფექტურობით. ჩამოყალიბდა განსაკუთრებული მეცნიერული მიმართულება, რომელიც სწავლობს შეხების მნიშვნელობასა და როლს ურთიერთობისას, რომელსაც ეწოდა “ტაკესიკი”.

შეხება აუცილებელია ადამიანთათვის, რათა გაძლიერდეს ან შესუსტდეს ურთიერთობის პროცესი, მაგრამ შეხება დამოკიდებულია მთელ რიგ ფაქტორებზე, რომელთა შორის გაცილებით მნიშვნელოვანია კულტურა, სქესი, ასაკი, ადამიანის სტატუსი და პიროვნების ტიპი. ყოველ კულტურას გააჩნია შეხების თავისებური წესები, რომლების რეგულირდება მოცემული კულტურის ტრადიციებითა და ადათ-წესებით, ამა თუ იმ სქესის ადამიანთა ურთიერთქმედებითა და კუთვნილებით. საკმაოდ ხშირად ეს დამოკიდებულია იმ როლზე, რომელსაც თამაშობს შესაბამისი კულტურის ქალი და კაცი. ზოგიერთ კულტურაში იკრძალება კაცის კაცთან შეხება, მაგრამ არ არის შეზღუდული ქალის ქალთან შეხება. სხვა კულტურაში იკრძალება ქალის მამაკაცთან შეხება. ამის შესაბამისად არსებობს დისტანციური და კონტაქტური კულტურები.

კონტაქტურ კულტურას მიეკუთვნებიან ლათინოამერიკული, აღმოსავლური კულტურები, ასევე არაბები, ებრაელები, ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნების მცხოვრებლები. გერმანელები, ინგლისელები და სხვა. ანგლოსაქსონები იშვიათად სარგებლობენ შეხების ურთიერთობით. გერმანელების, იტალიელების და ჩრდილოამერიკელების ტაქტილური ქცევის გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ კონტაქტური ან დისტანციური კულტურის კუთვნილება დამოკიდებულია აგრეთვე ადამიანის პიროვნებასა და მის სქესზე. მაგ: *გერმანიასა და ამერიკაში მამაკაცები ურთიერთობენ დიდ მანძილზე და ნაკლებად ეხებიან ერთიმეორეს იტალიელებთან შედარებით. მათგან განსხვავებით იტალიელი მამაკაცები დგანან უფრო ახლოს ერთიმეორესთან და ეხებიან ერთმანეთს გაცილებით უფრო ხშირად, ვიდრე იტალიელი ქალები.* გარდა ამისა, როგორც აღმოჩნდა,

იტალიელი მამაკაცები თავიანთ თანამოსაუბრეებთან ურთიერთობენ იმ არავერბალური საშუალებების დახმარებით, რომლებიც დამახასიათებელია მხოლოდ გერმანელი და ამერიკელი ქალებისთვის.

აზიურ კულტურაში მხრებზე შეხებით აღნიშნავენ მეგობრობას, არაბულ და ზოგიერთ აღმოსავლურ-ევროპულ ქვეყანაში, ისევე როგორც საქართველოში, მეგობრული გრძნობა გამოიხატება ძლიერი მოხვევით. მუსულმანებს შორის მოხვევა მუსლიმანური გრძნობის გამოხატულებაა, მაგრამ ტაქტილურ კომუნიკაციაში არის აკრძალვები: აზიურ კულტურაში, მაგალითად, არ შეიძლება თანამოსაუბრის თავთან შეხება, რაც მიღებულია, როგორც წყენა, ამიტომ აზიურ კულტურაში მასწავლებლები ხშირად ურტყამენ მოსწავლეებს თავზე და ისინიც ამას იღებენ, როგორც სასჯელს.

ნებისმიერი შეხვედრის და ურთიერთობისას აუცილებელ ატრიბუტად ითვლება ხელის ჩამორთმევა. კომუნიკაციაში ის შეიძლება იყოს ძალიან ინფორმაციული, განსაკუთრებით მისი ინტენსივობითა და ხანგრძლივობით. ძალიან მოკლე, უხალისო ხელის ჩამორთმევა ძალიან მშრალი ხელები, მოწმობაა გულგრილობისა. მის საპირისპიროდ, ძალიან ხანგრძლივი ხელის ჩამორთმევა და ზედმეტად სველი ხელები მიგვანიშნებენ ძლიერ მღელვარებასა და მოვალეობის მაღალ დონეზე, გაგრძელებული ხელის ჩამორთმევა თბილ შეხედვასთან ერთად კეთილგანწყობის დემონსტრირებაა.

ხელისგული ყოველთვის იწვევს ჩვენში გულახდილობის, პატიოსნების, ერთგულებისა და ნდობის ასოციაციას. საუკეთესო საშუალება, გაიგო, მართალია თუ არა შენ წინაშე მდგომი ადამიანი, მის ხელისგულებზე დაკვირვებაა. როდესაც იგი მთლიანად გულწრფელია, ის თქვენკენ ერთ ან ორივე ხელისგულს იშვერს. გულახდილი საუბრისას ხელისგულები მთლიანად ან ნაწილობრივ დიაა. ისევ და ისევ, ეს სრულიად არაცნობიერი უესტია, რომელიც გვეკარნახობს, რომ ჩვენი მოსაუბრე ამ მომენტში სრულ სიმართლეს ამბობს. როდესაც ადამიანი რაღაცის დამაღვას ცდილობს, ის ხელებს ჯიბეებში იწყობს, ან გულზე გადაიჯვარედინებს. ჩატარდა საინტერესო კვლევა, რომელმაც დაადასტურა, რომ ადამიანების უმრავლესობას უჭირს ტყუილის თქმა, როდესაც მათი ხელისგულები დიაა. ხელისგულის უესტის სამი ძირითადი სახეობა არსებობს (Piñ 2006: 80-81). როდესაც ხელისგულები მიმართულია ზევით, როდესაც ხელისგულები მიმართულია ქვევით და გაშვერილი თითის (მიმათითებელი) უესტი. დაუშვათ, თქვენ სთხოვთ ადამიანს მძიმე ყუთის ოთახის

ერთი კუთხიდან მეორეში გადატანას. ყველა სხვა თანაბარ პირობებში, პირველი ქესტი (ანუ ზევით აღმართული ხელისგულები) არის მიმნდობი, კეთილგანწყობილი, ქესტი, რომელიც რაიმე მუქარას არ შეიცავს. ამ ქესტის დროს ადამიანი არ განიცდის ზეწოლას სხვისი მხრიდან და სხვათა ნათქვამს აღიქვამს, როგორც თხოვნას. თუკი თქვენი ხელისგული ქვემოთაა მიმართული, ქესტი მაშინვე მბრძანებლურ ელფერს მიიღებს; ადამიანში ის მტრულ განწყობას იწვევს და თქვენი თხოვნა, შესაძლოა, უპასუხოდაც დარჩეს. და ბოლოს, თუ მიმართვის დროს თქვენი ხელი მუშტადაა შეკრული, ხოლო საჩვენებელი თითი გაშვებულია, ეს ნიშნავს, რომ თქვენ აიძულებთ ადამიანს, დაგემორჩილოს. თუ თითის გაშვებით საუბრის ჩვევა გაქვთ, შეეცადეთ, შეცვალოთ ის თუნდაც ღია ხელისგულების ქესტით და თავად დარწმუნდებით, რომ ადამიანებთან ურთიერთობისას გაცილებით მეტ წარმატებას მიაღწევთ.

რაც შეეხება ხელის ჩამორთმევას, მეცნიერები მიიჩნევენ, რომ იგი პირველყოფილი თემური წყობილებიდან იღებს დასაბამს. ღია ხელისგულის ჩვენებით პირველყოფილი ადამიანი ანიშნებდა მეორეს, რომ შეუიარაღებელია. დღესდღეობით, როდესაც ადამიანს ხელს ვართმევთ, ამას მისალმების ან დამშვიდობების მიზნით ვაკეთებთ. თუმცა, აქაც არსებობს გარკვეული ნიუანსები. განვიხილოთ ხელის ჩამორთმევის ტიპები (დოლიკაშვილი...2008:49)

დომინანტური: ხელისგული ქვემოთ არის მიმართული. ეს ქესტი არ იძლევა თანაბარი პარტნიორული ურთიერთობის ჩამოყალიბების შანსებს. ასეთი ქესტი ძალაუფლების მოყვარულ ადამიანს ახასიათებს: იგი ყოველთვის თავად არის ხელის ჩამორთმევის ინიციატორი და ამ ქესტით (ქვემოთ მიმართული ხელისგულით) ადამიანებს იმორჩილებს.

უმოციო, უსიცოცხლო ხელის ჩამორთმევა: ამერიკელები ასეთ ხელის ჩამორთმევას ხატოვნად “მკვდარ თევზს” უწოდებენ. ის ადამიანის სუსტ და უნებისყოფო ხასიათზე მიანიშნებს. თავი აარიდეთ ასეთ ქესტს, იგი ნეგატიურ ასოციაციებს იწვევს – არავის სურს, ხელი “მკვდარ თევზს” მოჰკიდოს.

ხელის ჩამორთმევისას მკლავის ბოლომდე გაშლა: აგრესიულ ადამიანს ახასიათებს. ასეთი ქესტის დანიშნულებაა პარტნიორისგან მაქსიმალური დისტანციის დაჭერა და საკუთარი პიროვნული სივრცის “ხელშეუხებლობის” დაცვა. ეს ქესტი ხშირად გვხვდება პროვინციაში გაზრდილ ადამიანებში, რადგან მათ უფრო ფართო პიროვნული სივრცე ახასიათებთ. ხელის ამგვარად

ჩამორთმევისას ადამიანი მაქსიმალურად წინ იხრება და შესაძლოა ცალ ფეხზეც ინარჩუნებდეს წონასწორობას.

ხელის ჩამორთმევა თითის წვერებით: საკუთარ თავში დაურწმუნებელ ადამიანს ახასიათებს. ასეთი ქვესტის მიზანიც პარტნიორთან გარკვეული დისტანციის შენარჩუნებაა. ასეთ ქვესტს ხშირად მიმართავენ ინფანტილური ქალები, რომლებსაც სურთ მამაკაცთან დისტანციის შენარჩუნების ხაზგასმა.

ხელის ჩამორთმევის ინიციატორი პარტნიორის ხელს თავისკენ ექაჩება. ასეთი ადამიანი თავს კომფორტულად და მშვიდად მხოლოდ საკუთარი პიროვნული სივრცის ფარგლებში გრძნობს და ამ ქვესტით ცდილობს პარტნიორიც ამ სივრცეში შემოიყვანოს.

ხელის ჩამორთმევისას ორივე ხელის გამოყენება: ჭეშმარიტ ნდობასა და წრფელ გრძნობებზე მეტყველებს. მიაქციეთ ყურადღება მარცხენა ხელის მდგომარეობას. მარცხენა ხელი პარტნიორის იდაყვზე უფრო მეტი გრძნობის გამომხატველია, ვიდრე როდესაც ის მაჯაზეა მოთავსებული. ამის მსგავსად, მარცხენა ხელი პარტნიორის მხარზე უფრო ღრმა და გულწრფელ გრძნობას ნიშნავს, ვიდრე - თუ ის წინა მხარზეა მოთავსებული. საერთოდ, ადამიანის მხარზე ან იდაყვზე ხელის მოკიდება მხოლოდ ახლო ნათესავებსა და მეგობრებშია მიღებული.

ხელების თავის უკან ამოღება: ეს ქვესტი ახასიათებს თავდაჯერებულ, უპირატესობის გრძნობით შეპყრობილ ადამიანს, ან ადამიანს, რომელსაც მიაჩნია, რომ ყველაფერი იცის ამ ქვეყანაზე. ალბათ ამიტომაცაა, რომ ბევრი საშინლად ღიზიანდება ამ პოზის დანახვისას. თუ ამავდროულად, ადამიანი ფეხს ფეხზე დებს (ოთხიანის მსგავსად), მაშინ ის, ყველაფერთან ერთად, კამათისა და დისკუსიის მოყვარულია. ასეთ ადამიანს, მასთან ურთიერთობის გასათანაბრებლად შეეცადეთ, პოზა შეაცვლევინოთ. მაგალითად, თუ რაიმე პრობლემაზე საუბრობთ, გახსნილი ხელისგულების გამოყენებით სთხოვეთ, კომენტარი გააკეთოს და მისი ნათქვამის მიმართ ინტერესი გამოხატეთ.

შეგიძლიათ, გაიმეოროთ მისი პოზაც (როგორც წესი, პოზის სარკისებრი ასახვა ადამიანთან დათანხმებას ნიშნავს).

საჩვენებელი თითის დაქნევა ადამიანის დაძახების მიზნით - „*მოდით აქ*“ ქვესტი. ქართულ კულტურაში ეს ყოველად უწყინარი ქვესტია, თუმცა, საკმაოდ ბევრ კულტურაში ის აღიქმება, როგორც უზრდელური, ხოლო ზოგან უცენზუროც კი. ახლო აღმოსავლეთში, პორტუგალიასა და ესპანეთში, ლათინურ

ამერიკაში, იაპონიაში, ინდონეზიასა და ჰონგ კონგში ადამიანის დასაბახებლად, უმჯობესია, დაუქნიოთ მას ყველა თითით ან მთლიანი ხელით (ამ დროს ხელისგული ქვემოთ უნდა იყოს მიმართული).

სხვა ადამიანისკენ საჩვენებელი თითის გაშვერა: ეს კესტი ქართულ რეალობაში თუ უბრალო უზრდელობად აღიქმება, სხვა მრავალ კულტურაში საერთოდ მიუღებელია. ახლო და შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნებში ამ მიზნისთვის იყენებენ გაშლილ ხელს, ხოლო ინდონეზიაში - ცერა თითს. იაპონიაში ძალიან შეურაცხყოფელია რაიმე ნივთის ცალი ხელით გადაწოდება. ისეთი მცირე რამეც კი, როგორც ფანჯარია, აუცილებლად ორივე ხელით უნდა მიაწოდოთ. აღმოსავლეთის ზოგიერთ სხვა ქვეყანაში მარცხენა ხელით მიწოდება დაუშვებელია, რადგან მარცხენა ხელი „უწმინდურია“. მრავალ სიტუაციაში სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენელთან კონტაქტისას ყალიბდება წარმოდგენა, თითქოს ადამიანები არაბუნებრივად იქცევიან. თუ ამერიკელი, ისევე როგორც ქართველი საკუთარ თავზე ლაპარაკობს საჩვენებელ თითით საკუთარ მკერდზე მიანიშნებს, ეს კი იაპონელებს უცნაურ კესტად მიაჩნიათ, მაშინ როცა, ასეთ შემთხვევასში ისინი საკუთარ ცხვირს ეხებიან. ჩინელები დღესაც გაურბიან უცნობებთან კონტაქტს, მათთვის მაგრად ხელის ჩამორთმევა ისევე მიუღებელია, როგორც ევროპელისთვის მხარზე ხელის დარტყმა, რაც ნიშნავს “ჯანმრთელად იყავი” (Argyle 1991:45).

უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანის ხელები მისი მეორე ენაა, თანაც იერსახესთან შედარებით ისინი ცნობიერ კონტროლს კიდევ უფრო ნაკლებად ექვემდებარება, აქედან გამომდინარე, ხელებს შეუძლია ისეთი ინფორმაციის გამჟღავნება, რომელთა გამოაშკარავება შესაძლოა მოცემულ სიტუაციაში სასურველი არ იყოს. მოვიყვანოთ ნაწყვეტი ე. ყიფიანის მოთხრობიდან, როცა ლევანთან მისულ რადიოკომიტეტის თავჯდომარეს, კოტეს აინტერესებს თუ როგორ ჩაიარა ცნობილ მსახიობ უჩა ართველიძის ხმის ჩაწერამ, ამ დროს კი ლევანს ფირფიტა დაზიანებული აქვს, რასაც მტკივნეულად განიცდის, მაგრამ ამის შესახებ თავჯდომარეს არაფერს ეუბნება. ისინი საუბრობენ.

კოტე: – ჩანაწერი თუ მოისმინა?

ლევანი: – შევთავაზე და ისე შეშფოთდა... არა, არაო, ხელები გაასავსავა.

გაურბის, ეშინია, თქვა კოტემ – გრძნობს რომ ძველებური ხმა არ აქვს და არ უნდა საბოლოოდ დარწმუნდეს.

თქვენ ხომ არ მოისმენდით ბატონო კოტე? – უცრად წამოსცდა ლევანს და თავში ხელები იტაცა; ასეთ დროს ჩვეულებრივ, უნდა შეეთავაზებინა თავჯდომარისთვის ფირის მოსმენა, მაგრამ სულ აღარ გააახსენდა, რომ... (ყიფიანი 2010:264).

ანუ “თავში ხელების ტაცებამ” მთლიანად გამოამჟღავნა ის ინფორმაცია, რის დამალვასაც ლევანი ასე საგულდაგულოდ ცდილობდა.

არავერბალური სემიოტიკის ერთ-ერთ ცენტრალურ დარგს წარმოადგენს კინესიკა. კინესიკა შეგვიძლია გავიგოთ, როგორც მეცნიერება ადამიანის სხეულისა და მისი ნაწილების ენის შესწავლის შესახებ. არავერბალური კომუნიკაციისა და სხეულის ენის შესწავლას ყოველთვის დიდი ინტერესი ეთმობოდა კულტურის ისტორიაში. განსაკუთრებით ხშირად არავერბალური კომუნიკაცია და სხეულის ენა მეცნიერების ისეთი დარგების საკვლევ ობიექტს წარმოადგენდა, როგორცაა, რიტორიკა, მედიცინა, ფსიქოლოგია, პედაგოგიკა, ხელოვნება და ფიზიოგნომიკა. პირველი, ვინც სისტემური ხასიათის კვლევა ჩაატარა ადამიანის სხეულის მოძრაობის შესწავლის შესახებ, ჯონ კასპერ ლავატერი გახლდათ. სწორედ მან გამოაქვეყნა სტატია ”ფიზიოგნომიკის შესახებ” 1772 წელს. პირველმა ჩაატარა დეტალური გამოკვლევა და აღწერა ერთის მხრივ, ადამიანის სახის გამომეტყველებასა და სხეულის კონფიგურაციებს შორის კორელაციურობა და მეორეს მხრივ, ადამიანთა ტიპები და მათთვის დამახასიათებელი თავისებურებანი. ლავატერი ადამიანის ფსიქიკურ და ფიზიკურ ნიშნებს შორის პირდაპირ კავშირს ხედავდა. იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა სახის ფორმისა და ნაკვთების შესწავლას და თვლიდა, რომ თითოეული ნაკვთი მეტყველებდა პიროვნების ხასიათზე, მის სულიერ და ფსიქიკურ მდგომარეობაზე. ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ ადამიანები ჯერ კიდევ ანტიკური ეპოქიდან მოყოლებული ესწრაფოდნენ ფიზიოგნომიკის ხელოვნების დაუფლებას. ისინი ცდილობდნენ ფიზიკური ნაკვთებიდან გამომდინარე შეესწავლათ ადამიანის ხასიათი, მაგრამ აქვე აღვნიშნავთ, რომ ძველი ბერძნები ადამიანის კონფიგურაციებსა და ამა თუ იმ ცხოველისა თუ ფრინველის გარეგან აგებულებას შორის ავლებდნენ პარალელს, პოულობდნენ მათ შორის გარკვეულ მსგავსებას და ამ მონაცემებზე დაყრდნობით კონკრეტული პიროვნების ხასიათის იდენტიფიკაციას ახდენდნენ. მათ სჯეროდათ, რომ ადამიანსა და ამა თუ იმ ცხოველსა თუ ფრინველს (რომელსაც ის წააგავდა), შორის გარკვეული თვისობრივი მსგავსება იყო. მაგალითად,

ადამიანი ფართო და ოვალური სახით, მკვეთრად გამოხატული წინ წამოწეული ნაკეთებით, მთლიანობაში ცხენისებრი სახით ლოიალური, მამაცი და მტკიცე ხასიათის მქონე პიროვნება უნდა ყოფილიყო. არწივისებრი ცხვირი გამბედაობაზე და მსნეობაზე მეტყველებდა, მრგვალი პირისახის მქონე ადამიანი თავდაჯერებულ პიროვნებად მოიაზრებოდა, ხშირი, თაღისებრი წარბები ხაზს უსვამდა ადამიანში გადამწყვეტუნარიანობის თვისებას, გრძელი, წაწვეტებული ნიკაპი მბრძანებლური ხასიათის მქონე ადამიანზე მიუთითებდა და ა.შ. დღესდღეობით, ეჭვს არ იწვევს ის ფაქტი, რომ კინესიკური მახასიათებლები ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრების განუყოფელ და არსებით კომპონენტს შეადგენს.

კინესიკურ მახასიათებლებში ვგულისხმობთ ქესტებს, სახის გამომეტყველებას (მიმიკა), სხეულის პოზას, მოძრაობას და მანერებს.

ვიზუალურ ეფექტებზე საუბრისას დევიდ კრისტალი წერს, რომ “არავერბალური კომუნიკაციის დარგი, კინესიკა, შეიძლება რამდენიმე კომპონენტად დაგვით: სახითი გამომეტყველება, კონტაქტი თვალებით, ქესტი და სხეულის მოძრაობა. თითოეული მათგანი მრავალ ფუნქციას ასრულებს. სხეულისა და სახის მოძრაობების მეშვეობით შეგვიძლია ინდივიდუალური პირის პიროვნულობა და მისი ემოციური მდგომარეობა ავხსნათ. მაგალითად, სახეს შეუძლია მრავალგვარი ემოცია გადმოგვცეს: შიში, ბედნიერება, სიხარული, სევდა, გაოცება, ინტერესი, ბრაზი, სიძულვილი და მრავალი სხვა. თუმცა მათ უმრავლესობას უნივერსალური ხასიათი არ აქვს, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათ განსხვავებული მნიშვნელობები აქვთ სხვადასხვა კულტურისა და ქვეყნის ენაში” (Crystal 1987:402).

მაგალითად, თუ *ქართულ, რუსულ, ინგლისურ და სხვა ენებში თავის დაქნევა დასტურის ნიშანია, ბულგარულ, ბერძნულ და ინდურ ენებში იგი უარყოფას ან უარის თქმას ნიშნავს; ან კიდევ, შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნებში კომუნიკაციის დროს კომუნიკანტთა თავდახრილი და თვალებდაშვებული მდგომარეობა ურთიერთპატივისცემის ნიშანია, მაშინ როცა ამერიკელებისათვის ისევე როგორც ქართველებისთვის პირდაპირი კონტაქტი თვალებით საკმაოდ მიღებული ფორმაა, და უფრო მეტიც, თუკი ურთიერთობის პროცესში კომუნიკანტები ერთმანეთს არ უყურებენ თვალებში, ეს შეიძლება გახდეს მიზეზი უნდობლობისა და გარკვეული დისკომფორტიც*

მოჰყვეს შედეგად კომუნიკაციური პროცესის მონაწილეთა შორის. განვიხილოთ ნაწევრები მოთხრობიდან “მწვანე ფარდა”

– ეჩვენება, რომ აღარაფერი შეუძლია... როგორც კი რამეს გააკეთებს, ჰკონია, მთელი სასიცოცხლო ძალა დახარჯა და წვება, შემდეგ... მარტო თავის მიმართ რომ იყოს ეჭვიანი, რაღაც ეშველებოდა მაგრამ სულ თვალეებში რომ შემოვცქერის? ხომ არ მატყუებენო, ხომ არ დამცინიანო... (ციფიანი 2010: 263).

ყველაზე მნიშვნელოვანი საკომუნიკაციო საშუალება სახის გამომეტყველებაა. ის უმნიშვნელოვანესია ემოციების გადასაცემად. სახის გამომეტყველებაში შედის ღიმილი, თვალებით კონტაქტი, მიმიკები, ემოციების გამოსატვის მხრივ, ადამიანის სხეულის ყველაზე “მაღალგანვითარებული” ნაწილი მისი სახეა (Scollon... 1983:79).

ზოგიერთი ადამიანისთვის იმდენად ჩვეულია ესა თუ ის ემოცია, რომ მისი სახის კუნთები ერთგვარად აფიქსირებს ამ ემოციას. ალბათ, ბევრჯერ შეხვედრისხართ ადამიანებს, რომელთა სახის გამომეტყველებით ადვილად ხვდებოდით მათ ხასიათს: წუწუნაა თუ პრეტენზიული, მუდმივად უკმაყოფილო თუ, პირიქით, კეთილგანწყობილი და გულწრფელი. ეს იმიტომ ხდება, რომ როდესაც რომელიმე კონკრეტული ემოციის (მაგალითად, უკმაყოფილების) შესაბამისი მიმიკა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში და ხშირ-ხშირად ჩნდება რომელიმე ადამიანის სახეზე, ის კუნთები, რომლებიც ამ მიმიკაში მონაწილეობს, ჰიპერტროფირდება (ზედმეტად ვითარდება და იზრდება); ამდენად, ადამიანის სახის ფორმაც იცვლება და იგი ქრონიკულად “ატარებს” უკმაყოფილების გამომეტყველებას.

გავიხსენოთ ნაწევრები „დიდოსტატის მარჯვენიდან“, სადაც მწერალი ძალიან კარგად აღწერს არავერბალური ნიშნებით ზვიად სპასალარის ხასიათს და ბუნებას.

სელზე დაჯდა პირბანჯგელიანი, მოღუშული მხედართმთავარი; წარბშეყრილი და მოღუშული იჯდა ზვიად სპასალარი; სპასალარი ყოველგვარ ენამზეობას მოკლებული იყო, უბრალო საუბარიც ძლიერ უჭირდა ბუნებით მღუმარეს. ლაპარაკის დროს სახე ეღრიჯებოდა, ცხვირის ნესტოები ებერებოდა, მუშტებს იშველიებდა უნებლიეთ თითქოს ექადნებო; ზვიადმა მიაშტერა თავის დიდრონი, მოღუშული თვალეები; მარად მოღუშული, შეყრილი წარბები; სპასალარის შავადშეყრილი წარბები.

რალა თქმა უნდა, გარდა ასეთი „კრონიკულისა“, არსებობს კიდევ ძალიან ბევრი უფრო ხანმოკლე, ზოგჯერ კი, წამიერი გამომეტყველება, რომელიც ხშირად პიროვნების სურვილისგან დამოუკიდებლად გაიქცევა მის სახეზე (ჩაფიქრება, გაოცება, სევდა, თავშეკავება, სექსუალური ინტერესი, დაბნეულობა, შიში, შფოთვა, მუქარა და ა.შ.).

მიმიკა ადამიანის სახის გამომეტყველების შეცვლას წარმოადგენს, რომელიც საუბრის დროს ხდება. იგი არავერბალური კომუნიკაციის უმთავრესი ელემენტია. პარტნიორის სახე ნებისთ თუ უნებლიეთ ჩვენს ყურადღებას იწვევს, რადგანაც მისი სახის გამომეტყველება საშუალებას გვაძლევს გავიგოთ ესმის თუ არა პარტნიორს ჩვენი, სწორედ სახის გამომეტყველებით, მასზე დაკვირვებით შეიძლება ადამიანის ჭეშმარიტი ზრახვების ამოცნობა. საანალიზოდ კვლავ მოვიყვანოთ ნაწევრი „დიდოსტატის მარჯვენიდან“, სადაც ძალიან კარგად არის გადმოცემული და აღწერილი ადამიანთა სახის გამომეტყველება, მათი დამოკიდებულებები, პერსონაჟების ხასიათები არავერბალური ნიშნებით იმდენად კარგად არის გადმოცემული, რომ დამატებით ვერბალურ შეტყობინებას ის არ საჭიროებს.

კიბის ხარისხზე ფეხი შედგა ზვიადმა თუ არა, ეზოსმოდვარმა კვლავ გამოჰყო ტალანიდან თავი.

მობრძანდით, ზვიად ბატონო, – შემოეგება ღიმილით სტუმარს, მარად მოღუშული, შეყრილი წარბები არც კი გაუხსნია ზვიადს, ისე მიუგდო „მწუხრი მშვიდობისა“ ხუცესს და ღია კარში შეასწრო ანაზდად.

საწოლი დარბაზის კარი ღია იყო. შიგ შესვლამდის თვალი მოჰკრა ზვიადმა მელქისედეკის გაფითრებულ სახეს, უზარმაზარ ბალიშზე მთლად დაღეულს.

ზვიადს ისეთი დაფანჩული წარბები და გრძელი წამწამები ჰქონდა, მძინარე ეგონებოდა უცხოს. მიუხედავად ამისა, გაუმხელელ ზრახვათა შეცნობის დიდოსტატიც იყო ზვიად სპასალარი.

როცა მისალმებანი და ურთიერთ მოკითხვა მოთავდა, ერთბაშად ღიმილი უხერხულობა შეიცნო ზვიადმა, ამოდ ეძებდა კათალიკოსთან გასაუბრების საგანს, მაგრამ იგი არ აღმოჩნდა ანაზდად.

ეზოსმოდვარი ფეხზე იდგა, პირში შესცივინებდა სპასალარს, თავისი რჩხია, ცერცვისფერი თვალებით ეუბნებოდა თითქოს: სთქვი ბარემ, რისთვის მოსულხარ? სულ ერთია, უთქმელადაც ყოველივე ვიცისო.

გაციებული კამეჩივით ქშინავდა შავწვერა გოლიათი მამაი სტეფანოზ, ასრუტუნებდა ბუკივით მსხვილსა და მეჭეჭიან ცხვირს, წარამარა ხელს ისვამდა ფაფუკ ღიაბდის მიღწეულ წვერზე.

ძლივს აფახულებდა ღიდრონ თვალებს წვერგაბურძგვნილი მიტროპოლიტი რაუდენი, თრიაქით მთვრალს მიუგავდა სახე, პირმოკუმული იჯდა თხაწვერა მოხუცი ბერი გაიოზ, ცხვირმოკლე და ყუკვეთილი მოხუცი.

კათალიკოსმა წამუყო და ეზოსმოძღვარი ციყვივით დაყუნცდა სელის სკამზე. მის გამოხედვაში ცნაურდებოდა ის ველური სიფხიზლე, მინდვრის ვირთხას რომ ეტყობა ხოლმე, ველის პირად ახლადგამოსულს სოროდან (გამსახურდია 1979:137-138).

ადამიანის სახე ხომ ძალიან პლასტიკურია და შეუძლია სხვადასხვანაირი გამომეტყველება მიიღოს. ითვლება, რომ სახის გამომეტყველებაში 55 კომპონენტი მონაწილეობს (Пиз 2006:10). ყველაზე კარგად გამოკვლეულია ღიმილი. ასე ჩვენ შეგვიძლია გადმოვცეთ სიხარული საჩუქრის მიღებისას, თუმცა ადამიანური ემოციების გამოვლენის სხვადასხვა ფორმას სპეციფიკური ხასიათი აქვთ, მაგალითად: სიცილი ყველა დასავლურ ქვეყანაში ასოცირდება სიხარულთან და ხუმრობასთან, იაპონიაში, სიცილი მორცხვობისა და არამდგრადობის ნიშანია, ამიტომ ზოგჯერ გაუგებრობას ვაწყდებით, როცა ევროპელი ბრაზდება, ხოლო იაპონელი პარტნიორი მორცხვად იღიმის. თუ ევროპელმა არ იცის იაპონური კულტურის ეს თავისებურება, იგი განრისხდება, რადგანაც იფიქრებს, რომ მას დასცინიან.

როგორც წესი, ადამიანები მეტ-ნაკლებად ცდილობენ გააკონტროლონ სახის გამომეტყველება (მიმიკა), მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ, რომ პარალელურად მიმდინარე მრავალი არავერბალური სიგნალიდან ადამიანს შეუძლია ერთდროულად მხოლოდ ორი ან სამი აკონტროლოს, სათანადო ცოდნისა და გამოცდილების შემთხვევაში, შესაძლებელია იმ გრძნობებისა და მისწრაფებების ამოცნობა, რომელთა დამალვასაც ასე ცდილობს თქვენი მოსაუბრე.

მოვიყვანოთ მაგალითი დ. შენგელაიას რომანიდან „ბათა ქექია“:

დანელიამ თვალი შეგვასწო, მიხვდა, რა ცეცხლიც გვდაგავდა ორივეს, მაგრამ არა დაუმჩნევია რა. წვერზე ორთავ ხელი ისევ თარსულად ჩამოისვა და შუბლი კუშტად რომ შეიკრა, შევატყვე, ბუნებაში თავისთვის გაიანგარიშა

უკუღმართი რამ, მივხვდი, რომ ისევ გამყიდა, მაგრამ მის ასავალ-დასავალს რას მივხვდებოდი, ამბავი ისევ გაენავრძე (შენგელაია 2010:104).

ან კიდევ: *რუსიკოს ავხედე, იღვა და გამჭოლი, მომლოდინე მზერით მიყურებდა. დაძაბულობა მხოლოდ მოკუმულ ტუჩებზე ეტყობოდა* (შატაიძე 2010:114).

საქმიანი მოლაპარაკებების დროს სახის გამომეტყველების საკმაოდ ფართო დიაპაზონზე შეგვიძლია დაკვირვება. მის ერთ-ერთ პოლუსზეა ადამიანი – აგრესიულად და ხისტად განწყობილი – რომლისთვისაც მოლაპარაკებებზე რაღაცის დათმობა სიკვდილის ტოლფასია. ასეთი ადამიანი, როგორც წესი, პირდაპირ თვალებში გიყურებთ, მისი თვალები ფართოდ გახელილი, ტუჩები – მოკუმული, წარბები კი შეჭმუხნილია; საუბრისას ის ცრის სიტყვებს, რადგან ტუჩებს თითქმის არ ამოძრავებს. სპექტრის მეორე ბოლოშია კარგი მანერებისა და ბავშვური გამოხედვის მქონე, შუბლგახსნილი და ოდნავ მოღიმარი, კონტაქტური ადამიანი, რომელიც, სავარაუდოდ, ფიქრობს, რომ თანამშრომლობა დინამიკური და მოქნილი პროცესია. ადამიანის ემოციების სიწრფელეზე მიმიკის სიმეტრიულობა მეტყველებს; რაც უფრო მეტია სიყალბე და სიცრუე, მით უფრო განსხვავდება სახის მარცხენა და მარჯვენა ნახევრების მიმიკა. საერთოდ, ნებისმიერი გამომეტყველება სახეზე საკმაოდ ხანმოკლეა და ხშირად შეუმჩნეველი რჩება. მისი დაჭერისა და ამოცნობისთვის სპეციალური ვარჯიში და პრაქტიკაა საჭირო. ამასთან, დადებითი ემოციები (სიხარული, ბედნიერება) ყოველთვის უფრო იოლად ამოცნობადია, ვიდრე უარყოფითი (სირცხვილი, დამწუხრება, ზიზღი). განსაკუთრებით გამომხატველი და ადვილად მისახვედრია ადამიანის ტუჩების მოძრაობა. ბევრმა იცის, რომ ტუჩების მოკნეტა მოუსვენრობასა და შფოთვაზე მეტყველებს, ხოლო ცალ მხარეს მოღრეცილი პირი სკეპტიკური განწყობის ან დაცინვის ნიშანია.

მიმიკის პალიტრაში გამომხატველია არა მხოლოდ ტუჩები, არამედ წარბებიც, ამიტომ როდესაც გვსურს გავიგოთ თანამოსაუბრის მდგომარეობა, აუცილებელია მათზე ყურადღების მიპყრობა.

თანამოსაუბრის მდგომარეობის საფუძველს შეადგენს სახის რეაქციის ექვსი სისტემა, რომლებიც კონკრეტულად გამოსატყვევებელ გაკვირვებას, შიშს, მრისხანებას, ზიზღს, სიხარულსა და მწუხარებას (ამინოვი 2009: 132). მოკლედ გავვეცნოთ თითოეულ მათგანს.

გაკვირვება – ეს არის მომენტალური რეაქცია. იგი ყოველთვის მყისიერად აღმოცენდება. თუ არის დრო იმის გასააზრებლად, რამაც შეიძლება გააკვირვება გამოიწვიოს, გაკვირვება სახეზე არ ფიქსირდება. გაკვირვება-გაოცების სტიმულებია: ობიექტის გარეგნობა, ხმა, სუნი, რაიმესთან შეხება, შეტყობინება და ა.შ.

გაკვირვების რეაქციის ძირითადი გამოხატულებებია: წარბები ზევითაა აწეული, შუბლზე არის ფართო ნაოჭები; თვალები ფართოდ, მოდუნებულადაა გახედილი, ფერადი გარსის ზემოთ ჩანს თეთრი სკლერა; შესაბამისად, პირი გაღებულია, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს კონტროლირებადი რეაქციებია. ისინი შეიძლება ადამიანმა შეიკავოს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, როგორც წესი, მაინც გამოვლინდება.

შიში არის ემოცია, რომელიც აღმოცენდება ადამიანისათვის განსაკუთრებით საშიში რაიმეს ჭვრეტისას. მისი მიზეზი შეიძლება იყოს ფიზიკური ტკივილის, რაიმე არასასიამოვნო მოვლენის მოლოდინი, რომელთა თავის არიდებაც ამ ადამიანს არ შეუძლია.

შიშის რეაქციის ძირითადი გამოვლინებებია: აწეული, დაჭიმული და მოკრუნხული წარბები, მოკლე ნაოჭები შუბლზე; გახედილი თვალების ზემოთ

ჩანს თეთრი სკელა, ქვედა ქუთუთო ძალზე დაჭიმულია, ტუჩები გახსნილია, ძლიერად დაჭიმული და უკან გაწეული. შიშის გამოხატვა გაკვირვების გამოხატვისაგან განსხვავდება ოთხი მომენტით:

- გაკვირვების რეაქციის დროს ნაოჭები გადის მთელ შუბლზე, შიშის რეაქციის დროს კი ისინი მოკლეა და კონცენტრირდება ცხვირის ფუძესთან;

- გახელილი თვალები დაძაბულია;
- გაღებული პირი უფორმოდ დამახინჯებულია, ტუჩები დაძაბული;
- გაკვირვება წამიერი რეაქციაა, შიში კი – უფრო ხანგრძლივი. ზოგჯერ შიშის ემოცია შეიძლება შეერწყას გაკვირვებას. ეს ხდება იმ შემთხვევაში, როცა მკვეთრი მოვლენები მოულოდნელია და წარმოიქმნება მომენტალურად.

ამა თუ იმ ემოციის თანმიმდევრობაში პირველობის და მდგრადობის მიხედვით შეიძლება მსჯელობა იმის შესახებ, თუ რომელი ჭარბობდა: შიში თუ გაკვირვება.

მრისხანება (სიბრაზე) – წარმოადგენს ფსიქიკური აშლილობის, ფიზიკური მუქარის ან ვინმესადმი ფსიქოლოგიური ან ფიზიკური ზიანის მიყენების გამსაზღვრის შედეგს. მრისხანებისას ადამიანს უწევს სისხლის წნევა, რის შედეგად უწითლდება სახე, საფეთქლებზე – ყელზე ებერება ვენები, უხშირდება სუნთქვა, ეჭიმება კუნთები.

მრისხანების ძირითადი გამოვლინებებია: წარბების შეჭმუხვნა, მათ შორის წარმოიქმნება ვერტიკალური ნაკეცები, წარბების გარე კიდეები აწეულია, შუბლზე არ არის ჰორიზონტალური ნაოჭები, თვალები მოჭუტულია, ტუჩები დაძაბულად მოკუმული, ზოგჯერ სახის დამანჭვისას შიშვლდება კბილები.

მრისხანების (სიბრაზის) მაკონტროლებელი რეაქციები პრაქტიკაში ვლინდება ორი სახით. მრისხანების პირველი სახესხვაობის გამოვლენისას მის ინდიკატორს წარმოადგენს მხოლოდ წარბები, სახე კი რჩება ნეიტრალური. ამას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს, როცა თანამოსაუბრე:

- განიცდის მსუბუქ გაღიზიანებას;
- წყვეტს რაიმე რთულ, ამოუხსნელ პრობლემას;
- ყურადღების კონცენტრირებას ახდენს რაიმეზე;
- კრიტიკულად აფასებს სიტყვებს, საქმეებს, ქცევებს;

- ცდილობს გარშემომყოფთა წინაშე დამალოს თავისი გაბრაზება. მრისხანების მეორე სახესხვაობის გამოვლინებას გვამცნობს:
- წარბები და ქუთუთოები;
- პირი და ქუთუთოები.

ეს ხდება მაშინ, როდესაც ადამიანი ისმენს რაიმე ძალიან გრძელ, განმეორებებით სავსე, უინტერესო ცნობებს.

ზიზღი წარმოადგენს რეაქციას გემოს, ხმის, სუნის, შეხების შეგრძნებაზე. ბუნებრივია, ასეთი ობიექტის ზემოქმედება და მასზე რეაქციის გამოვლინება დამოკიდებულია დამკვირვებლის კულტურაზე და სიტუაციაზე, რომელშიც ის იმყოფება. ზიზღის ძირითადი გამოვლინებებია: ჩამოწეული წარბები; შუბლზე ნაოჭების არარსებობა, დახურული, თითქმის მთლად დახუჭული თვალები, პირის კუთხეები ჩამოწეული. ზოგჯერ ზიზღის ძლიერი ხარისხისას პირი გაღებულია, ცხვირი— დანაოჭებული. ადამიანებისადმი ზიზღი, ჩვეულებრივ, გამოვლინდება სიძულვილში.

სიხარული განიცდება, როგორც სასიამოვნო, აღმგზნები, განწყობის ამამაღლებელი, რაიმე არასასიამოვნოს ან საშიშის შემამსუბუქებელი შეგრძნება. ზოგიერთ შემთხვევაში იგი შეიძლება შეერწყას გაკვირვებას, ამ დროს, როგორც წესი, გაკვირვების რეაქცია ფიქსირდება მხოლოდ წამიერად. ძალიან ხშირად სიხარულის ექსპრესიებით ინიღბება ბრაზი და შიში. სიხარულის რეაქციის ძირითადი გამოვლინებებია: წარბები და შუბლი თითქმის არ მონაწილეობენ ექსპრესიის ფორმირებაში; თვალები ხშირად ვიწროვდება და ბრწყინავს, ტუჩების კუთხეები ამ დროს ზევით იწევს, პირი იჭიმება ღიმილში.

მწუხარება (ნაღველი) ყველაზე ხშირად გამოწვეულია რაიმე დანაკარგით. იგი სახეზე ფიქსირდება რამდენიმე წუთიდან რამდენიმე დღემდე. ამ ემოციას გააჩნია საკმაოდ ფართო დიაპაზონი – დარდის მდგომარეობიდან მწუხარებამდე და ტანჯვამდე. მწუხარების რეაქციის პირადი გამოვლინებებია: წარბები ერთადაა მიწეული, გარე დაბოლოებები ჩამოწეულია, წარბების შორის ჩნდება მცირე ვერტიკალური ნაკეცი; შუბლის ცენტრში მოკლე ნაოჭებია; თვალები ცოტათი გაორებულია და ქვედა და ზედა ქუთუთოებს შორის იქმნება სამკუთხედის ფორმის ნაკეცი, პირის კუთხეები ქვემოთაა ჩამოწეული.

როგორც წესი, ემოციები აღმოცენდება რაიმე გამღიზიანებელზე. ამასთან, ემოციის გამოსახატავად მიმიკური მოძრაობის არსენალი ერთი და იგივეა: შიში იწვევს სახის დაძაბვას, სიხარული – მოღუნებას და ა.შ.

ვ. ვ. კუპრიანოვის აზრით, ემოციის გარეგანი გამოხატულება, როგორც წესი, გადის თავის სტადიებს და გააჩნია თავისი შესაკრებები: დარდი გარდაიქმნება სევდად, სევდა – ნაღველად, ნაღველი – ღრმა მწუხარებად, ნამდვილ ტანჯვად. ემოციის გაზრდა ყოველთვის იწვევს მიმიკის გაძლიერებას. ასეთი თანმიმდევრობა ადვილად შეიძლება შევამჩნიოთ სახეზე ტირილის განვითარების დასაწყისიდან ისტერიულ მოთქმამდე, ან ღიმილის გადასვლისას ჰომერულ სიცილამდე (Куприянов 1988:45).

ცალკე საუბრის თემაა ადამიანის *ღიმილი*. ზოგადად, ღიმილიანი სახე მეგობრულ განწყობასა და მოწონების სურვილს გამოხატავს, თუმცა, ღიმილს შესაძლოა ბევრი სხვადასხვა მოტივი ედოს საფუძვლად:

- გადაჭარბებული ღიმილიანობა – მოწონების მოთხოვნილებაზე მეტყველებს;
- მოღრეცილი ღიმილი – შეკავებული ნერვიულობის ნიშანია;
- ღიმილი აწეული წარბებით – დამორჩილების მზაობას გამოხატავს;
- ღიმილი დაწეული წარბებით – უპირატესობას აღნიშნავს;
- ღიმილი ქვედა ქუთუთოების აწევის გარეშე – არაგულწრფელობის მანიშნებელია;
- ღიმილი, რომელსაც თან სდევს თვალების მუდმივი გაფართოება (დახუჭვის გარეშე) მუქარის მანიშნებელია. (Scollon 1994: 79)

იგივე ითქმის თვალებით კონტაქტზე, ძალიან მნიშვნელოვანია თვალით კონტაქტის შენარჩუნება; მაგ: მომხსენებელს, რომელიც ჭერში იყურება, იატაკს მისჩერებია, ან მხოლოდ ერთ ადამიანს უყურებს, ძალიან გაუჭირდება მსმენელის ყურადღების მიქცევა და მათი დაინტერესება. თვალით კონტაქტით მომხსენებელს ზუსტად შეუძლია უკუკავშირის მიღება.

თვალებით კონტაქტის შესახებ მრავალტომეულის დაწერა შეიძლება. მეცხრამეტე საუკუნის ესპანელი ქალი თვალებით და მარაოს მოძრაობით ახერხებდა ისეთი ტიპის ინფორმაციის გადაცემას, რომლის სახალხოდ გამოთქმა სხვაგვარად ვერ მოხერხდებოდა. ინდიელი ქალები თავიანთ ცეკვაში არავერბალური კომუნიკაციის მთელ არსენალს იყენებენ, დაწყებული ეხსტებიდან, დამთავრებული სხეულის მოძრაობით.

თვალებით შესაძლებელია სხვა არავერბალური ქცევის მოდიფიცირება. მაგალითად, მეტროს ესკალატორზე ან სხვა ხალხმრავალ ადგილას თვალის

არიდების მეშვეობით შესაძლებელი ხდება პიროვნული სივრცის სიმცირის კომპენსირება.

ძალიან ხშირად გვეხმის ფრაზა: თვალებში ამოვიკითხეო. ემპირიული მასალის საფუძველზე გამოვაგლინეთ, რომ ქართულ კულტურაში თვალებით კონტაქტს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება, გავიხსენოთ თუნდაც ქართული მხატვრული ფილმი “გარიგება”, სადაც მიტო შემდეგ სადღეგრძელოს ამბობს: *შემოფეთებისა იყოს, იმ თვალების შემოფეთებისა, თქმით რომ არაფერს ამბობს, მაგრამ წამით მარადიულობას გავრძნობინებს*. ქართველისათვის თვალები მეტად სარწმუნო იარაღია იმის ამოსაცნობად, სიმართლეს ამბობს თუ არა თანამოსაუბრე.

მასპინძლის ყურადღებით წაქეზებული მე ამბავს ისევ გატაცებით განვაგრძობდი და თან ვხედავდი, თვალყურს ვადევნებდი, როგორ განიცდიდა სიღუ ჩემს ფათერაკებს და როგორ სჯეროდა ალალი გულით ყველაფერი (შენგელაია 2010:103).

ფსიქოლოგი სტეპანოვი მიიჩნევს, რომ თვალების მეშვეობით ადამიანთა ურთიერთობის ყველაზე უფრო ზუსტი და ღია სიგნალები გადმოიცემა, რადგან თვალის გუგა აბსოლუტურად დამოუკიდებლად იქცევა და მისი კონტროლირება შეუძლებელია. როდესაც ადამიანი არაა გულწრფელი, ან რაღაცას მალავს, მისი თვალები თქვენსას ურთიერთობის მთლიანი დროის მხოლოდ 30%-ის განმავლობაში ხედება (Степанов 1998: 67).

თუ ადამიანი თქვენთან ურთიერთობის დროს თვალებით კონტაქტს ხანგრძლივად ინარჩუნებს და მისი გუგები გაფართოებულია, ეს ნიშნავს, რომ თქვენ მას მოსწონხართ. თვალებით პირველ კონტაქტს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საქმიან ურთიერთობებშიც. პირველი შეხვედრის და მისალმების დროს პარტნიორები, როგორც წესი, აუცილებლად უყურებენ ერთმანეთს თვალებში, რადგან ადამიანის მიერ მეორე ადამიანის ცნობიერი აღქმა მხოლოდ უშუალო მხედველობითი კონტაქტის მეშვეობით ხდება. თუ გამოხედვის ამგვარი რიტუალური გაცვლა არ გამოვიდა, მოსაუბრე თავს იგნორირებულად და შეურაცხყოფილად ჩათვლის („მან სათანადო ყურადღება არ მომაქცია“). საქმიანი ურთიერთობების, მაგალითად, მოლაპარაკებების დროს, მნიშვნელობა აქვს იმასაც, თუ საით არის მიმართული თქვენი ან თქვენი პარტნიორის მზერა.

მიმიკის ნათელი ინდიკატორია წარბები, პირი, ცხვირი განსაკუთრებით – თვალები; ამიტომაც ადამიანის გამოხედვა ასე მრავალფეროვანი. კ. გამსახურდიას “დიდოსტატის მარჯვენაში” აღწერილი აქვს გამოხედვის ტიპები, რომელიც ადამიანის ემოციურ მდგომარეობას ასახავს, მაგალითისთვის: *ხმალივით შეაგება მზერა; ჯიქურ შეხედა; ირმისფერი თვალების ყალბი ციმციმი. თვალი ჰკიდა შეფარვით; ესროლა მზერა; შეფარვით მზერა; ქორული მზერა; დაძაბული მზერის სიმძაფრე; მომნუსხველი მზერა; დაუინებელი მზერა; თვალი თვალში გაუყარა; გამომცდელი შემოხედვა; იდუმალ ჭკრეტა; გაოცებული შესცქეროდა; თვალი არ გაუმართავს; ზედაც არ შეუხედავს; ბოროტი მზერა; ნაღვლიანად გაჰხედა..*

არავერბალური კომუნიკაციის, სხეულისა და ქესტების მკვლევარი ა.პიზი გთავაზობთ გამოხედვის (მზერის) შემდეგ კატეგორიებს (Пиз 2006:181-182).

საქმიანი მზერა: საქმიანი მოლაპარაკებების წარმოებისას წარმოიდგინეთ, რომ თქვენი მოსაუბრის შუბლზე სამკუთხედია გამოსახული. ამ სამკუთხედზე მზერის მიმართვით თქვენ სერიოზულ ატმოსფეროს შექმნით და მოსაუბრეს აგრძნობინებთ, რომ საქმიანად ხართ განწყობილი;

სოციალური მზერა: როდესაც თქვენი მზერა მოსაუბრის თვალების დონესთან შედარებით უფრო დაბლა ეშვება, სოციალური ურთიერთობის ატმოსფერო იქმნება. კვლევებმა აჩვენა, რომ სოციალური ურთიერთობის დროს ადამიანები ისევ და ისევ პირობით სამკუთხედს უმზერენ, ოღონდ, ამ შემთხვევაში, ეს სამკუთხედი თვალებისა და პირის არეზეა მოთავსებული;

ინტიმური მზერა: მზერა მიმართულია არა მოსაუბრის თვალებზე ან სახეზე, არამედ, სახის ქვემოთ – კისრის ან მკერდის არეზე. ასეთი მზერით ადამიანი გამოხატავს ამ კონკრეტული ურთიერთობის მიმართ უფრო მეტ ინტერესს, ვიდრე უბრალოდ საქმიანს.

ცერად გამოხედვა: ინტერესის ან მტრული განწყობის გამოსახატავად გამოიყენება. თუ მას თან ერთვის ოდნავ აწეული წარბები ან ღიმილი - ეს დაინტერესებაა. თუ წარბები დაშვებულია, ხოლო შუბლი მოღუშული – ეს უკვე ეჭვიან, მტრულ ან კრიტიკულ დამოკიდებულებაზე მეტყველებს.

დაშვებული ქუთუთოები: ეს ქვეცნობიერი სიგნალია. ადამიანი, რომელიც დაშვებული ქუთუთოებიდან გიყურებთ, ცდილობს, თვალთახედვის არიდან მოგიშორროთ. მიზეზი შესაძლოა მრავალი იყოს: თქვენ მას ან მობეზრდით, ან აღარ აინტერესებთ, ან ცდილობს, საკუთარი უპირატესობა გაგრძნობინოთ.

უპირატესობის ხაზგასმის შემთხვევაში, დაშვებულ ქუთუთოებს თან ახლავს უკან გადაწეული თავი და ხანგრძლივი, ე.წ. “ქედმაღლური” მზერა. ასეთი მზერის შენიშვნისას გაითვალისწინეთ, რომ თქვენი ქცევა უარყოფით რეაქციას იწვევს და თუ მოლაპარაკებების წარმატებით დასრულება გსურთ, უმჯობესია, რაღაც შეცვალოთ. თანამედროვე დასავლურ ბიზნესკულტურაში ფასობს ზომიერი კონტაქტი თვალებით, ხოლო თვალის არიდება ურთიერთობის სურვილის უქონლობად განიხილება, თუმცა ის მოსაზრებაც, თითქოს, საქმიანი შეხვედრის დროს რაც მეტად დაამყარებთ თვალებით კონტაქტს, მით უკეთესია – უდავოდ გადამეტებული და მცდარია. წარმოიდგინეთ, რომ ადამიანი მოვიდა თქვენთან გამოცხადებულ ვაკანსიასთან დაკავშირებით, თქვენ მისგან ინტერვიუს იღებთ, ის კი მოგჩერებიათ და თვალს არ გაშორებთ. უმეტესობა იოლად იტანს ხანმოკლე, რამდენიმე წამიან კონტაქტს თვალებით, მაგრამ მისი გაგრძელების შემთხვევაში ადამიანები იძაბებიან, რადგან ვარაუდობენ, რომ ასეთი დაჟინებული მზერის მიღმა კიდევ რაღაც (მაგალითად, არშიყობის მცდელობა) იმალება.

ამრიგად, მხედველობითი კონტაქტი შეიძლება იყოს ხანგრძლივი (მაგალითად, ორი შეყვარებულის ერთმანეთისკენ მიმართული მზერა) ან ელვისებური (როდესაც მზერას წამიერად ვესვრით ადამიანს, რომელსაც აშკარად არ სურს ჩვენი ყურადღება) ის შეიძლება იყოს პირდაპირი (აშკარა, უცერემონიო, მოურიდებელი შეთვალიერება). განვიხილოთ ნაწყვეტი „დიდოსტატის მარჯვენიდან“:

შორენა აწი ველარ გახდება სხვისი, რადგან ჭიაბერი აღარაა ამქვეყნად, ხოლო ირმის ჯოგი? ირმის ჯოგი... ვნახოთ, რა მოხდება ამაღამ,- ეს გაიფიქრა მეფე გიორგიმ და ჯიქურ შეხედა კოლონკელიძის თაფლისფერ თვალებს. ამ წუთში ვერავითარი მზაკვრობა ვერ დაიჭირა ამ თვალებში.

მეფე შეფარვით უმზერდა მის გვერდით მჯდარ შორენას და მამაკაცის ქორულმა მზერამ ეს შენიშნა: ისეთ მიჯნამდის მიწეულიყო მგლოვიარე სასძლო, როცაა ქალობა სძლევს ხოლმე გლოვას და დიაცური სიკეკლუცე თავის მშვენების გამოსახენად მოირგებს სიმძიმის ნიშნად სატარებ სამოსსაც. (გამსახურდია 1979:69).

ზერელე მხედველობითი კონტაქტი შეიძლება ასევე შეიძლება იყოს პერიოდული (მზერის მსგავსი, რომელსაც მივაპყრობთ თანამოსაუბრეს, რათა დავრწმუნდეთ, რომ ის ყურს გვიგდებს) ან დაჟინებული (მოუწყვეტელი).

უმეტეს შემთხვევაში ხშირი ან ხანგრძლივი მზერა იწვევს უსიამოვნო შეგრძნებებს. დაჟინებული დათვალიერება, ჩვეულებრივ, აღიქმება, როგორც უკულტურობის გამოვლინება. უწყვეტი მზერა უტყუარი ხერხია ადამიანის პროვოცირებისა და მისი სულიერი წონასწორობიდან გამოყვანისა.

გამომხატველ მზერათა შორის არის უნივერსალურებიც, რომლებიც მთელს მსოფლიოში (ან თითქმის ყველგან) ერთმნიშვნელოვნად აღიქმება:

- ძალზე ფართოდ გახელილი, “დაჭყეტილი” თვალები, ჩვეულებრივ, აღიქმება როგორც მაქსიმალური ინფორმაციის მიღებისაკენ არაცნობიერი სწრაფვა, რათა არ გამოეპაროს წვრილმანებიც კი;
- თვალებმოჭუტული მზერა – აღნიშნავს დაჟინებულ ყურადღებას, დაკვირვებას, რაიმე ქცევის განხორციელების მზაობას. გარდა ამისა, თანამოსაუბრის თვალებმოჭუტულ მზერას, ჩვეულებრივ, აფასებენ, როგორც არაკეთილმოსურნეს;
- დახუჭული თვალები – ეს არის თავის თავისკენ ყურადღების მიპყრობა, გულმოდგინე ფიქრი, ტკობა, თვალების ხანმოკლე დროით დახუჭვა შეიძლება აღნიშნავდეს თანხმობის, გაგების გაუცნობიერებელ გამოხატვას;
- მხოლოდ ერთი თვალის მოხუჭვა, თვალის ჩაკერა – არის სხვასთან საიდუმლო თანხმობის ნიშანი, კოკეტურობა;
- გაძლიერებული და არათანაბარი ხამხამი (თვალის კერა, პაჭუნი) გამოხატავს სირთულეს, ნევროზულობას;
- გუგების შევიწროება ან გაფართოება მოწმობს ინტერესის გაძლიერებას ან შესუსტებას. ადგზნების, შიშის, დროს გუგა ფართოვდება, მოდუნებისას – ვიწროვდება;
- პირდაპირი მზერა და პარტნიორისადმი მთლიანად მობრუნებული სახე გამოხატავს თანამოსაუბრის აღიარებას, მისდამი ინტერესს;
- უსასრულობისკენ, პარტნიორის “მიღმა” მიმართული მზერა აღნიშნავს თანამოსაუბრისადმი უინტერესობას, ხაზს უსვამს უპატივცემულობას. ასეთ მზერას უფრო ძლიერად გამოჰყავს ადამიანი წონასწორობიდან, შეიძლება გამოიწვიოს საპასუხო აგრესიული რეაქცია.
- მხრის ზემოთ ირიბად მზერა – ესეც არის უპატივცემულობა, უგულვებელყოფა ან სიფრთხილე, დაკვირვება;

- მზერა ზევიდან ქვევით – აღმატებულობა, სიამაყე, უზულებელყოფა;
- თვალების სახასიათო ტრიალი – ვინმესთვის ფარულად გადაცემული შეტყობინება, რომ სიტუაცია გაუსაძლისად მოსაწყენია;
- ფიქსირებული, მყარი, პირდაპირი გამოსხედა მოჭუტული (გამჭოლი) თვალებით ფასდება, როგორც უნდობლობაზე დაფუძნებული კრიტიკული შემოწმება ან როგორც მოურიდებლობა და აგრესიულობა;
- არასაკმარისი მხედველობითი კონტაქტი მოწმობს უყურადღებობას, პატივისცემის გამოხატვის სურვილის უქონლობას. ეს აღიქმება როგორც მისი უპატიოსნო ჩანაფიქრის მოწმობა ან გაუბედაობის გამოვლინება;
- ადამიანი სხვისდამი დიდ მხედველობით ყურადღებას გამოხატავს შემდეგ ვითარებებში: როცა საუბარი ატარებს თავშესაქცევ ხასიათს და არ მოიცავს პრობლემურ საკითხებს; როცა მისთვის საინტერესოა თანამოსაუბრე, მისი შეხედულება და რეაქციები; როცა თანამოსაუბრისადმი განწყობილია სიმპატიითა და განიცდის უფრო ღრმა გრძნობას; როცა ის ცდილობს თანამოსაუბრეზე დომინირებას ან გაავლენის მოხდენას; და ბოლოს, როცა ადამიანი დამოკიდებულია სხვაზე, მას კი არანაირი გამოვლინება არ სურს.

უნდა გავითვალისწინოთ მხედველობითი კონტაქტის ეთნიკური თავისებურებები, რაც დიდ როლს ასრულებს ურთიერთობაში. ზოგ ქვეყანაში აკრძალულია ადამიანის აშკარა თვალიერება. *კენიაში, მაგალითად, შემორჩენილია ჩვეულება, რომლის თანახმად სიძე და სიდედრი ელაპარაკებიან ერთმანეთს მხოლოდ ზურგ შექცევით.* აღინიშნება განსხვავება ქალებსა და მამაკაცებს შორის: თანამოსაუბრისათვის თვალებში ცქერის უნარი მამაკაცებთან ნაკლებად არის განვითარებული, ვიდრე ქალებში, რომლებიც თანაბარ პირობებში უფრო ხანგრძლივად არ აცილებენ თვალს თანამოსაუბრეს.

ჟესტი არის განსაკუთრებული სისტემა სიგნალებისა, რომლებიც გადაიცემა ხელების, ფეხების, თავის, სხეულის მოძრაობის საშუალებით. მეტყველების თანმხლები ჟესტი ხშირად არის მოსაუბრის თავისუფლების მაჩვენებელი. იგი ხაზს უსვამს საუბრის ძალდაუტანებლობას, აძლიერებს სიტყვების დამაჯერებლობას და მჭევრმეტყველებას, ამოკლებს ვერბალურ ტექსტს, შეაქვს რა დიალოგში ესა თუ ის დამატებითი აზრები. დამოკიდებული რეპლიკის სახით, ან ვერბალურ გამონათქვამში ჩართვით, ჟესტი მოიპოვებს უმდიდრეს ინფორმაციულ და ექსპრესიულ რესურსებს. სრულიად ცხადია, რომ

სხეულებრივი ენის სხვა ელემენტების მსგავსად, ქესტები უფრო ეფექტურია ემოციის გამოხატვისას. აგრეთვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქესტები არის ადამიანის თვითგამოხატვის ნათელი საშუალება, მისი იმიჯის მნიშვნელოვანი ნაწილი.

ჩვენთვის, უპირველეს ყოვლისა, საინტერესოა ის ქესტები, რომლებიც ყველაზე მეტად გავრცელებული, საზოგადოდ გასაგები და ტიპობრივია. მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ ქესტებისა და მიმიკური მოძრაობების სისტემით აგებულია თავისებური ფრაზეოლოგია, რომელსაც უწოდებენ “სომატურ გამოთქმებს” (სომა – ბერძნულად “სხეული”) (ამინოვი, ერიაშვილი 2009: 141).

მხატვრული ნაწარმოების კითხვისას მუდმივად ვხვდებით პერსონაჟთა არავერბალური კომუნიკაციების ავტორისეულ აღწერას. მაგალითად: *„მეფემ ხელზე დაჯდომა ანიშნა თვალით; თავი აიღო გიორგიმ, ჯიქურად შეხედა სპასალარის შავად შეყრილ წარბებს და უგუნებობის მიზეზი ჰკითხა; ბოლოს ამისა, სახის გამომეტყველებით, ან ხმის ნორით გამოარკვევდა მეფე, თუ რა წილი ედო თავად მამამზეს ამ საქმეში; მამამზეს მიწისფერმა გადაკრა (იგულისხმება შეკრთა, არ მოელოდა); ჭიაბერმა არ გაბედოს კოლონკელიძის ქალის, შორენას შერთვა (ესა თქვა და მუშტი დაარაკუნა ტაბლაზე მეფემ), (ანუ დაემუქრა); ვაი ჩემს თავს! – სთქვა მამამზემ, შუბლზე შემოიკრა ხელი, – (ჩვენ ვხვდებით, რომ გაივო, იპოვა, გაიხსენა) („დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“)*

საანალიზოდ ავიღოთ ნაწევრები ცნობილი ამერიკელი მწერლის სტივენ კინგის მოთხრობიდან “და ბუა მოვიდა... მის დანახვაზე ფეხები მიკანკალებს (იგულისხმება – შიში); ბილინგსმა მხრები აიჩენა (გაიკვირვა, პასუხი არ ქონდა); შერლიც ბუამ იმსხვერპლა. – ბილინგსმა მეკრდზე თითები აათამაშა (ნერვიულობის მაჩვენებელია); ბილინგსმა დაიფლუკუნა (იგულისხმება ატირდა).

იაპონელი მწერლის ედოგავა რამპოს მოთხრობებიდან *ფუკიას ტანში გაცრა – იგულისხმება ანერვიულდა; აკეტიმაც გულმხურაღედ უპასუხა და ხელისგული გადაისვა თმაზე – შეკავებული მღელვარების ნიშანია; სახეს ოფლის მსხვილი წვეთები უფარავდა – (მღელვარების, ნერვიულობისას). აკეტი მძაფრი ცნობისმოყვარეობით აკვირდებოდა ფუკიას სახეს, ის ახამხამებდა თვალებს (იგულისხმება დაბნეულობა).*

ქესტებსა და მის ფუნქციებზე საუბრისას, გ. კრეიდლინი წერს, რომ ”საკომუნიკაციო აქტის დროს ქესტების როლი მრავალფეროვანია: მათ

შეუძლიათ გაიმეორონ ან დუბლირება გაუკეთონ სამეტყველო ინფორმაციის აქტუალურ ნაწილს. მაგალითად, თითოთ, თვალებითა და თავით მინიშნება – ის შესტებია, რომლებიც თან ახლავს დეიქსიკურ ნაცვალსახელებს კომუნიკაციის პროცესში (Крейдлин 2002:183).

შესტებით ადამიანი ახდენს სხვა დანარჩენთან ერთად, თავისი გულწრფელობის, თავდაცვის განზრახვის, მოქმედებისადმი მზადყოფნის, აგრეთვე დარწმუნების, თუ გულგატეხილობის, ნდობის, ნევროზულობის, მიმღებლობის, მოლოდინის, ურთიერთობის ხასიათის და ურწმუნობის დემონსტრირებას. ადამიანი მიმართავს შესტიკულაციას მაშინაც კი, როდესაც მას ვერავის ხედავს, მაგალითად, ტელეფონზე ლაპარაკისას, ან მაგნიტოფონთან მუშაობისას.

- შესტებსა და კინესიკურ ქცევებს შეუძლიათ გამონათქვამის საპირისპირო აზრი განავითაროს. მაგალითად, სუბიექტი, რომელიც ირწმუნება, რომ არ დეღავს, თუმცა ამავედროულად თითებს იმტვრევს და ოთახში მოუსვენრად დადის;
- შესტებს შეუძლიათ ჩაანაცვლონ გამონათქვამი. მაგალითად, თავის დაქნევა თანხმობის ნიშნად და ა.შ.
- შესტს შეუძლია ხაზი გაუსვას ან გააძლიეროს მეტყველების კომპონენტები. მაგალითად, როცა გამონათქვამს- „ აი ასეთი დიდი” თან ახლავს ხელების ფართოდ გაშლა.
- შესტებს შეუძლიათ შეავსონ და დააზუსტონ ინფორმაცია;
- შესტებს შეუძლიათ რეგულატორის როლის შესრულება კომუნიკაციის
- დროს...” (Крейдлин 2002:173-174).

არავერბალურ სემიოტიკაში შესტების სემიოტიკური კლასების გამოყოფისას კრეიდლინი აღნიშნავს, რომ „შესტებში სამი სემიოტიკური კლასის გამოყოფა არის შესაძლებელი:

- დამოუკიდებელი ლექსიკური მნიშვნელობის მქონე შესტები, რომლებიც ვერბალურ კონტექსტზე დაუქვემდებარებლად გადმოგვცემენ აზრს;
- კომუნიკაციის სამეტყველო ან სხვა სახის ფრაგმენტების გამომყოფი შესტები;
- კომუნიკაციური პროცესის წარმართველი შესტები”.

კრედიტინი იქვე აცხადებს, რომ ამ უესტებს დევიდ ეფრონმა შემდეგი სახელები უწოდა: პირველი სახის უესტებს ემბლემები დაარქვა, მეორე სახის უესტებს ილუსტრატორები და მესამე სახისას – რეგულატორები. როგორც კრედიტინი წერს, ემბლემების უმრავლესობა ავტონომიური ხასიათისაა და საკომუნიკაციო აქტის დროს იზოლირებულად ფუნქციონირებენ. რაც შეეხება ილუსტრატორებს, მათ ვერბალური კონტექსტისაგან დამოუკიდებლად აზრის გადმოცემა არ ძალუძთ და შესაბამისად, კონტექსტისაგან იზოლირებულად ვერ მოქმედებენ. ილუსტრატორები ეს ის უესტებია, რომლებიც საკომუნიკაციო აქტის დროს მეტყველებას უწევენ აკომპანიმენტს. რეგულატორები კი დიალოგის პროცესს არეგულირებენ, ანუ მათ კომუნიკაციის პროცესის მარეგულირებელი ფუნქცია აკისრია.

უესტები შეიძლება იყოს **მარტივი** (შედგენილი ერთი მოძრაობისაგან მაგალითად: *აუდიტორიაში ხელის აწევა გამოხატავს სიტყვის წარმოთქმის სურვილს*), **შედგენილი** (რამდენიმე ერთგვაროვანი მოძრაობა, მაგალითად: *აპლოდისმენტი*) და **რთული** (რამდენიმე არაერთგვაროვანი მოძრაობა – *მარცხენა მხარეს გადაფურთხება*).

უესტები შესაძლოა იყოს **ინსტინქტური** მაგ: ოფიციალტის დაძახებისას თავის დაქნევა. **მიბაძვითია** უესტები, როცა ერთი ადამიანი მეორეს ჰბაძავს. გამაფრთხილებელია შუქნიშანი და შაბლონები; **ინსტრუქციული** უესტებია ნიმუშია პოლიციელის მიერ გზის მიმართულების ჩვენება, ან კიდევ ესთეტიკურად დახვეწილი უესტები – მოძრაობები ცეკვისას, ან სუფრასთან.

მიუხედავად იმისა, რომ სხვადასხვა კულტურის ხალხი უესტებს განსხვავებულად აღიქვამს, ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა, არსებობს ყველასათვის მსგავსი უესტებიც, სახელდობრ:

კომუნიკაციური უესტები – მისაღმება, დამშვიდობება, ყურადღების მიქცევა, აკრძალვა, დარწმუნება, უარი, თანხმობა და სხვა;

შეფასებისა და ურთიერთობის უესტები -მოწონება, დაუკმაყოფილებლობა, ნდობა, უნდობლობა, დაბნეულობა, და სხვა (ჯოლია 2006: 100). არსებობენ აგრეთვე მიკროუესტები: თვალების მოძრაობა, ლოყების გაწითლება, წუთის განმავლობაში წამწამების ხამხამის რაოდენობის გაზრდა, ტუჩების პრანჭვა და სხვ.

ჟ. მიდმა გამოყო ქმედების ორი ტიპი: უმნიშვნელო უესტები, რომელიც წარმოადგენს ავტომატურ რეფლექსს, როგორიცაა თვალის ჩაკვრა, და

მნიშვნელობის უესტი, როცა ადამიანები ავტომატურად არ რეაგირებენ გარე ქმედებებზე. ისინი ამოიცნობენ ქცევის მნიშვნელობას სანამ მასზე პასუხს გასცემენ, ეს რთული პროცესია, მაგრამ იგი ვლინდება სხვა ადამიანებთან თითქმის ყველა ურთიერთქმედებებში. ჩვენ ასეთ ქცევებს ამოვიცნობთ, რადგან ბავშვობიდან გვასწავლიან, რომ მნიშვნელობა უნდა მივანიჭოთ საგნებს, ქმედებებს და მოვლენებს. როცა ჩვენ მნიშვნელობას ვანიჭებთ რაიმეს, იგი ხდება სიმბოლო ან ცნება. ქმედება ან საგანი არის სიმბოლო სხვა ცნებისა, ქმედებისა და საგნისა. გამოწვევლილი ხელი არის მისაღმების, მუდარის, ან თავდასხმის სიმბოლო. მას შემდეგ რაც უესტებს მივანიჭებთ მნიშვნელობას, ჩვენ შეგვიძლია მასზე რეაგირება (უესტი იმდენად მნიშვნელოვანია ვერბალურ კომუნიკაციაში რამდენადაც მას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება და ხშირად იყენებენ მეტყველებისას) (გვენცაძე 1986:29).

ურთიერთობის დროს ხშირად წარმოიქმნებიან შემდეგი სახის უესტები:

- შეფასების უესტები – ნიკაპის მოფხანა, საჩვენებელი თითის გაშვერა ლოყის გასვრივ, ფეხზე ადგომა და ბოლთას ცემა და სხვა (ადამიანი ავსებს ინფორმაციას).
- დარწმუნებულობის უესტები – პირამიდის გუმბათისმსგავსად თითების შეერთება, სკამზე ქანაობა;
- თვითკონტროლის უესტები – ხელები ზურგს უკან, ამ დროს ერთხელს უჭირავსმეორე; სკამის საზურგეზე ხელებით ჩაფრენილი ადამიანის პოზა და სხვა;
- კეთილგანწყობის უესტები – მკერდზე ხელების დადება, თანამოსაუბრესთან იმპულსური შეხება და სხვა;
- არაგულწრფელი უესტები – “პირზე ხელის დაფარება”, “ცხვირთან შეხება”, თანამოსაუბრესაგან კორპუსით შემოტრიალება, “თვალების ცეცება” და სხვა.
- უარყოფის უესტები – მკერდზე დაკრეფილი ხელები, უკან გადაწეული კორპუსი, ცხვირის წვერთან შეხება, გადაჯვარედინებული ხელები და სხვა;
- დომინანტური უესტები – პირზე ხელის აფარება, ცხვირთან შეხება, თანამოსაუბრესაგან კორპუსით შემოტრიალება, თვალების ცეცება და სხვა;

- ნერვოზულობისა და დაურწმუნებლობის უესტები – გადაფსკვნილი თითები, ხელისგულების ჩქმეტა, მაგიდაზე თითების კაკუნი, სკამის საზურგესთან შეხება, მასზე დაჯდომის წინ და სხვა.

ასევე არსებობს სიცრუის გამომხატველი უესტები. სიცრუის დროსადამიანები ხშირად ხელებს ჯიბეებში იწყობენ არაცნობიერად, ასე ადამიანი ინფორმაციის დამალვას ცრდილობს. პირზე ხელის აფარებაც არაცნობიერი მოქმედებაა, ასევე ტყუილს აღნიშნავს ყურზე ხელის მოსმა, ამ დროს, თითქოს საკუთარ თავს ყურს უწევს, რომ ის არ თქვას, რის თქმასაც აპირებს. ნიკაპზე ხელის მოკიდებაც ტყუილის ნიშანია, როცა ადამიანი ცრუობს პირდაპირ ვერ იყურებაა, ცდილობს თვალები დახაროს. ადამიანს ტყუილი და პოზის ხშირი ცვლა მღელვარების ნიშანია, ამ დროს მას რაღაცის დამალვა სურს, ერთ ადგილზე ვერ ისვენებს. მატყუარა ყოველთვის დაძაბულია და დახურულ პოზაში დგება, ფეხები შეიძლება რამდენჯერმე ჰქონდეს ერთმანეთზე შემოტარებული, ხელები – გულზე გადაჯვარედინებული, ხელისგულები კი – შიგ ჩამალული. სიცრუის თქმისას ხელ-ფეხი დაჭიმულია. როცა პირდაპირ საუბრისას ვხედავთ, რომ ჩვენი თანამოსაუბრე გულხელდაკრეფილია, შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ რაღაცას ჩვენს ნათქვამში იგი არ ეთანხმება, მიუხედავად იმისა, რომ სიტყვიერ თანხმობას გვიცხადებს. სანამ ადამიანს გულზე ხელები აქვს დაკრეფილი, ის ინარჩუნებს უარყოფით განწყობას. საუბრის დროს სახეზე შეხება, განსაკუთრებით ცხვირზე, სიცრუის ფართოდ აღიარებული გამომხატულებაა. ასევე, პირზე ხელის აფარების დროს, მოსაუბრე ყველაზე ხშირად ტყუის. თუკი ადამიანს საგნები სხეულის პირდაპირ უჭირავს, მაგალითად, ხელჩანთა, ყავის ფინჯანი, ე.ი. მორცხვი და თავშეკავებულია, ანუ რჩება შთაბეჭდილება, რომ იმალება. თუ მოსაუბრემ საუბრისას ნიკაპი მოისრისა, ფიქრობს, რა გიპასუხოთ. ანალოგიურია სათვალის გასწორება: რესპოდენტი ტყუილის თქმას აპირებს, მაგრამ იწყებს ფიქრს, როგორ თქვას ის დამაჯერებლად. ღიმილი მხოლოდ ტუნების და პირის არეში – ხელოვნური ღიმილი ტყუილის ნიშანია, ფეხის ფეხზე გადადება ინფორმაციის დამალვას ნიშნავს.

საკომუნიკაციო აქტი კომუნიკაციის მინიმალურ ერთეულს წარმოადგენს, რომელიც შეიძლება წარიმართოს როგორც ლინგვისტური საშუალებების გამოყენებით, ისე უესტიკულაციით, სხეულის მოძრაობით, სახის გამომეტყველებით და სხვა (Горелов 1980:89-90).

ეს იმას ნიშნავს, რომ საკომუნიკაციო პროცესში ჩვენ ვიყენებთ არამარტო სიტყვებს ანუ ვერბალურ ნიშნებს, არამედ სხეულის პოზას, ქესტებს, სახის გამომეტყველებას, თვალების მოძრაობას და ა.შ. ყველა ეს ნიშანი, ვერბალური თუ არავერბალური, მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთმანეთთან და ისინი უდიდეს როლს თამაშობენ კომუნიკაციური პროცესის წარმართვაში. მათი საშუალებით შესაძლებელი ხდება ინფორმაციის შევსება, დაზუსტება, ჩანაცვლება და განსაზღვრა კომუნიკაციის პროცესში. იმისათვის რომ სუბიექტმა თავისი კომუნიკაციური ინტენცია გამოხატოს, მან ჯერ უნდა შეარჩიოს სასურველი ვერბალური ნიშნები, ანუ უნდა მოახდინოს საჭირო სიტყვათა სელექცია, შემდეგ უნდა გადაწყვიტოს როგორი ინტონაციით წარმოთქვას გამონათქვამი, სახის როგორი გამომეტყველება მიიღოს სამეტყველო ქმედების დროს და ა.შ.

ამდენად, კომუნიკაცია შეიძლება წარიმართოს როგორც ვერბალურად, ისე არავერბალურადაც. საკომუნიკაციო პროცესის დროს, ინფორმაციის უმეტესი ნაწილი გადაიცემა იმ შემთხვევაში, თუ ვერბალურ ანუ სიტყვიერ გამონათქვამს თან ახლავს შესაბამისი არავერბალური მახასიათებლები. მეტყველების თანმხლებ არავერბალურ ნიშნებს შეგვიძლია "პარალინგვიზმები" ვუწოდოთ. პარალინგვიზმებზე საუბრისას თ. გამყრელიძე აღნიშნავს: "სამეტყველო კომუნიკაციის არავერბალური საშუალებები – ე.წ. პარალინგვიზმები – უშუალო ან ტელეკომუნიკაციის აუცილებელი თანმხლები კომპონენტებია; ისინი ავსებენ და აზუსტებენ ვერბალური საშუალებებით გადაცემულ ინფორმაციას და, ამდენად, ხელს უწყობენ კომუნიკაციის პროცესს" (გამყრელიძე 2003:448).

პარალინგვისტური ნიშნები უდიდეს როლს ასრულებს აზრისა და გრძნობების ნაირფეროვნების გამოსახატავად. მივედით დასკვნამდე, რომ სწორედ მათი საშუალებით ხდება შესაძლებელი დავაფიქსიროთ გამონათქვამის აქტუალური მნიშვნელობა და სწორი ინტერპრეტაცია გაუუკეთოთ მას. მოვიყვანოთ მაგალითი "მისტერ ფანინგ, – ვიღაცამ იდაყვზე შეახო ხელი. ჯერ კიდევ მათი თავხედობით ბრაზმორეული ფანინგი შეტრიალდა. სახეზე ისეთი სიმკაცრე ასახვოდა, რომ ახალგაზრდა ქალმა, რომელიც მიეახლა, უნებლიეთ დაიხია. – *ოჰ, ბოდიშს ვიხდი, თქვა ენის ბორძიკით და სახე, რომელიც თითქოს საგანგებოდ განათებოდა სწორედ ისეთი კადნიერებით, რომელსაც ფანინგი ეს-ეს იყოს წყევლიდა, შეუცბუნდა და თვითონაც ბავშვივით დაიბნა, სისხლი მტივნივულად აუჩქროლდა ლოყებზე. – ოჰ, რა სისულელეა, – ფიქრობდა ის, –*

რა სულელურ მდგომარეობაში ჩაიგდო თავი! ეს იდიოტური გაწითლება! მაგრამ ის ისე შემოტრიალდა მისკენ, თითქოს ცემას უპირებდნო... თუმცა ეს არ იყო გაწითლებისთვის გამართლება, და ბოდიშსაც ისე იხდიდა, თითქოს ჯერ კიდევ სკოლის მოსწავლე იყო, ის კი – მის ჰაში. იდიოტი! ან გულში თავის თავს შეუძახა და მშვენიერ შედეგსაც მიაღწია. ჯერ კიდევ აღისფერ სახეზე უზრუნველი ღიმილი აისახა, სული მოითქვა. – ბოდიშს ვიხდი, – ისეთი ხმით გაიმეორა, უბრალო და ირონიულ ბოდიშს რომ ნიშნავდა, მაგრამ რასაც თან ახლდა (ოჰ, იდიოტი, იდიოტი!) ნერვიული თრთოლა. – ვწუხვარ, რომ მყუდროება დაგირღვიეთ, მაგრამ ისე მინდოდა თქვენი გაცნობა... თქვენ რომ ჩამიარეთ... ჰაქსლი 2011:14). დავაკვირდეთ იმ კინესიკურ პარალინგვიზმს, რომელიც თან ახლავს ადრესატის გამონათქვამს. დიალოგის დასაწყისშივე კარგად ჩანს, რომ პერსონაჟის ვერბალურ შეტობინებას არ ემთხვევა პარალინგვისტური მახასიათებლები, “ენის ბორძიკით”, სახე შეუცბუნდა”, “სისხლი აუჩქროლდა ლოყებზე”, “ნერვიული თრთოლა”. ყოველივე ეს ნათელი დადასტურებაა მდეღვარებისა. ზემოთ მოყვანილი მაგალითის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ პარალინგვისტური მახასიათებლების როლი ძალზე დიდია ვერბალური კომუნიკაციის დროს და მათ გარეშე წარმოდგენელია კიდევ საკომუნიკაციო აქტის ეფექტურად წარმართვა.

ენათმეცნიერებაში ჩვეულებრივ გამოყოფენ ფონაციურ (“სამეტყველო”) და კინესიკურ (“მოძრაობით”) პარალინგვიზმებს. ფონაციურ პარალინგვიზმებად მიჩნეულია მეტყველების ისეთი მახასიათებლები, როგორიც არის, მაგალითად, ხმის ტემბრი, ინტენსივობა, მეტყველების ტემპი და სხვა. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ფონაციური პარალინგვისტური კომპონენტები მეტყველების თანმხლები ელემენტები კი არ არის, არამედ მისი შემადგენელი და განუყოფელი მახასიათებლებია. სწორედ მათი საშუალებით ხორციელდება თითოეული სამეტყველო აქტი. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ფონაციური პარალინგვიზმების უმრავლესობას უნივერსალური ხასიათი არ აქვს ყველა ენისათვის. არავერბალურ მახასიათებლებში ვგულისხმობთ პროსოდიულ და პარალინგვისტურ ნიშნებს. მეტყველების პროცესში შესაძლებელია გამოიყოს რომელიმე სიტყვა უკეთ წარმოსაჩინად, რაც ამ სიტყვის გაძლიერებულ ან ხმა მაღალ წარმოთქმაში გამოიხატება. მაგალითად, ინტონაციის მეშვეობით შესაძლებელია იმის განსაზღვრა, რას გამოხატავს მთქმელი: თხრობას, კითხვას,

ძახილს, გააკვირვებას, აღტაცებას, სასოწარკვეთილებას, გაჯავრებას, აღერსს და ა.შ. უფრო მეტიც, თითოეული მათგანის გამოსახატავად შესაძლებელია მრავალგვარი საშუალება გამოიყენებოდეს. ავიღოთ ნაწყვეტი “დიდოსტატის მარჯვენიდან” სწორედ ამით იდროვა სპასალარმა და ხელისგული ჩამოისვა ნიკაპზე, მღელვარება ძლივს დაიოკა. სპასალარი ყოველგვარ ენამზეობას მოკლებული იყო, უბრალო საუბარიც ძლიერ უჭირდა ბუნებით მდუმარეს. ლაპარაკის დროს სახე ეღრიჯებოდა, ცხვირის ნესტოები ებერებოდა, მუშტებს იშველიებდა უნებლიეთ, თითქოს ექადნებოდა ვისმეს, წარამარა სიტყვას ეძებდა. მღელვარების დროს წინადადებას უმატებდა “არა”-ს. “თუ ბასილი კეისარი მართლაც უზენაესი მამაა სრულიად საქრისტიანოსი, როგორც წედან ბრძანე, უნეტარესო, რად აწამებინა მან სავსებით უბრალოდ ბერი ზაქარია?... იგი ხომ ჩვენს მიერ წარგზავნილი მსტოვარი არა ყოფილა?! არა? არც თუ წითელი წაღები გაუგზავნია მისი მეშვეობით კომნინისტვის მეფე გოირგის. იერუსალიმს მიდიოდა თურმე ბერი ზაქარია სულის საცხოვნებლად, არა?... (გამსახურდია 1979:141). სიტყვა “არა” გულისხმობს, რომ სპასალარი ხმის ტონის გაძლიერებით “გადადის იერიშზე” და კათალიკოსის პასუხს არც კი ელოდება. ხმის ტონის აწევით სპასალარი თავის გამონათქვამს უფრო მეტად დამაჯერებელს, ემოციურსა და ეფექტურს ხდის. ვაგრძელებთ ნაწყვეტს: კათალიკოსი სახტად დარჩა ამის გამგონე, მეღქისედეკი აიმღვრა, დაწვისთაგები შეუწითლდა, მხოლოდ ეს შეაგება სპასალარს: ზაქარია ბერი მართლმორწმუნე როდია, სომეხია იგი. სომეხიო? – იქედნურად გაიღიმა ზვიადმა (გამსახურდია 1979:143). სიტყვა “სომეხიო”? სპასალარი გააკვირვებას გამოხატავს, რასაც თან სდევს ირონიული ღიმილი. როგორც ფონაციური, ისე კინესიკური პარალინგვიზმების გავლენა გამონათქვამზე ამ კონკრეტულ მაგალითში ძალზე დიდია. სწორედ მათი საშუალებით ეძლევა გამონათქვამს ემოციური, ეფექტური და დამაჯერებელი ტონი.

გამონათქვამი შესაძლებელია სხვადასხვა ინტონაციით წარმოითქვას იმის მიხედვით, ვის მოგუთხრობთ (უმცროსს თუ უფროსს, დიდს თუ პატარას, შინაურს თუ ოფიციალურ პიროვნებას), დამარწმუნებლობის რა ძალა გვინდა მივცეთ ჩვენს თხრობას, ზღაპარს მოგუთხრობთ თუ ნამდვილს, დადებითია მსჯელობა თუ კრიტიკულ-უარყოფითი და ა.შ.

ცნობილი ენათმეცნიერი დევიდ კრისტალი აღნიშნავს, რომ ინტონაციის ფუნქციების მიხედვით არსებობს ექვსი სახის ინტონაცია: ემოციური, გრამატიკული, საინფორმაციო-სტრუქტურული, ტექსტობრივი, ფსიქოლოგიური და ინდექსიკური. ის წერს, რომ: “გრამატიკული ინტონაცია მნიშვნელოვან როლს თამაშობს გრამატიკული კონტრასტების მარკირებაში. ისეთი მსხვილი ერთეულების იდენტიფიკაცია, როგორცაა წინადადება და რთული წინადადების ნაწილი, ხშირად არის დამოკიდებული ინტენსივობის კონტურების მიერ გამონათქვამის დანაწევრებაზე. ზოგჯერ, ზეპირ მეტყველებაში ისეთი სპეციფიკური კონტრასტების, როგორცაა თხრობითი და კითხვითი თუ მტკიცებითი და უარყოფითი წინადადებების გარჩევა ერთმანეთისაგან სწორედ ინტონაციაზე დაყრდნობით ხდება. მაგალითად, წინადადებაში *She's here, isn't she?* აღმაავალი ტონი კითხვითი ნიშნის ვერბალური ეკვივალენტია, მაშინ როცა წინადადებაში *She's here, isn't she!* დამავალი ტონი ძახილის ნიშნის ვერბალური გამოხატულებაა (Crystal 1987:171).

დ. კრისტალი მოკლედ ახასიათებს ინტონაციის თითოეულ სახეს და მიდის დასკვნამდე, რომ ნებისმიერი ფუნქციის მქონე ინტონაცია მნიშვნელოვან როლს თამაშობს დისკურსში. თითოეულ გამონათქვამს თავისებური მახვილი და მოდულაცია ახასიათებს. აზრის ნაირფეროვნების გამომხატველ მახვილთა ერთობლიობას ლოგიკურ მახვილს ვუწოდებთ, გრძნობათა ნაირფეროვნების გამომხატველ მახვილთა ერთობლიობას კი – ემოციურს, მაგრამ ხშირად ძნელია იმის განსაზღვრა, როდის არის მახვილი ლოგიკური, როდის კი ემოციური. ასეთ შემთხვევაში მახვილს ზოგადად ლოგიკურ-ემოციურს ვუწოდებთ. ლოგიკურ-ემოციური მახვილი, რომელიც მეტყველების ელემენტთა გაძლიერებაში ან ხმამაღლა წარმოთქმაში გამოიხატება, მეტ-ნაკლებად ყველა ენას აქვს. ინგლისურ ენაში თითოეული გამონათქვამი წარმოითქმის გარკვეული ინტონაციით, რომელიც განპირობებულია ნაწილობრივ მისი გრამატიკული სტრუქტურით და ნაწილობრივ მოსაუბრის დამოკიდებულებით გამონათქვამის მიმართ. აქედან გამომდინარე, თითოეული სიტყვა გარკვეული მახვილითა თუ ემფაზით წარმოითქმის, იმის მიხედვით, რა გრამატიკული ფუნქცია აკისრია სიტყვას და, რა ფაქტორები განაპირობებენ მას, კერძოდ, როგორია გამონათქვამის კონტექსტური პრესუპოზიციები, მოსაუბრის დამოკიდებულება გამონათქვამის მიმართ და ა.შ.

სწორედ ინტონაცია და მახვილია ის მთავარი პროსოდიული მახასიათებლები, რომლებიც ინგლისურ ენას მუდამ თან სდევს, მაგრამ ამასთანავე, ტრადიციულად ყოველ ენას აქვს მასში დამკვიდრებული მახვილის ტიპი, რომელიც კონკრეტულად ამ ენისათვისაა დამახასიათებელი.

ისეთი პროსოდიული მახასიათებლები, როგორცაა მახვილი და ინტონაცია, გამონათქვამის არავერბალური კომპონენტის მნიშვნელოვან ნაწილს ქმნის.

კომუნიკაციის პროცესში ვერბალურ ნიშნებთან ერთად პარალინგვისტურ მახასიათებლებსაც არანაკლებ მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. პარალინგვისტიკა (ბერძნ. **para** “თან”, “ახლო”) შეისწავლის კომუნიკაციის პროცესში სამეტყველო შეტყობინების სწორედ იმ თანმხლებ არაენობრივ საშუალებებს, რომლებიც ერთგვარად აზუსტებენ და ავსებენ მეტყველების გზით გადაცემულ ინფორმაციას. აქვე აღვნიშნავთ, რომ პარალინგვისტიკა, როგორც ენათმეცნიერების მომიჯნავე სემიოტიკური დისციპლინა, არ არის საბოლოოდ ჩამოყალიბებული და დღესდღეობით კვლავ მიმდინარეობს ამ დარგის თეორიულ-მეთოდოლოგიური პრინციპების დამუშავება და ფორმირება. თუკი პარალინგვისტურ მახასიათებლებში ვოკალურ ნიშანთა გარკვეულ თვისებებთან ერთად ‘სხეულის ენას’, ანუ ქესტებს, სახის გამომეტყველებას, თვალების მოძრაობას და ა.შ. ვიგულისხმებთ, ნათელი გახდება, რომ ამ ელემენტებსაც კომუნიკაციური პროცესის დროს დიდი მნიშვნელობა ენიჭებათ, რამეთუ სწორედ მათი საშუალებით არის შესაძლებელი დავაფიქსიროთ მოსაუბრის თუ მსმენელის დამოკიდებულება გამონათქვამისადმი. მაგალითად, ადამიანი, რომელიც რომელმაც დიდი შიში განიცადა, თავის გრძნობებსა და ემოციებს უფრო ეფექტურად და დამაჯერებლად გადასცემს მსმენელს, თუ მის მიერ გადაცემულ ვერბალურ ინფორმაციას თან ახლავს ისეთი პარალინგვისტური მახასიათებლები, როგორცაა: კუნთების დაჭიმულობა, შეშლილი სახე, ფართოდ გახედილი თვალები, ნერვიული, აკანკალებული ხმა და სხვა.

კომუნიკაციის დროს, როცა გამონათქვამს თან არ ახლავს სათანადო პარალინგვისტური ელემენტები, სიტუაციის მონაწილეები შესაძლოა გაურკვეველ ან უხერხულ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ, რის შედეგადაც ვეღარ გააკონტროლებენ საკუთარ ნათქვამს.

ხშირია შემთხვევები, როდესაც ადრესანტის ვერბალური გამონათქვამი და მისი თანმხლები პარალინგვისტური მახასიათებლები ეწინააღმდეგება ერთმანეთს. მაგალითად, წარმოვიდგინოთ, რომ მოსწავლე მიდის მასწავლებელთან და ეუბნება, რომ მას ძალიან მოსწონს გაკვეთილი და მოხიბლულია მისი პროფესიონალიზმით. ამავდროულად ის მოუსვენრად აცეცებს თვალებს ნიშნად იმისა, რომ რაც შეიძლება სწრაფად გაეცალოს იქაურობას და გარეთ გავიდეს. იქნება კი ამ შემთხვევაში პარალინგვისტური მახასიათებლის ადეკვატური ადრესანტის გამონათქვამი? რა თქმა უნდა, არა.

არავერბალური ნიშნების საშუალებით ჩვენ ვაფიქსირებთ ჩვენს დამოკიდებულებას თანამოსაუბრისა და ასევე გამონათქვამის მიმართ. აქვე აღვნიშნავთ იმ გარემოებასაც, რომ სხვადასხვა არავერბალურ ნიშანს შეუძლია შეავსოს, დააზუსტოს ან განსაზღვროს ერთი და იგივე გამონათქვამი. ამის ნათელ ილუსტრირებას გვაძლევს ბოლინჯერის მიერ მოყვანილი უმარტივესი წინადადების I *don't know* ინტერპრეტაციები:

“Lips pursed: “No comment.”

Eyebrows arched: “I’m wondering too.”

Shoulders raised: Same.

Head tilted sideways: “Evasion.”

Hands held slightly forward, palms up: “Empty, no information.” (Bolinger 1989:211).

ამდენად, წარბის აწევამ და თავის უმნიშვნელო მოძრაობამაც კი შესაძლოა შეავსოს ან განსაზღვროს გამონათქვამი.

როგორც კოდშანსკი აღნიშნავს პარალინგვისტიკა დაფუძნებულია ენის ტონალურ და ტემბრულ განსაკუთრებულობასა და მათ სარგებლობაზე კულტურაში. ამაზე დაფუძნებით შეიძლება გამოვყოთ წყნარი და ხმამაღალი კულტურები (Кодшанский 1974:75). *ევროპაში მაგალითად ამერიკელებს საყვედურობენ ხმამაღალი ლაპარაკის მანერის გამო.* ეს მათი ხასიათი გამოწვეულია იმ გარემოებით, რომ ძალიან ხშირად ამერიკელისათვის არა აქვს არავითარი მნიშვნელობა იმას, უსმენენ თუ არა მათ. მათთვის მნიშვნელოვანია აჩვენონ სხვებს საკუთარი კომპეტენტურობა და გულდიაობა. მათგან განსხვავებით, ინგლისელებს მიაჩნიათ, რომ არ უნდა ჩაერიო სხვის საქმეში.

პარალინგვისტიკის (პარავერბალური კომუნიკაციის) კულტურულ-სპეციფიკური განსაკუთრებულობა გამოიხატება სიტყვის სინქარეში. მაგალითად,

გერმანელები საუბრობენ შედარებით წყნარად და გრძელი პაუზებით, ეს ენობრივი უნარი უქმნის ხალხს იმიჯს, რომლებიც დიდხანს ფიქრობენ და აუჩქარებლად მოქმედებენ. სწრაფად მოლაპარაკე კულტურებს განეკუთვნებიან რომანული ენის წარმომადგენლები (ფრანგები, რუმინელები. ამ ჩვენებით გერმანელებს უკავიათ საშუალო მდგომარეობა, მიუხედავად ამისა, სიტყვის სიჩქარე ბერლინში მაღალია, ვიდრე ჩრდილო გერმანიაში)

პარავერბალური კომუნიკაციის შემდეგ საშუალებად ითვლება მანერა ერთის მხრივ, ილაპარაკო მრავალსიტყვიერად, მეორეს მხრივ ლაკონიურად, ბევრ კულტურაში ხშირად ნათქვამის შინაარსს გააჩნია მეორეხარისხოვანი ხასითი. მსგავსი მანერა ფასდება არაბებთან, რომელთა ენასა და ლიტერატურაში ნათქვამის მნიშვნელობა და შინაარი არ არის მთავარი, არაბულ კულტურაში მნიშვნელობა ენიჭება სიტყვის თამაშს, სხვადასხვა სიტყვა შეიძლება ერთი და იმავე მნიშვნელობით გამოიყენებოდეს, არაბებს ძალიან უყვართ გამოხატონ ერთი და იგივე აზრი სხვადასხვა სიტყვებით.

აქედან გამომდინარე კომუნიკაციის ეფექტურობა განისაზღვრება არა მარტო გამონათქვამის მნიშვნელობის გაგების ხარისხით, არამედ მოსაუბრის ქცევის სწორი შეფასების უნარით. კერძოდ, კინესიკური პარალინგვიზმები სწორედ ის ელემენტებია, რომელთა მეშვეობითაც გრძნობებს, განცდებს და ემოციებს უფრო სრულყოფილად გამოვხატავთ, ვავლენთ თუ რა დამოკიდებულება გვაქვს სინამდვილეში გამონათქვამისა და კომუნიკანტის მიმართ.

ჩვენ მიერ განხილული მაგალითების საფუძველზე შეგვიძლია ვიფიქროთ, რომ ქართულ ენაში თითქმის ყველა გამონათქვამს თან სდევს ესა თუ ის პარალინგვისტური მახასიათებელი. მართალია, პარალინგვისტური მახასიათებლები ყველა კულტურისათვის არის დამახასიათებელი, მაგრამ მათი გამოყენების სპექტრი ქართულ ენაში გაცილებით უფრო ფართოა. რადგანაც ისინი ვერბალური კომუნიკაციის დროს ძალიან ხშირად გამოიყენება, ბუნებრივი ხდება, რომ ქართული ენა პარალინგვიზმების უფრო ფართო არჩევანს უნდა გვთავაზობდეს, ან მას პარალინგვიზმების გაცილებით უფრო დიდი ნაირფეროვნება ახასიათებს. ამ მრავალფეროვნების გამომწვევი მიზეზები განპირობებულია ქართული ბუნების ემოციურობით, ეროვნულობით და კულტურით.

თავი III. სოციალური იერარქია ეტიკეტურ ფორმულებში კულტურათშორისი კომუნიკაციის პროცესში

უძველესი დროიდან ადამიანთა საზოგადოებაში წარმოიქმნებოდა ბრძოლა და შეუთანხმებლობა ადამიანებს შორის საზოგადოებრივი შრომის გადანაწილებასთან დაკავშირებით საზოგადოებრივი შრომის. ეს პირველი გადანაწილება იქცა. ასევე პირველ სოციალურ დიფერენციაციად გვარის ან ტომის შიგნით, პირველყოფილი წყობის ჩარჩოებში. მუდმივმა ტენდენციამ შრომის გადანაწილებასთან დაკავშირებით, რომელიც დაფუძნებული იყო გვარის ორგანიზაციის ელემენტებზე და შესაბამისად, ადამიანის უფლებებმა და ვალდებულებებმა საზოგადოების წევრებს შორის ბარიერები წარმოიქმნა.

საზოგადოებაში შრომისუნარიანობის ზრდასთან ერთად შეიცვალა ხალხის სოციალური ორგანიზაცია. იცვლებოდა ოჯახისა და ქორწინების ფორმები, მორალური ნორმები, ყალიბდებოდა საზოგადოებრივი იდეები, ჩაისახა ქონებრივი და საზოგადოებრივი არათანასწორუფლებიანობა. წარმოიქმნა საზოგადოებრივი განსხვავება.

კერძო საკუთრება, არათანასწორუფლებიანობა, რელიგიური იდეოლოგიები მუდამ იცვლებოდა ენაში, შესაბამისად, ენაში აისახება სოციალური სტრუქტურების ცვლილებები. ენაში განხორციელებულ ცვლილებებზე დომინირებულ როლს ასრულებენ სოციალური ფაქტორები, საზოგადოების ზემოქმედება ენაზე, საზოგადოების განვითარება, ძირფესვიანი სოციალურ-ეკონომიკური, საზოგადოებრივი - პოლიტიკური ცვლილებები. ენის ყველა ერთეული და მისი ვარიანტები, ყველა ფორმა, ფუნქცია და მნიშვნელობა ენაში წარმოადგენს სოციალურად განპირობებულ სოციალიზებულ ურთიერთობებს.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, იცვლება სოციალური ურთიერთობა იცვლება ენა. ტომების კოლექტივიზმის დაშლასთან და სახელმიფოებრივი სტრუქტურების წარმოქმნასთან ერთად, ასევე შრომისუნარიანობის განვითარებასთან ერთად ხდება კულტურისა და ენის დიფერენციაცია, რადგან “ენა საზოგადოებრივი განვითარების თავისებური ბარომეტრია, მასში, როგორც სარკეში, აისახება ენის მატარებლების სოციალური ცხოვრება” (Дешериев 1977:8).

საზოგადოებრივ ფაქტორებს, რომლებმაც განაპირობეს ცვლილებები ენაში, წარმოადგენენ საზოგადოებრივი სფერო, სოციალური გარემო, სამეტყველო სიტუაცია, ხალხის სოციალური ჯგუფი, მოსახლეობის სოციალური ფენები. საზოგადოების არათანაბარ კლასებად დაყოფამ გამოიწვია ენის

სოციალური დიფერენციაცია ისტორიული განვითარების გარკვეულ ეტაპზე-
ენის სოციალურ დიფერენციასთან ერთად იგულისხმებოდა ასევე იდეოლოგიის
ასახვაც ენაში.

ამგვარად, ენის სოციალურ დიფერენციაციას საფუძვლად უდევს
საზოგადოებრივი ფაქტორები, რომლებიც განპირობებულია საზოგადოების
ისტორიული განვითარებით და მოცემული ენის სოციალური და იდეოლოგიური
დიფერენციით.

იდეოლოგიური ბრძოლის გამწვავებამ გამოიწვია საზოგადოებრივი აზრის
მიზანმიმართული ფორმირების საჭიროება. გახდა საჭირო გარკვეული
კრიტერიუმებისა და მეთოდების არგუმენტირება (დასაბუთება).

ადამიანები შეუცნობლად იზიარებენ შეხედულებებსა და პოზიციებს იმ
სოციალური კლასისას, რომლის წარმომადგენლებიც თვითონ არიან “რთული
შინაგანი მექანიზმების მოქმედების საფუძველზე ადამიანი უნებლიეთ ხდება
თავისი კლასის წარმომადგენელი და დამცველი” (ნადირაშვილი 1979: 116).

მოსაუბრე ტექსტის საშუალებით საგნებს, მოვლენებს ისე წარმოადგენს,
რომ გარკვეული ზემოქმედება ადრესატზე იყოს მიღწეული და ამავე დროს
გარკვეული კომუნიკაციური ამოცანებიც შესრულებული. ენა და საზოგადოება
მჭიდროდაა დაკავშირებული ადამიანის ურთიერთობის ბუნებასთან, მის
შესაძლებლობასთან არამარტო წარმოქმნას ტექსტი, არამედ დაამყაროს
კონტაქტი, ურთიერთობა, და ასევე აირჩიოს კონკრეტული მიზნის მისაღწევად
საკუთარი საშუალება. “სამეტყველო კულტურა განისზღვრება არამხოლოდ
ნორმების დაცვით, არამედ იმ საშუალებების მოძიებით, რომლებიც ზუსტად
გამოხატავენ საკუთარ აზრს, საკმაოდ მარტივად (ანუ მხატვრულად), დროულად
(ანუ ყველაზე მისაღები მოცემული შემთხვევისათვის) და, შესაბამისად, არის
გამართლებული” (Ширяев 1991: 54).

ამ პრობლემების ასპექტში მნიშვნელოვანი როლი უკავია სოციალური
ქცევის პრობლემებს, რომლებიც რ. ბელის აზრით, წარმოადგენს “ლინგვისტურ
პრობლემებს” (Белл 1980: 42).

ამ მხრივ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ეროვნულ-სპეციფიკური ქცევის
წესები, რომლებიც წარმოადგენენ როგორც ვერბალურ, ისე არავერბალურ
კომუნიკაციას. სოციალური ქცევის ასეთი განსაკუთრებული სისტემა და
ურთიერთობის მდგრადი ფორმულა აღინიშნება ტერმინით “სამეტყველო
ეტიკეტი”. ის დაკავშირებულია ეტიკეტის ცნებასთან, რომელიც ნ.ი.

ფორმანოვსკაიას აზრით, არის 'ნიშნების რთული სისტემა, რომლებიც მიუთითებენ ურთიერთობის პროცესში (ვერბალური და არავერბალური) მეორე ადამიანის მიმართ დამოკიდებულებაზე, მის შეფასებაზე და ამავე დროს საკუთარი თავის შეფასებაზე" (Формановская 1982: 4-5). არავერბალური საშუალებები წარმოადგენენ კულტურის სტატუსის მინიჭების აქტებს, როდესაც ასეთი მინიჭება არა მხოლოდ აკმაყოფილებს კონკრეტულ მოთხოვნილებებს, არამედ არის სიმბოლოც, წარმოადგენს კომუნიკაციურ საშუალებას, რომელსაც შეუძლია დაარეგულიროს ადამიანის ქცევა (Тарасов 1990:10).

მოსაუბრის მიმართ ნებისმიერი ურთიერთობის გამოხატვის საშუალება, ეს იქნება სიტყვები თუ მისალმება-დამშვიდობების ჟესტები, არსებობს არა დამოუკიდებლად, არამედ სხვა ადამიანებთან მიმართებაში, და მათი ყოველდღიური შესრულება ურთიერთობის აუცილებელი პირობაა.

სამეტყველო ეტიკეტი ვერბალურად ემსახურება ქცევის ეტიკეტს, არავერბალურთან ერთად კომუნიკაციის აქტში ის აღნიშნავს უამრავ სოციალურად მნიშვნელოვან პოზიციას, მათ შორის კომუნიკანტების გაცნობის-არგაცნობის ხარისხს, ურთიერთობის სიტუაციაში მათ თანასწორუფლებიანობა-არათანასწორუფლებიანობას.

სამეტყველო ეტიკეტი ვიწრო გაგებით არის მეტყველების ქცევის ეროვნული სპეციფიკური წესი, რომელიც გამოიყენება სხვადასხვა სოციალურ სიტუაციაში და კონტექსტში, ეროვნულ-სპეციფიკური წესების ცოდნა ისევე მნიშვნელოვანია ურთიერთობის განსახორციელებლად, რამდენადაც მნიშვნელოვანია ენის წესების ცოდნა საუბრის სწორად ასაგებად.

კონტაქტურ-ვიზუალურ დიალოგურ მეტყველებაში გამომჟღავნდება ორმხრივი სოციალურობა: ერთის მხრივ, პირველი მოსაუბრის სამეტყველო სოციალურობა, მეორეს მხრივ – მეორე მოსაუბრის სამეტყველო სოციალურობა. თუ ორივე მოსაუბრე მიეკუთვნება ერთსა და იმავე სოციალურ ჯგუფს, არიან ერთი და იგივე თაობის წარმომადგენლები, არიან ერთი მენტალობის ან შეხედულებების, ერთი და იმავე კულტურული ან საგანმანათლებლო დონის, მაშინ პირველი მოსაუბრის დიალოგიურ-ვიზუალური სამეტყველო შინაარის სოციალურობა შეიძლება დაემთხვას მეორე მოსაუბრისას. ორმხრივ კონტაქტურ ვიზუალურ სოციალურობას შეიძლება ვუწოდოთ ეკვივალენტური.

ასევე ორმხრივი სოციალურობა შეიძლება იყოს არაეკვივალენტური, პირველი მოსაუბრის სოციალურობის პარამეტრები შეიძლება განსხვავდებოდეს მეორის

სოციალურობის პარამეტრებისგან, ანუ შეიძლება არ დაემთხვეს მათი საზოგადოებრივ-სოციალური სტატუსი, ზოგადსაგანმანათლებლო და კულტურული დონე, ისინი შეიძლება განეკუთვნებოდნენ სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფს და ასევე განსხვავდებოდნენ ასაკით ან სქესით.

ესენი არიან სხვადასხვა სოციალურობის მოსაუბრეები, მაგრამ არის შემთხვევები, როდესაც ორ მოსაუბრეს აქვს საერთო პარამეტრები, ხოლო მეორეს – განსხვავებული. ასეთ მოსაუბრეებს შეიძლება ვუწოდოთ მოსაუბრეები შერეული პარამეტრებით ან შერეული სოციალური ნიშნებით. პრაქტიკული და თეორიული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია გავითვალისწინოთ ყველა განმასხვავებელი ნიშანი, რომელიც შეიძლება გამოვლინდეს კონტაქტურ ორმხრივ ვიზუალურ, დიალოგურ და მონოლოგურ სამეტყველო ურთიერთობაში.

მოსაუბრის სოციალური სტატუსი, უპირველეს ყოვლისა, ურთიერთობაში გამოძვლავნდება. სანამ ადამიანი მოსაუბრესთან დაამყარებს ურთიერთობას, მან როგორმე უნდა შეძლოს მიიპყროს მისი ყურადღება. კონტაქტში ჩართვის დიფერენციული მექანიზმი წარმოადგენს მიმართვას, რადგან ის აღნიშნავს კომუნიკაციის მონაწილეების სოციალურ როლს და სტატუსს. გარდა ამისა, მიმართვას შეუძლია ხაზი გაუსვას ასევე მოსაუბრის პროფესიულ როლს, მის საზოგადოებრივ მდგომარეობას, მის დაკავებულობას მოცემულ დროში, ასაკობრივ და სქესობრივ სხვაობას, კონკრეტული სოციალური კლასის წარმომადგენლობას.

ურთიერთობის პროცესში სამეტყველო ეტიკეტის გაგებისათვის კომუნიკანთა სოციალური როლის გაგება არსებითია. მნიშვნელოვანია განისაზღვროს მოსაუბრეების სოციალური მდგომარეობა, ასაკი და თუ გათვალისწინებული იქნება ყველა ზემოაღნიშნული პარამეტრები, მაშინ სიტუაცია სიმეტრიულია, ხოლო ურთიერთობის პროცესში აღნიშნული პარამეტრების სხვაობა წარმოქმნის ასიმეტრიას.

ადამიანები ბავშვობიდან სწავლობენ ეტიკეტური ნიშნების გამოყენებას (მისალმება/დამშვიდობება) და ძალიან ნეგატიურად რეაგირებენ, თუ მოსაუბრე უხეშად არღვევს ასეთ წესებს. ენის მატარებელნი გაერთიანებული არიან სოციუმში, რომელშიც გამოიყენება სამეტყველო ეტიკეტის საყოველთაო ან სტილისტიკურად შეზღუდული გამონათქვამები, ამიტომაც, რომ ადამიანი მაშინაც კი როდესაც ხვდება მისთვის განსხვავებული ურთიერთობის პირობებში, მაგალითად, შეუძლია იყოს მოსაუბრე ან პირი, რომელიც

ახორციელებს ზეგავლენას მოსაუბრეზე, ხოლო მეორე შემთხვევაში შეიძლება თვითონ იყოს მსმენელი, შესაბამისად ზემოქმედების ობიექტიც. აქედან გამომდინარე მას შეუძლია გქონდეს სხვადასხვა სტატუსი. მაგალითად, უფროსი – უმცროსი; მასწავლებელი – მოსწავლე (ასე სხვა ბევრ სიტუაციაში) მოსაუბრის სოციალური სტატუსიდან გამომდინარე, და ასევე სტატუსის გათვალისწინებით, მას შეუძლია შეარჩიოს სამეტყველო ეტიკეტი, რათა განახორციელოს ურთიერთობა. მოსაუბრე მზა ტექსტის რეპროდუცირების დროსაც კი არ მოქმედებს მექანიკურად, არამედ ახდენს სამეტყველო აქტის შერჩევას რთულ ოპერაციას იმ გამოთქმების გამოყენებით, რომელიც მოცემული ურთიერთობის გარემოსათვის შესაფერისი და მისაღებია.

როგორც ცნობილია, ენის მთავარი დანიშნულებაა ადამიანებს შორის კომუნიკაციის დამყარება. კომუნიკაცია მეტად რთული პროცესია. იგი წარმოადგენს ინფორმაციის, იდეების, აზრების გაცვლას ორ ან მეტ პიროვნებას შორის. კომუნიკაცია ხორციელდება ინფორმაციის გამგზავნის და ინფორმაციის მიმღების ანუ მოსაუბრის და მსმენლის ან მწერლის და მკითხველის საშუალებით. კომუნიკაცია არამარტო სხვადასხვა საშუალებით, არამედ სხვადასხვა ფორმითაც მყარდება. ინფორმაციის გაგზავნა და მიღება შეიძლება ზეპირი ან წერითი ფორმით და შესაბამისად, გვექნება მიმართება: მოსაუბრე – მსმენელი, მწერალი – მკითხველი. ბუნებრივია, კომუნიკანტთა რაოდენობა განსხვავდება სიტუაციისა და კომუნიკაციის ტიპის მიხედვით. წარმატებული კომუნიკაციის დასამყარებლად საჭიროა მოსაუბრემ საუბრისას გაითვალისწინოს არა მხოლოდ საკუთარი ინტერესები, არამედ მსმენლისაც.

კომუნიკაციისას ასევე დიდი მნიშვნელობა აქვს სამეტყველო ეტიკეტს, ვინაიდან ის თავაზიანობის განუყოფელი ნაწილია.

უნდა აღინიშნოს, რომ წარმატებული კომუნიკაციის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორი არის კომუნიკანტების ფონური ანუ ზიარი ცოდნა. კომუნიკანტთა შორის გაუგებრობა უფრო მეტია განსხვავებული კულტურის წარმომადგენლებს შორის კომუნიკაციისას, ვიდრე მაშინ, როდესაც მოსაუბრეები ერთსა და იმავე სამეტყველო კოლექტივს განეკუთვნებიან. თუ სამეტყველო ეტიკეტის ესა თუ ის ფორმა მიუღებელია ერთ-ერთი კომუნიკანტისათვის, მაშინ მათ შორის არსებული საკომუნიკაციო პროცესი ჩაიშლება. დაუშვებელია ერთი ენობრივი კოლექტივისათვის დამახასიათებელი სამეტყველო ეტიკეტის ნორმები მეორე ენობრივ კოლექტივში გადავიტანოთ, ვინაიდან ამგვარი ქმედება

უსიამოვნო შეგრძობებს, გააკვირვებს ან ყოფით შოკს გამოიწვევს კომუნიკანტებს შორის. წარმატებული კომუნიკაციისათვის საჭიროა საყოველთაოდ დადგენილი ეტიკეტის ნორმების ცოდნა და დაცვა. აქვე უნდა ითქვას რომ ხშირად წარმატებული კომუნიკაციის ან არასასიამოვნო ურთიერთობის მიზეზი სწორედ ეტიკეტის ნორმების უცოდინრობა ან მათი არასწორად გამოყენებაა.

სიტყვა ეტიკეტი (*Etiquette*) ფრანგული ენის მეშვეობით მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში გავრცელდა და დამკვიდრდა. ამ ცნებას არაერთი განმარტება მოეძებნება:

ა) ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონში ეტიკეტი შემდეგნაირადაა განმარტებული: „თავის დაჭერისა და თავაზიანი მოპყრობის წესები მეფის კარზე, თავადაზნაურთა თუ ბურჟუაზიის მაღალ წრეებში დიპლომატთა შორის,“ (ქეგლ, 123).

ბ) ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავს: „ეტიკეტი არის ქმედება ან ქმედებათა ერთობლიობა, რომელიც ადამიანთა ყოფით ურთიერთობაში ფიქსირდება, არის უაღრესად დეტალიზებული, აქვს შესრულების სავალდებულო ხასიათი და მის შემადგენელ ელემენტებს ახასიათებს ზუსტი თანმიმდევრობა“ (ჯავახიშვილი ივ.,126).

გ) რუსული ენის განმარტებითი ლექსიკონი ეტიკეტს შემდეგნაირად განმარტავს:

1. “საკანონმდებლო ტერმინი, რომელიც სასამართლო პროცესის ჩანაწერს აღნიშნავს, ე.ი. ოქმი ან ოქმების ჩასაწერი დაეთარი;
2. წერილის ან თხოვნის დაწერის წესი;
3. სამეფო კარის წეს-ჩვეულება, ცერემონიალური მიმართვის დაცვა”;

დ) ოქსფორდის მაღალი საფეხურის შემსწავლელთა ლექსიკონის მიხედვით ეტიკეტი არის: „წეს-ჩვეულება, რომელიც ოფიციალურად გამყარებულ საურთიერთო მანერას წარმოადგენს”

(Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English,30);

ე) ვებსტერის ლექსიკონის მიხედვით:

„ეტიკეტი არის კარგი საზოგადოებრივი საურთიერთო ფორმების ერთობლიობა, შესაბამისი ტრადიციული წესები, რომლებიც ასეთ საურთიერთო ფორმებს აწესებენ” (Webster New World English Dictionary,73);

ვ) ეთიკის ლექსიკონის მიხედვით ეტიკეტი არის:

„ქცევის წესთა ერთობლიობა, რომელიც აწესრიგებს ადამიანურ ურთიერთობებს (გარშემომყოფებზე მოპყრობა, მიმართვისა და მისაღმების ფორმები, ქცევა საზოგადოებრივ ადგილებში, მანერები, სამოსი). ეტიკეტი არის ადამიანისა და საზოგადოების შინაგანი კულტურის შემადგენელი ნაწილი. მასში შედის ის მოთხოვნები, რომლებიც იძენენ ცერემონიალის ასე თუ ისე მკაცრად რეგლამენტირებულ ხასიათს და რომელთა დაცვას აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ქცევის ფორმის განსაზღვრისათვის. ეტიკეტი გამოხატავს ზნეობრიობის პრინციპების ამა თუ იმ შინაარსს, ტრადიციულად, საზოგადოებაში იგი, როგორც წესი, იქცევა რიტუალად, აქვს თავისი ფორმა, მკაცრად ჩამოყალიბებული ხასიათი; გამოიხატება დეტალურად დამუშავებული თავაზიანობის წესების რთულ სისტემაში, ახდენს სხვადასხვა კლასისა და წოდების თანამდებობის პირთა მოპყრობის და სხვა წრეში ქცევის წესთა კლასიფიკაციას”.

ეტიკეტი ისტორიული კატეგორიაა, რადგან ადამიანთა ქცევის წესები ჩვენი ცხოვრების პირობათა კვალობაზე, კონკრეტული სოციალური გარემოს შესაბამისად იცვლება (ჯოლია 1998: 56).

ეტიკეტის ნორმების დაცვას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ადამიანური ურთიერთობების შესანარჩუნებლად. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ადამიანებს კომუნიკაციისას ზიარი ცოდნა უნდა ჰქონდეთ ეტიკეტის ნორმების შესახებ, რათა მათ წარმატებით შეძლონ კომუნიკაციის დამყარება, წინააღმდეგ შემთხვევაში წარმატებული კომუნიკაცია არ შედგება არამარტო სხვადასხვა ყოფის წარმომადგენელთა შორის, არამედ ერთსა და იმავე ყოფის წარმომადგენელთა შორის ურთიერთობისასაც კი. ეტიკეტის დაცვა მეტად მნიშვნელოვანია ზეპირი თუ წერიტი ურთიერთობისას, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, საზოგადოებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ლინგვისტური ეტიკეტი. ლინგვისტური ეტიკეტი თავს იჩენს ზეპირი ან წერიტი კომუნიკაციისას თავაზიანობის ნორმების სახით და მდგომარეობს მოსაუბრის მიერ ოფიციალური, ნეიტრალური თუ შინაურული სტილისათვის შესაფერისი ენობრივი ფორმების შერჩევაში.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეტიკეტი თავაზიანი მანერების და სოციალურად მოწესრიგებული ქცევის ნორმების ერთობლიობაა და მოიცავს ადამიანთა ქცევის ნორმებს შინ, სამსახურში, ტრანსპორტში და საერთოდ საზოგადოებაში. ზოგი ფიქრობს, რომ ეტიკეტის ნორმები და წესები, უბრალო

ფორმალობაა, მაგრამ ეს ასე არ არის. თავაზიანი ადამიანისათვის რომელიც ეტიკეტის ნორმებს იცავს, ნებისმიერ საზოგადოებაში არსებობა, საზოგადოების წევრებთან ურთიერთობა იოლია. ეტიკეტი ადამიანის შინაგან ბუნებას და მის სულიერ სილამაზეს წარმოაჩენს.

ჩვეულებრივ ეტიკეტი განისაზღვრება, როგორც ადამიანთა თავაზიანი მანერების და ქცევის ნორმების ერთობლიობა შინ, სამსახურში, ტრანსპორტში და საერთოდ, საზოგადოებაში. ენობრივი ეტიკეტი არის ამა თუ იმ სიტუაციაში სწორი ფრაზებისა და ენობრივი ფორმების ხმარების ხელოვნება. თანამედროვე მსოფლიოში ხშირად მყარდება კონტაქტი სხვადასხვა პროფესიის ადამიანებს შორის. ამა თუ იმ ენაზე საუბრისას მნიშვნელოვანია სამეტყველო ეტიკეტის ნორმების ცოდნა და დაცვა. ნ. ი. ფონმანოვსკაია აღნიშნავს, რომ ურთიერთობის ეროვნული სპეციფიკა და სოციალურად განპირობებული სტერეოტიპები, რომლებიც საშუალებას გვაძლევს ავირჩიოთ და გამოვიყენოთ ურთიერთობის ესა თუ ის ფორმა, როგორცაა ამა თუ იმ სიტუაციისათვის შესაფერისი მისაღება, დამშვიდობება, ბოდიშის მოხდა, მადლობის გადახდა, მილოცვა, სურვილების გამოთქმა, სხვადასხვა სახის თავაზიანი გამოთქმა, ენობრივი საშუალებების კეთილგანწყობილი დამოკიდებულების გამოვლენა მოსაუბრესთან ან მსმენელთან არის ენობრივი ეტიკეტი (Формановская 1988: 96).

განასხვავებენ ეტიკეტის შემდეგ სახეობებს: დიპლომატიური, მაღალი საზოგადოების (სამეფო კარის), საქმიანი ურთიერთობის, სამსახურებრივი, სამხედრო, სპორტული, სუფრის, სამედიცინო, სამეცნიერო, სამოქალაქო და სხვ (ჯოლია 2006: 16-17).

დიპლომატიური ანუ საერთაშორისო ეტიკეტი დიპლომატთა ეტიკეტია. მისი მოთხოვნები ერთი რომელიმე ქვეყნის ფარგლებს სცილდება და მოცემულ ისტორიულ მომენტში რაიმე ნიშნის განურჩევლად (მაგ: ეროვნება, რასა, რელიგია) საზოგადო წესების, ჩვევებისა და ტრადიციების ერთობლიობაა. თანამედროვე დიპლომატთა და ბიზნესმენტა ყოველდღიურ ურთიერთობაში დიპლომატიურ ეტიკეტს, ანუ უცხოელებთან ქცევის მიღებული წესების დაცვას უდუდესი მნიშვნელობა აქვს.

მაღალი საზოგადოების ეტიკეტი – მონარქთა სასახლეში მტკიცედ დადგენილი ქცევისა და ურთიერთობის წესებია.

საქმიანი ეტიკეტი ბიზნესმენტა ეტიკეტი. იგი საქმიანი ურთიერთობის სპეციფიკური კულტურაა და თავის მხრივ გულისხმობს რიტუალსა და

სუბორდინაციას, სამსახურებრივ ეტიკეტს, ქცევის მანერას, წერისა და სატელეფონო საუბრის სტილს, საქმიანი დოკუმენტაციის გაფორმებას, მოლაპარაკების წარმართვის ხელოვნებას, პრეზენტაციასა და რეკლამის კულტურას და სხვ.

სამსახურებრივი ეტიკეტი – სამუშაოზე ადამიანთა ქცევის წესია. ვინაიდან ყოველ მუშაკს კონკრეტული თანამდებობის შესაბამისი უფლება-მოვალეობა გააჩნია, მათი ქცევის სპეციფიკური ნორმებიც ამის მიხედვით დგინდება. სამსახურებრივი ეტიკეტი მოიცავს ხელმძღვანელობასთან, ხელქვეითებთან, კოლეგებთან და პარტნიორებთან ურთიერთობას.

სამხედრო ეტიკეტი – სამხედრო მოსამსახურეთა საქმიანობისა და მათი ცხოვრების ყველა სფეროში ზოგად მიღებული წესების ერთობლიობაა.

სპორტული ეტიკეტი სპორტულ შეჯიბრებებში სპორტსმენთა სავალდებულო ქცევის დადგენილი წესებია.

სუფრის ეტიკეტი სუფრასთან ადამიანთა ქცევას განსაზღვრავს. მასში იგულისხმება საკვებისა და სასმელის მიწოდება, სუფრასთან მონაწილეთა დასმა, მაგიდაზე დანა-ჩანგლის, თევშებისა და სასმისების დაწყობა, მოხმარება და სხვა წესები.

მეცნიერული მოღვაწეობა, როგორც წესი, სამეცნიერო ნაშრომის (აღმოჩენა, გამოგონება, მონოგრაფია, დისერტაცია, რეფერატი და სხვ) სახით ვლინდება. მისი დაწერა, გაფორმება, აპრობაცია (მოწონება, დადასტურება) და დაცვა გარკვეულ მეთოდოლოგიასა და ეტიკეტს ანუ მოთხოვნათა და აკრძალვათა სისტემას ითვალისწინებს, რომელიც მთლიანობაში სამეცნიერო ეტიკეტს გულისხმობს.

სამედიცინო ეტიკეტი მჭიდროდაა დაკავშირებული სამედიცინო მოძღვრებასთან მედიცინის მუშაკთა საქციელის, მოვალეობის მორალისა და ეთიკის შესახებ.

სამოქალაქო ეტიკეტი ყოველი ადამიანისაგან მოითხოვს საზოგადოებაში მიღებული ქცევის იმ ნორმების დაცვას, რაც გათვალისწინებულია ქუჩაში, პრანსპორტში, მაღაზიაში, რესტორანში, კინოთეატრში, გამოფენაზე თუ ა.შ.

ეტიკეტი უნივერსალური ცნებაა, მაგრამ ამავე დროს, მას ყველა ერისათვის განსაკუთრებული დამახასიათებელი ეროვნულ-კულტურული თავისებურები აქვს და მისი ნორმები სხვადასხვა სახის კულტურაში განსხვავებულად გამოიხატება.

ეტიკეტს, რომელიც ვლინდება ადამიანის მეტყველებაში სამეტყველო ურთიერთობაში, ეტიკეტი ჰქვია. ადამიანი ყოველდღიურად მრავალჯერ მიმართავს სამეტყველო ეტიკეტით მიღებულ გამონათქვამებს სხვა ადამიანებთან ურთიერთობისას, მაგალითად: მისალმებისას, დამშვიდობებისას, მადლობის გადახდისას, მობოდიშების დროს და სხვ. როგორც ვხედავთ, სამეტყველო ეტიკეტი თავაზიანობის ვერბალური ფორმების გამოყენებას ითვალისწინებს და საზოგადოების მიერ შემუშავებულ იმ სამეტყველო ქცევით ნორმებს შეადგენს, რომელიც ამა თუ იმ საზოგადოებას ახასიათებს.

აშკარაა, რომ საუბრისას მოლაპარაკე ბევრ სამეტყველო ფორმას (მაგ: გამარჯობა, როგორ ხარ?) თითქმის ავტომატურად იყენებს, რაც გულისხმობს იმას, რომ ასეთი სახის კონსტრუქციები მოცემულია სტერეოტიპული გამოთქმების სახით, რომლის გამოყენება შესაფერი უნდა იყოს განსაზღვრულ მომენტსა და სიტუაციაში. ამგვარი დიდად მრავალფეროვანი სტერეოტიპული გამონათქვამები სამეტყველო ეტიკეტის შემადგენელი ნაწილებია და მათი გამოყენება დამოკიდებულია ბევრ სხვადასხვა ფაქტორზე, როგორიცაა: მოლაპარაკეთა ასაკი, სქესი, სიახლოვის ან ძალაუფლების დონე და სხვ. საგულისხმოა, რომ გოდარდი და ვეუბიკა სტერეოტიპულ გამოთქმებს “ლინგვისტურ რუტინებს” უწოდებენ. მათი განმარტებით, “ლინგვისტური რუტინები” უცვლელი გამონათქვამები ან გამონათქვამების თანმიმდევრობაა, რომლებიც სტანდარტიზირებულ კომუნიკაციურ სიტუაციებში გამოიყენება (მაგ: მისალმება, დამშვიდობება, მადლობის გადახდა) (Goddard, Wierzbicka 1997:249-250). ლინგვისტური რუტინები განპირობებულია როგორც ფორმით, ასევე სოციოკულტურული კონტექსტით.

სამეტყველო ეტიკეტის სწორი გაგება არა მხოლოდ სიტყვების ცოდნას გულისხმობს, არამედ სოციოკულტურული თავისებურებების ცოდნას მოითხოვს (Ступин 1980:7). როგორც უკვე აღინიშნა, ურთიერთობისას ადამიანების ეროვნულ-კულტურული ნორმები და მათთვის დამახასიათებელი ფორმები სამეტყველო ეტიკეტით ვლინდება და მათი დარღვევა ადამიანს მეტად არასახარბიელო სიტუაციაში აგდებს. მოლაპარაკებმა ყოველთვის უნდა სცადონ დაიცვან მიღებული ქცევის ნორმები (მათ შორის უქველად ვერბალურიც). რასაკვირველია, ეს ადვილი არ არის და დიდ ცოდნასა და ძალისხმევას მოითხოვს, განსაკუთრებით იმათგან, ვისაც უცხო კულტურის წარმომადგენლებთან უხდება ურთიერთობა, რადგან ამ შემთხვევაში

აუცილებელია იმის გათვალისწინებაც, რომ ის ქცევითი ნორმები, რომლებიც მიღებულია ერთ კულტურაში და ვერბალურ გამოხატულებას მის სამეტყველო ეტიკეტში პოულობს, შესაძლებელია სრულიად მიუღებელი და ზოგჯერ შეურაცმყოფელიც კი იყოს სხვა კულტურის წარმომადგენლისათვის.

ბევრ შემთხვევაში შეიძლება სიტყვასიტყვით ითარგმნოს ერთ ენაში მიღებული სამეტყველო ეტიკეტის გამონათქვამები, მაგალითად, ისეთი სამეტყველო ფორმულის გამოყენება, როგორიცაა “Help yourself” ინგლისელებში სამეტყველო ეტიკეტის გავრცელებულ გამონათქვამს წარმოადგენს, რომელსაც მასპინძელი წარმოთქვამს სტუმრის მიმართ, რათა მან მიირთვას კერძი, მაგრამ მისი პირდაპირი თარგმნა ქართულად, როგორც “დაეხმარეთ თქვენს თავს” გაუგებრობას გამოიწვევს. ანალოგიურად ქართველ ახლობელ ადამიანებს შორის გამომწვიდობებისას წარმოთქმული სამეტყველო ეტიკეტის გამონათქვამის “არ დაიკარგო” პირდაპირი თარგმნა ინგლისურად როგორც “Don’t lost!” გაუგებრობის საგანი შეიძლება გახდეს ინგლისელი მსმენელისათვის.

როგორც ვხედავთ, ყველა ერის სამეტყველო ეტიკეტში მისთვის დამახასიათებელი ეროვნული კოლორიტი არსებობს, რაც ამ სამეტყველო ეტიკეტის ნორმებს განსაკუთრებულს ხდის.

ცნობილია, რომ სამეტყველო ეტიკეტის ცოდნა დიდად ეხმარება ადამიანს ბევრი მიზნის მიღწევასა და დადებითი, მზრუნველი ადამიანის იმიჯის შექმნაში. ყურადღების გამოსატყვას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ადამიანებს შორის სტაბილური ურთიერთობის ჩამოყალიბებასა და შენარჩუნებაში. ესეც რომ არ იყოს, რატომ არის, რომ მისაღმებისა და დამწვიდობების გაცვლა ასეთი მნიშვნელოვანია? ერთის მხრივ, ასეთი გამონათქვამები იმდენად სტერეოტიპული გახდა, რომ ადამიანი ხშირად ავტომატურად წარმოთქვამს მათ, მაგრამ საკმარისია ადამიანს გამორჩეს ან მიზანმიუმაართაგად არ წარმოთქვას ისინი, რომ უცებ იქმნება არასასიამოვნო განცდა მეორე ადამიანში, რომელიც ასეთ საქციელს უპატივცემულობად აღიქვამს. ყურადღების გამოსატყვის ისეთ ნიშნებს, როგორიცაა, მაგალითად, მისაღმება, დამწვიდობებას “მოფემებს” უწოდებენ. (Формановская 1989:52), ხოლო მალინოვსკი ასეთი სახის კომუნიკაციებს “ფატიკურ კომუნიკაციას “Phatic Communion”) არქმევს (Malinovski 1923:44).

აღსანიშნავია, რომ ვერბალური თუ არავერბალური ეტიკეტის წესების დარღვევის შემთხვევების განხილვისას აუცილებელია განვასხვაოთ

წარუმატებელი საქციელის მიზეზები, კერძოდ, საქმე შეიძლება გვექონდეს “უნებურ დარღვევასთან,” რასაც ასევე “კაზუსს” უწოდებენ (Камычек 1981:112). ასეთი დარღვევები განსაკუთრებით ხშირია სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლებს შორის ურთიერთობისას, რაც აიხსნება მათ შორის “ზიარი ცოდნის” არარსებობით, როგორც ფოქსი აცხადებს: “თქვენი ინგლისური შესაძლებელია უმნიშვნელო იყოს, მაგრამ თქვენი ქცევითი “გრამატიკა” აღსავსე იყოს აშკარა შეცდომებით” (Fox 2004:62). მეორე სახის დარღვევებს “აფრონტები” ჰქვია (Камычек 981:113). აქ საქმე გვაქვს სამეტყველო ეტიკეტის როგორც ვერბალური, ისევე არავერბალური ნორმების მიზანმიმართულ დარღვევასთან, რაც, ბუნებრივია, ადამიანებს შორის ურთიერთობის გამწვავების მიზეზი ხდება. საბედნიეროდ, ასეთი სახის დარღვევები საკმაოდ იშვიათია და ზოგადად, ადამიანები კარგი ურთიერთობის დამყარებისაკენ მიისწრაფვიან.

ენობრივი ეტიკეტის დაცვა აუცილებელია როგორც წერითი, ისე ზეპირი მეტყველებისას. ზეპირი მეტყველებისას ამა თუ იმ სტერეოტიპისა თუ ენობრივი მახასიათებლის არჩევანი, ტრადიციულად, განპირობებულია მოსაუბრისა და მისი მსმენლის სოციალური სტატუსით, სოციალური როლით და მათი მიმართებით სხვა ფაქტორებთან (დრო, გარემო). ენობრივი ეტიკეტი მუდამ დგება მეტყველებისას, მოსაუბრის მიმართვისას მსმენლისადმი ზეპირი თუ წერილობითი კომუნიკაციის დამყარების დროს. შევნიშნავთ, რომ ენობრივი ეტიკეტი საუბრის დაწყებისთანავე იჩენს თავს და გასტანს მთლიანი საუბრის განმავლობაში. მისაღმება, შესაფერისად ბოდიშის მოხდა, თხოვნა, მადლობის გადახდა, დამწვიდობება და და ა.შ. არის ენობრივი ეტიკეტის ის ელემენტები, რომელთაც პირველ რიგში ეუფლებიან ენის შესწავლისას, ვინაიდან ენობრივი ეტიკეტი მოითხოვს მისი ნორმების ზედმიწევნით ზუსტად დაცვას. მას, ვინც საქმიანი ურთიერთობისას იყენებს ქცევის კარგ, დახვეწილ მანერებს, არის თავაზიანი, ეძლევა რეალური შესაძლებლობა, განიმტკიცოს პოზიცია და შედეგად დიდი სარგებელი მიიღოს.

საქმიანი საუბარი წარმატებით წარიმართება, როდესაც კომუნიკანტები იჩენენ კომპეტენტურობას, კეთილმოსურნეობას, ტაქტს და ცდილობენ საკითხის ორივე მხარისათვის მისაღებად მოგვარებას. ვინაიდან საქმიანი საუბრის მონაწილეები შეიძლება იყვნენ სხვადასხვა ასაკის, სხვადასხვა საზოგადოებრივი მდგომარეობისა და სხვადასხვა კულტურის (ყოფის) წარმომადგენლები, მათი საუბრისას განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ენობრივი ეტიკეტის დაცვას.

მაგალითად, ინგლისურ ენაში ქართულისაგან განსხვავებით არ არის ფორმალური სხვაობა “შენ” / “თქვენ” ნაცვალსახელებს შორის, ორივე ნაცვალსახელს ინგლისურში ერთი (*you*) შეესატყვისება, ხოლო განსხვავებას შინაურულ და ოფიციალურ მიმართებს შორის ქმნის ისეთი ფაქტორები, როგორცაა: ინტონაცია, შესაფერისი სიტყვებისა და კონსტრუქციების გამოყენება. მაგალითად:

1. *Excuse me, could you tell me the time please?*

2. *Hay you! What's the time?*

პირველ მაგალითში, ცხადია, მოსაუბრე გულისხმობს თავაზიანობის გამომხატველ ნაცვალსახელს “*თქვენ*” (*you*) რასაც ცხადყოფს ამავე სემანტიკის გამომხატველი ენობრივი ელემენტები: “*excuse me*”, “*could*” და “*please*”, ხოლო მეორე მაგალითში მიმართვა შინაურულია. ეს ორი მაგალითიც ცხადყოფს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია თავაზიანი ფორმების გამოყენება და ენობრივი ეტიკეტის ნორმების დაცვა მეტყველებისას, დაძაბული სიტუაციების და გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად.

საქმიანი საუბრისას თავაზიანი უნდა იყოს არამარტო საუბრის ტონი და ენობრივი ნორმები, არამედ უესტ-მიმიკაც თავაზიანობას უნდა გამოხატავდეს. თავაზიანობა შეხვედრისას, ინტერესი მოსმენისას, ყურადღება აზრთა გაცვლისას, თანაგრძნობა და ტაქტი კრიტიკის და შენიშვნის მიცემისას – ყველა ეს ფაქტორი უმნიშვნელოვანესია საქმიანი ურთიერთობისას.

კულტურათშორისი კომუნიკაცია დიდ როლს თამაშობს ნებისმიერი კულტურის განვითარებაში. ყველა კულტურას გააჩნია ენობრივი სისტემა, რომლის მეშვეობითაც ეძლევათ კულტურის მატარებელთ ერთმანეთთან ურთიერთობის შესაძლებლობა. მეცნიერებმა დაადგინეს, რომ ენის მეშვეობით ჩვენ გადავცემთ მოსაუბრეს ინფორმაციის 35%-ზე მეტს. ენასთან ერთად არსებობს ინფორმაციის გადაცემის უმრავი არავერბალური საშუალება, ურთიერთობის ასეთი ხერხები მეცნიერებმა გააერთიანეს არავერბალური კომუნიკაციის ცნებაში, ესენია: უესტები, მიმიკა, პოზა, ვარცხნილობა, ტანსაცმელი, ადამიანის გარემომცველი საგნები, ყველა მათგანი ურთიერთობის განსაზღვრული სახეობაა, რომლებიც უსიტყვოდ ხდება, მათზე ინფორმაციის დარჩენილი 65% მოდის, რომელიც კომუნიკაციის პროცესში ხორციელდება.

ვერბალური და არავერბალური ურთიერთობების ელემენტების შერწყმა სხვადასხვა კულტურაში სხვადასხვაა.

რაც შეეხება ვერბალური და არავერბალური ურთიერთობების ელემენტების შერწყმას, იგი სხვადასხვა კულტურაში განსხვავებულია. არის კულტურები, სადაც მცირეა სიტყვიერი გამოთქმები, ეს რომ გავიგოთ, საჭიროა კარგად წარმოვიდგინოთ, როგორ სიტუაციაში წარმოითქვა, ვინ თქვა, ვის უთხრა და როგორი ფორმით, მაგრამ არის კულტურებიც, სადაც გასაგებად საკმარისია მხოლოდ სიტყვიერი გამონათქვამები. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არსებობს კულტურები, რომლებშიც კონტექსტი ძალიან მნიშვნელოვანია, და კულტურები, სადაც კონტექსტის მნიშვნელობა არაა დიდი. კომუნიკაციისა და არავერბალური სემიოტიკის ურთიერთმიმართებაზე მსჯელობისას ყურადსაღებია სტეფანენკოს შეხედულება, რომელიც მიიჩნევს, რომ არსებობს მაღალკონტექსტური და დაბალკონტექსტური კულტურები (Степаненко 2000: 151-161). კრასნიხი ასე ხსნის ამ მოვლენას: ამ დროს მოიაზრება შემდეგი; რას ექცევა უფრო მეტი ყურადღება—ინფორმაციის შინაარსს ანუ რა ითქვა, თუ შეტყობინების კონტექსტს, ანუ როგორ ითქვა, ვისთვის ითქვა და რა სიტუაციაში (Красных, 2002:225). უნდა აღინიშნოს, რომ მაღალკონტექსტური კულტურის წარმომადგენლები საუბრობენ შემოკლებულ ენაზე, ხოლო დაბალ კონტექსტური კულტურისა— გაფართოებულზე. მაღალკონტექსტური კულტურის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ჩინური ენა, აუცილებელია ვიცოდეთ ქვეტექსტი, ვიცნობდეთ ცნობილი პიროვნებებისა და ჩინეთის ისტორიას. აგრეთვე უნდა ვიცოდეთ წარმოთქმის სისტემა, რომელშიც 4 ტონია. თანაც ტონის შეცვლა ცვლის მნიშვნელობას. გამონათქვამის აზრის გაგება შეუძლებელია, თუ ჩვენთვის უცნობია ადრესატის სოციალური სტატუსი. საქმე ისაა, რომ ჩინურ ენაში (ისევე როგორც ბევრ სხვა აზიურ ენაში) მოსაუბრესთან დამოკიდებულება განისაზღვრება ადამიანის სოციალური მდგომარეობით. ეს ხდება ე.წ. საპატიო და შეურაცხმყოფელი სიტყვების მეშვეობით. ასე მაგალითად, ამერიკელები გაურბიან ქცევის ფორმალურ კოდებს, ტიტულებს, სხვებთან ურთიერთობისას თაყვანისცემასა და რიტუალებს. ისინი უპირატესობას ანიჭებენ იმას, რომ მოსაუბრეს სახელით მიმართონ, არ განასხვაონ სქესის გამო. იაპონელები კი ფორმალობას დიდ უპირატესობას ანიჭებენ. მაშ, ასე: კულტურები განსხვავდება ერთმანეთისგან. დასავლეთში მეტყველება საუბრის კონტექსტისაგან დამოუკიდებლად აღიქმება, ამიტომაც ის

შეიძლება განვიხილოთ ცალკე, სოციალური კონტექსტის გარეშე და პირიქით, აზიურ და აღმოსავლურ კულტურაში, რომელთათვისაც კონტექსტს დიდი მნიშვნელობა აქვს, სიტყვები ითვლება მთლიანად კომუნიკაციური კონტექსტის შემადგენელ ნაწილად, რომელშიც ჩართულია აგრეთვე ურთიერთობის მონაწილეთა პირადი ხასიათები და მათი პიროვნებათშორისი ურთიერთობანი, ამრიგად, ასეთ კულტურაში ვერბალური გამონათქვამები მჭიდროდ უკავშირდება ეთიკას, პოლიტიკასა და სოციალურ ურთიერთობებს.

აზიაში ხაზგასმულია ემოციებისა და საკუთარი თავის კონტროლი. ეს გამოხატულია შემდეგში: მოსაუბრემ მაშინ უნდა წამოიწყოს საუბარი, თუკი რაიმე მნიშვნელოვანი აქვს სათქმელი, აქვს კარგი გადმოცემის უნარი, ორატორის ნიჭი და საუბრისას არ გამოხატავს პირად ემოციებს, ამიტომაც ძირითადი აქცენტი აზიურ კულტურაში კეთდება ზეპირსიტყვიერების მოწყობის ტექნიკაზე, მათი წარმოქმნის მანერაზე დადგენილი საზოგადოებრივი ურთიერთობის შესაბამისად, რომლებშიც პიროვნებათა მიერ საზოგადოებაში განსაკუთრებული ადგილით განისაზღვრება. ამასთანავე დაკავშირებული აზიურ კულტურაში სიტყვისადმი ტრადიციული უნდობლობა, დასავლეთისაგან განსხვავებით, სადაც ყოველთვის სწამდათ სიტყვის ძალა.

აზიური და აღმოსავლური კულტურის ხალხები დიდ ყურადღებას აქცევენ მკაცრ მანერებსა და ეტიკეტს. სიტყვისადმი ფრთხილი დამოკიდებულება აზიურ კულტურაში იმაში გამოიხატება, რომ აზიელები ნებისმიერ სიტუაციაში ცრდილობენ იყვნენ თავშეკავებულნი. წინდახედულება ხშირად უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე სიმართლე.

როგორც კრასნიხი წერს, სიტუაციურად განპირობებული და კონტექსტზე ორიენტირებული კულტურებისთვის დამახასიათებელია არაკონკრეტულობა კომუნიკაციის პროცესში, რაც იმას ნიშნავს, რომ მოსაუბრე თავს არიდებს მეტყველების პროცესში კატეგორიულობას. მას მაგალითისათვის მოჰყავს იაპონური კულტურა, რომლისთვისაც მიუღებელია პირდაპირი შეკითხვების და პასუხების გამოყენება კომუნიკაციის პროცესში.

ანალოგიური სიტუაცია გვაქვს ქართულ ენაშიც. ქართულ კულტურაში პირდაპირ გაცემული პასუხები გარკვეულ უხერხულობას ქმნის. მაგალითად, კომუნიკაციის პროცესში მოსაუბრე ყოველთვის ცდილობს თავი აარიდოს უარის გამომხატველ პირდაპირ ფორმას "არა", ამ დროს ის ეძებს გამოსავალს

შეცვალოს “არა” სხვა სიტყვებით, ანუ იწყებს მობოდიშებას, ახსნას, უარის თქმის გამომწვევი მიზეზების დაკონკრეტებას, არგუმენტების მოყვანას და ა.შ.

ხუთი თვე გავიდა. ზამთარი იყო. ქალაქიდან ბრუნდებოდა ფილიპე. არჩილის ჭიშკარზე უნდა ჩამოევლო. არჩილმა თვალი მოჰკრა აივნიდან მიმავალ ფილიპეს და დაუძახა:

– მობრძანდი, ხილი იხილე, ჩრდილი იჩრდილე, ბუხარზე გათბი და მერე წაბრძანდიო.

ფილიპებაც ცოტა გაიპატიუა თავი, მაგრამ უარ-უარობით ჩამოვიდა ეზოში, ჩამოხტა, ჯორი ბიას მიაბა და სახლში შევიდა... (ლორთქიფანიძე 2010:26).

მაშინ, როცა აშშ-ს მცხოვრები თავიანთ აზრს გამოხატავენ უფრო პირდაპირ, ნათლად და ზუსტად. პიროვნული ურთიერთობებისას ცდილობენ გვერდი აუარონ გაჩუმებას, ამბობენ იმას, რასაც ფიქრობენ. ევროპული კულტურების უმრავლესობას, რომელთათვის კონტექსტი არც ისე მთავარია (ფრანგული, ინგლისური, გერმანული), აქვს მსგავსი კულტურული ტრადიციები. ეს კულტურები უადრესად იწონებენ მათ, ვინც აზრსა და გრძნობებს ზუსტად, ნათლად და უბრალოდ გადმოსცემენ.

რამდენადაც არავერბალური ნიშნები ატარებს ძალიან დიდ ემოციურ დატვირთვას, აღმოსავლეთში მათი ენა უფრო ნორმირებულია, რაც საშუალებას იძლევა, რომ ეს კულტურა განხილულ იქნეს, როგორც “არაკონტაქტური”. არაკონტაქტურ კულტურას შეიძლება მიეკუთვნონ სკანდინავიელები და ჩრდილოეთ ევროპაში მცხოვრები სხვა ხალხები, აგრეთვე ინდოეთის და პაკისტანის მოსახლეობა, სადაც ადამიანის, განსაკუთრებით უცნობის, ჯიქურ დათვალიერება ასევე მიუღებლად ითვლება.

დასავლური კულტურა, ისევე როგორც ქართული კულტურა პირიქით, გულისხმობს გახსნილობას, ფართო ქესტიკულაციას (სამხრული ფორმა უფრო მეტად, ვიდრე ჩრდილოური) და მიეკუთვნება მხედველობითი კონტაქტის კულტურებს. ესპანელებთან, პორტუგალიელებთან, იტალიელებთან, ლათინოამერიკელებთან ურთიერთობაში მზერას გაცილებით დიდი მნიშვნელობა აქვს. ქართული კულტურისათვისაც მხედველობით კონტაქტს ასევე აქვს მაღალი კომუნიკატორული და ეთიკური დატვირთვა, რაც წარმოადგენს ნდობის მაჩვენებელს (“თვალებში სიმართლის ძებნა”).

გარდა ამისა, კონტაქტურ კულტურათა წარმომადგენლების საუბრის დროს ერთმანეთთან ახლოს დგანან და ხშირად ეხებიან ერთმანეთს. ასე მაგალითად, შუა და ჩრდილოეთ ევროპის მცხოვრებთათვის საუბრის ნორმალურ დისტანციას შეადგენს საშუალოდ ერთი მეტრი, სამხრეთელებისათვის კი ნორმად ითვლება ნაკლები მანძილი. რესტორანში მაგიდასთან მჯდომი წყვილი პარიზში ერთი საათის განმავლობაში საშუალოდ 110- მდე ეხება, ლონდონში – არცერთჯერ, ჯექსონვილში (აშშ) – დაახლოებით 8-მდე, რომში – 130-მდე. გავიხსენოთ იტალიური კონოფილმები და დარწმუნდებით, რომ მათი ტემპერამენტიანი პერსონაჟები საუბრისას თითქმის მჭიდროდ ეხებიან ერთმანეთს და ამასთან არ დაუწყვენ ხმას.

საერთოდ, ამერიკული კულტურის დიდი კონტაქტურობა, ჩვენი აზრით, შეიძლება აიხსნას აზროვნების პოზიტიურობით, თავისთავში დარწმუნებულობით, იმის წარმოდგენით, რომ შეუძლიათ მოიმოქმედონ რაიმე სოციალურად მოსაწონი. პირიქით, ქართველ ადამიანს ხშირად აქვს რაიმე ცუდის მოლოდინი, წინასწარ განცდა. ასე, მაგალითად, ქართველებისათვის დამახასითებელ კითხვაზე *როგორაა საქმეები? ამერიკელი პასუხობს fine, მშვენივრად, ქართველი – ნორმალურად, არა უშავს, არც ისე ცუდად.*

ცხადია, რომ იმ ადამიანებთან ჩვენი ურთიერთობა, რომლებიც სხვა ენაზე ლაპარაკობენ და ვერბალური ქცევების განსხვავებულ სისტემებს იყენებენ, ადვილად შეიძლება მიგვიყვანოს გაუგებრობასთან ან მცდარ შეხედულებებთან, თუ ჩვენ ვიფიქრებთ, რომ მათი ურთიერთობის ვერბალური სისტემა ჩვენსას ემთხვევა.

არავერბალური კომუნიკაციის ზოგიერთ ნორმა საერთოეროვნული ან ეთნიკურია. *ევროპაში მისაღმებისას ხელს ართმევენ, ინდოეთში კი ორივე ხელს მკერდთან მიიტანენ და ოდნავ იხრებიან, კორეელები მისაღმებისას ორივე ხელს იქნევენ, ქალები კი მსუბუქად ხრიან თავს. ფილიპინელები ერთმანეთს თვალის ხამხამით ესაღმებიან. ამგვარი მისაღმების ფორმა მიუთებელია დასავლური კულტურისათვის.*

მრავალ სიტუაციაში სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენელთან კონტაქტისას ყალიბდება წარმოდგენა, თითქოს ადამიანები არაბუნებრივად იქცევიან. *თუ ამერიკელი საკუთარ თავზე ლაპარაკობს საჩვენებელი თითით საკუთარ მკერდზე მიინიშნებს, ეს კი იაპონელებს უცნაურ უესტად მიაჩნიათ, მაშინ როცა, ასეთ შემთხვევაში ისინი თავის ცხვირს ეხებიან. ჩინელები დღესაც*

გაურბიან უცნობებთან კონტაქტს, მათთვის მაგრად ხელის ჩამორთმევა ისევე მიუღებელია, როგორც ევროპელისა და ამერიკელისათვის მხარზე ხელის დარტყმა, რაც ნიშნავს - ჯანმრთელად იყავი.

როდესაც ფრანგი, გერმანელი ან იტალიელი რაიმე იდეას სისულელედ თვლის, ის გამომსახველად იკაკუნებს თავზე, ხოლო თუ გერმანელი გაშლილ ხელისგულს მიირტყვამს შუბლზე, ეს თავისი მნიშვნელობით ტოლია წამოდახილისა: შენ შეიშალე! გარდა ამისა, გერმანელებს, ისევე როგორც ფრანგებსა და იტალიელებს, ახასიათებთ საჩვენებელი თითით თავთან სპირალის მოხაზვა, რაც ნიშნავს უაზრო იდეა... პირიქით, როცა ინგლისელი ან ესპანელი იკაკუნებს შუბლზე, ყველასთვის გასაგებია, რომ ის კმაყოფილია, და ამასთან, არა ვინმეთი, არამედ საკუთარი თავით. როდესაც პოლანდელი იკაკუნებს შუბლზე და ამ დროს საჩვენებელ თითს ზევით სწევს, ეს ნიშნავს, რომ მან ღირსეულად შეაფასა თანამოსაუბრის გონება, როცა ფრანგს სურს რაიმეს დაზუსტება, ის აერთებს სამი თითის დაბოლოებებს, მიიტანს ტუჩებთან, მაღლა ასწევს ნიკაპს, აგ ზავნის პაეროვან კოცნას. ამგვარი ქესტი ქართულ კულტურაში ნიშნავს შენ გენაცვალე, ან რაიმეს მოწონების შემთხვევაში ვხმარობთ. მაგრამ როცა ფრანგი საჩვენებელი თითით იწმენდს ცხვირის ძირს, ის იძლევა გაფრთხილებას: აქ მთლად წმინდად არ არის საქმე, ფრთხილად, ვიღაცის ნდობა არ შეიძლება. ეს ქესტი ძალიან ახლოსაა იტალიელების საჩვენებელი თითით ცხვირზე დაკაკუნებასთან და აღნიშნავს წინ საშიშროებაა, ფრთხილად. პოლანდიაში ამ ქესტს სხვა მნიშვნელობა აქვს – შენ მთვრალი ხარ, ინგლისში ნიშნავს კონფიდენციალობას, საიდუმლოს. გადაჯვარედინებული თითები ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისში პირველ ქრისტიანთა შორის წარმოიშვა. იგი ფარულად ჯვარსგამოსახავ და მორწმუნეებისათვის ის ურთიერთშეცნობის საშუალებას წარმოადგენდა. დღეს ამ ქესტმა სხვა მნიშვნელობა შეიძინა, კერძოდ, ინგლისსა და აშშ-ში იგი აღნიშნავს: მისურვე წარმატება, საბერძნეთში – მე შენი მეგობარი აღარ ვარ, თურქეთში – ურთიერთობის გაწყვეტის მოახლოებას, ხოლო პარაგვაიში – შეურაცხყოფას. ეს ქესტი, ოდნავ მოდიფიცირებული ფორმით, სახელდობრ, საჩვენებელი და შუა თითების შეერთებით, ეგვიპტეში გულისხმობს ასეთ შეკითხვას: ხომ არ გსურთ ჩემთან დაწოლა? თითების მოძრაობას აქეთ-იქეთ აქვს ბევრი განსხვავებული მნიშვნელობა, იტალიაში, საფრანგეთსა და ფინეთში ის შეიძლება ნიშნავდეს მსუბუქ განსჯას, მუქარას ან მოწოდებას ნათქვამის

მოსმენისაკენ. პოლანდიასა და საფრანგეთში ასეთი ექსტი უბრალოდ უარს ნიშნავს. თუ ექსტს აზრის გამოთქმას ახლავს, მაშინ საჩვენებელ თითს იქნევენ აქეთ-იქით თავთან ახლოს.

თითების მოძრაობას აქეთ-იქით აქვს ბევრი განსხვავებული მნიშვნელობა. იტალიაში, საფრანგეთსა და ფინეთში ის შეიძლება ნიშნავდეს მსუბუქ განსჯას, მუქარას, ან მოწონებას ნათქვამის მოსმენისაკენ. პოლანდიასა და საფრანგეთში ასეთი ექსტი უბრალოდ უარს ნიშნავს. თუ ექსტს აზრის გამოთქმაც ახლავს, მაშინ საჩვენებელ თითს იქნევენ აქეთ-იქით თავთან ახლოს.

ადამიანურ თვისებებსა და ცხოვრებისეულ მოვლენებზე სხვადასხვა კულტურის განსხვავებული, ზოგჯერ რადიკალური შეხედულებები, მათ ურთიერთობაში მნიშვნელოვან წინააღმდეგობებს ქმნის, რაც ინდივიდების ქცევაზე, და ბუნებრივია, ეტიკეტზეც გარკვეულ გავლენას ახდენს.

ეტიკეტის უპირველესი წესია მისაღმება, თუმცა სხვადასხვა ხალხი განსხვავებულად ესაღმება ერთმანეთს. ქართველები ჩვეულებრივ ესაღმებიან როგორც წესი, გამოთქმებით: დილა მშვიდობისა, გამარჯობა, საღამო მშვიდობისა და ა.შ. ძველ დროში ჩინელები, მონღოლები და ეგვიპტელები შემხვედრს ასე ეკითხებოდნენ: დღეს ჭამეთ? ან თქვენი საქონელი ჯანმრთელია?

მისაღმების დროს მოძრაობა და ექსტები კიდევ უფრო მრავალფეროვანია.

მაგალითად: ქართველები, ამერიკელები, ინგლისელები, ზოგადად ევროპელები, მისაღმების ექსტად ხელის ჩამორთმევას იყენებენ, ლათინოამერიკელები ერთმანეთს ეხვევიან, ფრანგები ლოყაზე კოცნიან, სამოელები ყნოსავენ, პილიპინელები თვალის ხამხამით ესაღმებიან, იაპონელები თავს ხრიან. ინდოელთა მრავალ ტომში უცნობის ხილვისას დღემდე შენარჩუნებულია ჩაცუცქული ჯდობა, სანამ ის არ მიუახლოვდება და არ შეამჩნევს ამ “მშვიდობისმოყვარე” პოზას, ამ დროს ფეხსაცმელსაც იხდიან. ტიბეტელები მისაღმებისას მარჯვენა ხელით იხდიან თავსაბურავს, მარცხენა ხელით ყურს იფარავენ და კიდევ, ენას გამოყოფენ.

მიუხედავად ასეთი მრავალფეროვნებისა, ყოველი მისაღმება, როგორც წესი, თავის მსუბუქი დახრით, მოღიმარი სახით, სასიამოვნო გამოხედვით, ხელის ჩამორთმევითა და სხვათა თანხლებით სრულდება. ყველაფერი სიტუაციასა და ადამიანთა შორის ურთიერთობის დონეზეა დამოკიდებული.

საუბრის დაწყებამდე მისაღმების ყველაზე გაგრძელებული ფორმაა ხელის ჩამორთმევა. მიღებულია, რომ მამაკაცმა ხელის ჩამოსართმელად აუცილებლად უნდა წაიძროს ხელთათმანი თუ შეხვედრა ხდება ზამთარში ქუჩაში. ამ ქესტის წარმოქმნა დაკავშირებულია იმის ჩვენებასთან, რომ ხელი უიარაღოა. მასთან ხელის ჩამორთმევის დროს ჯერ კაცს ართმევენ ხელს შემდეგ კი - ქალს.

- *გადმოვიდა ჩექმებიანი მძლოლი, ჯერ ვიას გაუწოდა ხმელი, ცივი ხელი, მერე თინას* (ინანიშვილი 2010:30).

ამრიგად, მისაღმების სხვადასხვა ვარიანტის ფსიქოლოგიური მნიშვნელობის გათვალისწინებით შეიძლება ურთიერთობის პირველსავე წუთებში განვჭრიტოთ მისი შემდგომი განვითარება და, შესაბამისად, საპასუხო მოქმედების იმ ვარიანტი შერჩევა, რომელიც ყველაზე მეტად შეესატყვისება თანამოსაუბრის განზრახვებს ურთიერთობის კონკრეტულ სიტუაციაში.

დასავლურ ცივილიზაციათა უმეტესობაში, როცა დგას მარჯვენა და მარცხენა ხელის როლის საკითხი, არცერთ მათგანს არ ეძლევა უპირატესობა (გარდა, რა თქმა უნდა, ტრადიციული ხელის ჩამორთმევისა მარჯვენა ხელით). მხოლოდ ახლო აღმოსავლეთში, ისევე როგორც სხვა ისლამურ სახელმწიფოებში, როგორცაა ქუვეიტი, სირია ან მაღაიზია, არ შეიძლება ვინმესთვის საკვების, ფულის ან საჩუქრის მიწოდება მარცხენა ხელით. იქ მას უსუფთაო ხელად მიჩნევენ.

თუკი მაგალითად, ქართველი ისევე როგორც ამერიკელი მაღაზიაში რაიმეზე ხელით მიუთითებს, ფილიპინებში–ხელის მითითების ნაცვლად თვალით უთითებენ, ხოლო ტაივანსა და ჩინეთში მისაღმებისას გამოიყენება გაშლილი ხელი. ტაივანში არ სწევენ ზევით საჩვენებელ თითს–ის მხოლოდ ცხოველების დასახმობად (ცხოველებთან) იხმარება.

აზიურ და აღმოსავლურ კულტურაში ჩვეულებრივი მოვლენაა, როცა ქუჩაში ორი მამაკაცი ხელხელჩაკიდებული დასეირნობს, ეს უბრალო მეგობრობის გამოსატყულებაა, რაც მიუღებელია ამერიკელებისთვის, ამერიკაში ის ნეგატიურად ითვლება: ასეთ ადამიანებს ჰომოსექსუალებად აღიქვამენ.

ამასთან ერთად, ყველა ხალხისა და კულტურების წარმომადგენლებში შეიმჩნევა საერთო ნიშნებიც. საერთოა – მიმიკური გამოსატყულება ემოციისა: სიხარულის და გაოცების, ნაღველისა და რისხვის, დაინტერესებულობისა და შიშის. მას ყურადღება მიაქციეს მეზღვაურებმა, შორეული მიწების

ადმომჩენებმა. ყველა მხარეში აბორიგენები, რომლებიც არ იცნობდნენ თეთრკანიანთა მიმიკებს, მომხვდურებს ხვდებოდნენ ღიმილით ან აგრესიული გრიმასებით – თავიანთი დამოკიდებულების შესაბამისად, და ეს დამოკიდებულება პირველი შეხედვისთანავე, უსიტყვოდ იყო გასაგები.

რა თქმა უნდა, მიმიკურ გამოსატყულებებშიც არსებობს გარკვეული კულტურული განსხვავებები. მაგალითად, *ჩინელებს ამერიკელ ტურისტებთან პირველი შეხვედრისას უჩნდებოდათ გაკვირვების გრძნობა, თუ რის გამო ბრაზობდნენ განუწყვეტლივ მათი სტუმრები. საქმე ისაა, რომ ჩინეთში აწეული წარბები რისხვის ნიშანია, მაშინ, როცა ამერიკელები ადგილობრივი ღირსშესანიშნაობების ნახვისას აღფრთოვანებას გამოხატავენ მათთვის ჩვეული მანერით წარბების ზევით აწევით. გერმანელები ზევით სწევენ წარბებს ვინმეს იდვით გამოწვეული აღფრთოვანების ნიშნად. ქართულ კულტურაში წარბების აწევა გაოცების, გაკვირვების, ხშირად გაბრაზების გამომხატველიც კი არის. მოვიყვანოთ ნაწყვეტი ქართული მოთხრობიდან “ბუკინისტების საძმო”:*

ვიტრინაზე ვიღაც მიკაკუნებს. მაისაძეა, აფერისტი, მანიშნებს გარეთ გამოდიო. ცალი წარბი მაღლა აუქაჩავს, – რაღაცაშია საქმე! როგორ გავიდე, თენვო არ არის.

შენ შემოდი-მეთქი.

გამოდი, გამოდიო! – იმ წარბს კიდევ უფრო მაღლა ქაჩავს (შატაიძე 2010:182). ასეთნაირ ქცევას ინგლისში გაიგებენ სკეპტიციზმად. თავის მხრივ, დასავლელი ვიზიტორები აღმოსავლეთის ხალხს ორპირებად აღიქვამენ, რამდენადაც მათი სახიდან არასოდეს არ ქრება ღიმილი მაშინაც კი, როცა ურთიერთობა არაფერ სასიამოვნოს არ გულისხმობს.

ამრიგად, ქესტების გამოყენებისას დიდი სიფრთხილეა საჭირო, რამეთუ ერთი და იგივე ქესტი შესაძლოა სხვადასხვა ინტერპრეტაციის მქონე იყოს კულტურათა გამსხვავებულ ტიპებში. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს არავერბალურ სემიოტიკაში ე.წ. ქესტების **უნივერსალიზმის** პრობლემასთან. ბოლო წლებში დიდი ყურადღება ექცევა ქესტების მრავალფეროვნებისა და მათი დანიშნულების შესწავლას, რამეთუ ქესტების ინტერპრეტაცია ცვალებადია კულტურიდან კულტურაში. მართალია, არსებობს ქესტები, რომლებიც უნივერსალურ ხასიათს ატარებენ ყველა კულტურაში, მაგრამ არსებობს ისეთებიც, რომლებიც უნიკალურია მხოლოდ რომელიმე კონკრეტული ენისათვის.

კულტურის განსხვავებულ ტიპებში ქვესტების როლისა და განსაზღვრის მიზნით ჩვენ გავეცანით საკმაოდ საინტერესო და მრავალფეროვან ლიტერატურას.

“O.K”-ის მნიშვნელობა კარგადაა ცნობილი ყველა ინგლისურენოვან ქვეყანაში. აგრეთვე ევროპასა და აზიაში. ზოგიერთ ქვეყანაში კი მას სრულიად განსხვავებული წარმოშობა და მნიშვნელობა აქვს. მაგალითად, საფრანგეთში იგი აღნიშნავს “ნულს”, “არაფერს”, იაპონიაში – “ფულს”, ხოლო ხმელთაშუა ზღვის აუზის ქვეყნებში ეს ქვესტი გამოიყენება მამაკაცთა ჰომოსექსუალობის აღსანიშნავად, ამიტომ სხვადასხვა ქვეყნებში მოგზაურობა უნდა დაექვამდებაროს წესს “სადაც წახვალ, იქაური ქუდი დაიხურე (“Когда вы в Риме, делайте то же, что и все Римляне” – საკუთარი წესებით სხვის მონასტერში არ დადიან) რათა თავიდან ავიცილოთ შესაძლო უხერხული სიტუაციები. მაგალითად, ამერიკაში, ინგლისში, ავსტრალიასა და ახალ ზელანდიაში მაღლა აწეულ დიდ თითს სამი მნიშვნელობა აქვს: ჩვეულებრივ იგი გზაში “მანქანის გასაჩერებლად” გამოიყენება. მეორე მნიშვნელობა – ყველაფერი რიგზეა”, ხოლო როცა დიდი თითი მკვეთრად ამოვარდება ზევით, ეს უცნაურობა, გინების აღმნიშვნელი, შეურაცხყოფის ნიშანი ხდება. ზოგიერთ ქვეყნებში, მაგალითად, საბერძნეთში ეს ქვესტი აღნიშნავს “ხმა ჩაიგდე, ჩაიკმინდე”. ამიტომაც წარმოვიდგინეთ ამერიკელის მდგომარეობა, რომელიც ამ ქვესტით მანქანის გაჩერებას ცდილობს.

როცა იტალიელები ერთიდან ხუთამდე ითვლიან ეს ქვესტი ციფრ “1”-ს აღნიშნავს, ხოლო საჩვენებელი თითი “2”. ასეთ შემთხვევაში როცა ამერიკელები და ინგლისელები ითვლიან საჩვენებელი თითი “1” აღნიშნავს, შუათითი “2”, ხოლო დიდი თითი – “5”-ს.

ეს ნიშან-თვისებები მიგვითითებენ იმაზე, თუ რა გაუგებრობამდე შეიძლება მიგვიყვანოს ქვესტების არასწორმა განმარტებებმა, მოსაუბრეთა ეროვნული თავისებურებების გაუთვალისწინებლობამ, ამიტომ სანამ რაიმე დასკვნებს გავაკეთებდეთ ქვესტებისა და სხეულის ენის მნიშვნელობაზე, აუცილებელია ადამიანის ეროვნული კუთვნილება გავითვალისწინოთ, ან თუნდაც “თვალის ქცევა” რომელიც სხვადასხვა კულტურაში სხვადასხვაა, რომელთა უცოდინრობამ შეიძლება გაუგებრობა გამოიწვიოს. ასე მაგალითად, თუ აშშ-ში თეთრკანიანი მასწავლებელი შენიშნავს აქლევს შავკანიან სტუდენტს, რომელიც საპასუხოდ თვალს დაბლა ხრის, მასწავლებელი

შეიძლება განრისხდეს. საქმე ისაა, რომ შავკანიანები ასეთ ჟესტით პატივისცემას გამოხატავენ, ხოლო თეთრკანიანებისათვის პატივისცემის გამოხატულება პირდაპირ გამოხედვია.

ჩრდილო ამერიკელებისათვის თვალის ჩაკვრა ნიშნავს ფლირტს, მსუბუქ გაარშიყებას. თუ ნიგერიელი თვალს ჩაუკრავს თავის შეილებს, ეს იმას ნიშნავს, რომ მათ ოთახი უნდა დატოვონ, ხოლო ინდოეთში და ტაილანდში თვალის ჩაკვრა შეურაცხყოფაა. ასევე ტაილანდში მიუღებელია ფეხის ფეხზე გადადება, საქმე ისაა, რომ ტაილანდელი ფეხს სხეულის ყველაზე არასასიამოვნო და მდაბალ ნაწილად მიიჩნევს. თუ ჩრდილოამერიკელი სტუდენტი ასე დაჯდება პროფესორის წინ, იმიტომ რომ მისთვის ასეა მოხერხებული, აფრიკულ და აზიურ კულტურაში უზრდველობად და უპატივცემულობად ჩათვლიდა.

ცნობილია ათასზე მეტი სხვადასხვა სახის გამომეტყველება, რომლის მიღება ადამიანს შეუძლია. როგორც კინესიკის სხვა ელემენტები, პოზაც განსხვავებულია, სხვადასხვა კულტურაში, მაგალითად: ყველა დასავლელი ზის სკამზე ფეხი ფეხზე გადადებული, მაგრამ თუ ამერიკელი ტაილანდშია და ასე დაჯდება და ფეხებს ტაილანდელისავენ მიწვეს, ტაილანდელი თავს შეურაცხყოფილად და დამცირებულად იგრძნობს. საქმე ისაა, რომ ტაილანდელი, იაპონელი, ჩინელი ფეხს სხეულის ყველაზე არასასიამოვნო და მდაბალ ნაწილად მიიჩნევს. ამერიკელისათვის ეს ჩვეულებრივი ჟესტია. თუკი, მაგალითად, ამერიკელი მაღაზიაში რაიმეზე ხელით მიუთითებს, ფილიპინებში-ხელის მითითების ნაცვლად თვალით უთითებენ, ხოლო ტაივანსა და ჩინეთში მისალმებისას გამოიყენება გაშლილი ხელი. ტაივანში არ სწევენ ზევით საჩვენებელ თითს, ის მხოლოდ ცხოველების დასახმობად (ცხოველებთან) იხმარება.

ყოველივე ზემოთქმული შემდეგი ცხრილის სახით შეიძლება წარმოვადგინოთ:

არავერბალური კომუნიკაცია	დასავლეთი	აღმოსავლეთი	ქართული
მისალმება	ამერიკაში მისალმებისას ხელს ართმევენ	აზიაში მისალმება თავის დაკვრით გამოიხატება.	ქართულ კულტურაში ხელის ჩამორთმევით და თავის დაკვრით

	ერთიმეორეს.		
პირადი სივრცე/ შეხება	დასავლელები ჩვეულებრივ საუბრისას არ ეხებიან ერთიმეორეს. დასავლეთში საუბრისას უპირატესობას ანიჭებენ დისტანციის დაცვას.	აღმოსავლელი ხალხი შეხებაზეა ორიენტირებული. ჩინეთში სახალხო ადგილების სიმცირის გამო, ერთმანეთთან დგანან ახლოს, ვიდრე დასავლეთში	ქართული კულტურაც შეხებით ორიენტირებულია, საუბრის დროს ქართველები ეხებიან ერთიმეორეს.
თვალებით კონტაქტი	დასავლურ ქვეყნებში თვალებით კონტაქტს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, ამერიკელები არ ენდობიან მათ ვინც თვალებში არ უცქერის	აღმოსავლურ კულტურაში უპატივცემულობად ითვლება ადამიანზე დაუინებელი ცქერა, ინდოეთსა და ტაილანდში თვალის ჩაკერა შეურაცხყოფაა.	ისევე როგორც დასავლეთში თვალებით კონტაქტს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება
ზოგადად შესტიკულაცია	დასავლელები გამოირჩევიან შესტიკულაციით, ხშირად საუბრის ნაცვლად მიმართავენ შესტიკულაციას. განსაკუთრებით ხელის, თავის მოძრაობებს.	შესტიკულაცია აღმოსავლურ კულტურაში არ არის მიღებული, ისინი ცდილობენ აკონტროლონ შესტები, თავს არიდებენ ხელის მოძრაობებს.	მსგავსად დასავლელებისა ქართული კულტურაც გამოირჩევა მაღალი შესტიკულაციით.
ხელების მოძრაობა	ამერიკაში გოლის გატანის დროს,	აღმოსავლეთში, კერძოდ, პაკისტანში მარცხენა	ქართულ კულტურაში ხელის

	გამარჯვების, მოგებისას ხელებს ზემოთ სწევენ.	ხელის დემონსტრირებისგან თავს იკავებენ.	ქესტების გამოყენებას საკმაოდ ფართო სპექტრი აქვს.
საჩვენებელი თითი	თუ ორ საჩვენებელ თითს ერთმანეთს გავეხახუნებთ, ეს ნიშნავს, რომ ორი ადამიანი ერთმანეთთან კარგად შეწყობილი წყვილია. როცა ამერიკელი საკუთარ თავზე საუბრობს, საჩვენებელ თითს მკერდთან მიიტანს ამერიკაში რაიმეზე მითითების მიზნით იყენებენ საჩვენებელ თითს	1. იგივე ქესტი იაპონიაში ნიშნავს რომ თქვენ გადაუჭრელ პრობლემას შეეჯახეთ და მის შესახებ თანამოსაუბრეს უყვებით. 2 როცა იაპონელი საკუთარ თავზე საუბრობს საჩვენებელი თითი ცხვირთან მიაქვს. 3. აღმოსავლეთში შეურაცხყოფელია ხელით ადამიანზე მითითება. ფილიპინელები ხელის ნაცვლად რაიმე საჭირო ნივთზე თვალების ხამხამით მიანიშნებენ.	დასავლელების მსგავსად ქართულ კულტურაში ქესტებს ანიჭებენ უპირატესობას
ok ქესტი	ნიშნავს ყველაფერი რიგზეა,	იაპონიაში - ფულს.	ნიშნავს ყველაფერი რიგზეა
ზეაწეული ცერა თითი	ევროპაში ძლიერი მოწონების ნიშანია.	მუსლიმანურ ქვეყნებში კი ეს ქესტი უხამსობად ითვლება. ზეაწეული ცერა თითის ბრუნვითი მოძრაობა საუდის არაბეთში ნიშნავს <i>აქედან დაიკარგე</i> .	მოწონებას, კარგად ყოფნას გამოხატავს.

ფეხის ფეხზე გადადება	ამერიკაში ჩვეულებრივ მიღებულია ფეხის ფეხზე გადადება	ტაილანდში მსგავსი უესტი მიუღებელია, საქმე იმაშია, რომ ტაილანდელისათვის, ისევე როგორც ბევრი სხვა აღმოსავლური კულტურის წარმომადგენლისათვის ფეხი, სხეულის ყველაზე მდაბალი ნაწილია	ქართულ კულტურაში კი ფეხის ფეხზე გადადება ასოცირდება უპატივცემულობასთან და უზრდელობასთან
სტვენა	ამერიკაში ლამაზი ქალის დანახვისას, მატჩის მსვლელობის დროს, და წარმოდგენის დაწყების წინ სტვენენ. სტვენა ასევე ყურადღების მისაქცევად გამოიყენება.	მსგავსი მოქცევა აღმოსავლეთში ყოველად მიუღებელია.	მსგავსად დასავლური კულტურისა
სიცილი	ყველა დასავლურ ქვეყანაში ასოცირდება სიხარულთან და ხუმრობასთან	იაპონიაში სიცილი მორცხვობისა და მერყეობის მანიშნებელია	ისევე როგორც დასავლურ კულტურაში, სიცილი დადებითი ემოციის მატარებელია

ე.მ ვერეშაგინისა და ვ.გ.კოსტომაროვის წიგნში “ენა და კულტურა” მთელი თავი ეძღვნება “მუნჯ” ენებს. მასში უესტურ-მიმიკური კომუნიკაციური ნიშნები აღწერილია უცხოელებისთვის რუსული ენის სწავლების მეთოდის თვალსაზრისიდან, რომლებმაც სიტყვიერ ენასთან ერთად უნდა შეისწავლონ უესტების ენაც. უესტების ეროვნული თავისებურებების უცოდინრობის გამო შეიძლება აღმოვჩნდეთ ისეთ მდგომარეობაში, როგორც აღწერილია ავტორების მიერ:

რუსული ენის კურსების შვედ სტაჟიორს სურდა მანქანით გამგზავრება აბრამცევიდან მოსკოვში და დადგა გზადკეცილზე მუშტად შეკრული ხელის ზემოთ აწეული დიდი თითით. თუ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ამ ჟესტით ითხოვენ დამგზავრებას, რუსულ კულტურაში იგი აღნიშნავს მოწონებას, ამიტომ მძღოლები გააკვირვებით შეათვალიერებდნენ “შერეკილს” და მიდიოდნენ.

იმისთვის, რათა თავიდან ავიცილოთ მსვავსი კუროზები, ამა თუ იმ უცხო ენის შესწავლისას ყურადღება უნდა მივაქციოთ არა მხოლოდ ფრაზების სწორ გრამატიკულ აგებას და წარმოთქმას, არამედ ქვეყნის არავერბალური კულტურისა და ისტორიის შესწავლას.

ამრიგად, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჩვენ თვით ცხოვრების წესით, ჩვეულებებით, რიტუალებით მუდმივად “ვესაუბრებით” ერთმანეთს.

როგორც ვხედავთ, არავერბალური კომუნიკაციის ურთიერთმიმართების საკითხში მთავარი ფაქტორი კულტუროლოგიური ფენომენია.

აქედან გამომდინარე, კინესიკური ელემენტების სტრუქტურის, სემანტიკისა და პრაგმატიკის თავისებურებათა განმაპირობებელ ფაქტორად უპირველეს ყოვლისა, უნდა მივიჩნიოთ ეროვნული ხასიათი, ერის კულტურის სპეციფიკა, ისტორიულად გამომუშავებული სოციოკულტურული ღირებულებანი, ეტიკეტის ნორმები და სხვა.

ამიტომ, სანამ რაიმე დასკვნებს გავაკეთებდეთ, ჟესტებისა და სხეულის ენის მნიშვნელობაზე, აუცილებელია ადამიანის ეროვნული კუთვნილება გავითვალისწინოთ.

აქედან გამომდინარე, ჩვენი შეხედულებით, მართებულია მოცემულ კულტურაში მიღებული ჟესტების დანიშნულების წინასწარ შესწავლა. თუ არა ვართ დარწმუნებული, თუ როგორ აღიქმება ჩვენ მიერ გამოყენებული ჟესტი სხვა კულტურაში, მაშინ უმჯობესია თავი ავარიდოთ მის გამოყენებას.

ენათმეცნიერებაში არავერბალურ კომუნიკაციას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. მათი მეშვეობით შესაძლებელი ხდება ენის ლექსიკური ფონდის გამდიდრება. აგრეთვე ამ ენობრივ ერთეულებში აირეკლება ერის ეროვნული და სოციალური თავისებურებანი და ვლინდება ამ ერის კულტურაც, არავერბალური ნიშნებით გადმოიცემა ადამიანის რეალური განცდები.

არავერბალური კომუნიკაცია რთული ენობრივი ერთეულებით გამოიხატება. ენის გამომხატველ საშუალებათა შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია არავერბალურ ერთეულებს, მასში შემჭიდროებული სახით

გადმოიცემა გრძნობების, ემოციებისა და აზრების რთული კომპლექსი, ამიტომ ისინი ვერბალური კომუნიკაციის განუყოფელ და უმთავრეს ნაწილად შეიძლება მივიჩნიოთ.

არავერბალური ნიშნები, რომლებიც ადამიანთა ყოველდღიური, ჩვეულებრივი ყოფის პირობებში იქმნება როგორც გარე სამყაროსთან დამახასიათებელ ნიშან-თვისებათა, მიმართებათა გადმოცემის შედეგი, ძალზე საინტერესო და მრავალფეროვანია. კომუნიკაციურ აქტში მათი სრულფასოვანი მონაწილეობისათვის ადრესატი და ადრესანტიც უნდა ფლობდეს კულტურულ და ენობრივ კოდს, რაც იძლევა არავერბალური ნიშნების ამოცნობის, შემდეგ კი მისი მნიშვნელობის გაგების, სწორად გაშიფვრის და ინტერპრეტაციის საშუალებას.

ენა არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ ერთხელ და სამუდამოდ გამზადებულ მასალად, რომელიც არ შეიძლება შეიცვალოს თავისი არსის მიხედვით. ენა არის რაღაც მუდმივი, ამასთან ერთად ყოველ მოცემულ მომენტში გარდამავალი. ენა არის მოღვაწეობა, მოქმედება, ამიტომ მისი განსაზღვრა შეიძლება იყოს მხოლოდ გენეტიკური. „შობლიური ენა მჭიდროდ და მრავალმხრივ არის დაკავშირებული საზოგადოებაში ადამიანის ცხოვრების მრავალ მხარესთან. ეს დებულება სამართლიანია ყველა ხალხისა და ყველა ენის მიმართ“ (გამყრელიძე 2003:461).

როგორც უკვე ავღნიშნეთ, მეცნიერების მიერ დადგენილია, რომ კომუნიკაციის პროცესში ინფორმაციის მხოლოდ 35% გადმოიცემა ენის მეშვეობით. ურთიერთობის სხვა არავერბალურ საშუალებებს წარმოადგენს ეგრეთწოდებული სომატური ენა (სომა – ბერძნულად “სხეული) (ამინოვი, ერიაშვილი 2009: 141). ქესტების, პოზების მიმიკის, სახის გამომხატველი ენა, რომელიც აქტიურად ერთვება ინფორმაციის გადმოცემაში.

კომუნიკაციის არავერბალურ საშუალებებს, რომლებიც ისტორიულად ვერბალურზე ადრე გაჩნდა, გააჩნიათ ადრესატზე ძლიერი ზემოქმედების უნარი მათი მეშვეობით შესაძლებელია ზოგჯერ ისეთი ინფორმაციის გადმოცემა, რომელთა გამოსატყვაც ძნელია ან რაიმე მიზეზთა გამო უხერხულია სიტყვებით. ამიტომ არავერბალური ქცევა არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე წარმოთქმული სიტყვები. ქესტების ენა ცალსახად ინტერნაციონალურია მხოლოდ აღწერითი ქესტების (ასანთის ანთება, პირის გაპარსვა და ა.შ.) ფარგლებში, მაგრამ ძირითადად „კომუნიკაცია ქესტების მეშვეობით ისეთივე

ნაციონალური ფენომენია, როგორც ვერბალური ენები“ (Верещагин, Костомаров 1983:196).

ამას განაპირობებს სომატური ენის ორმაგი ბუნება, ერთი მხრივ, ბიოლოგიური თანდაყოლილი (უნებლიე, გაუცნობიერებელი გამოვლინებები: გაფითრება, თვალის გუგის გაფართოება, და ა.შ.) და მეორე მხრივ, სოციალური, ადამიანის მიერ სოციალიზაციის პროცესში შექმნილი (გაცნობიერებული, გააზრებული გამოვლინებები, თავი (კეფა) მოიფხანა – პრობლემებზე დაფიქრებისას. ხელებს ისრესს –სიამოვნების, კმაყოფილების გამოხატვა).

არავერბალური კომუნიკაციის ასეთი ორმაგი ბუნება განსაზღვრავს როგორც უნივერსალურ, ყველასათვის გასაგები ნიშნების, ისე სპეციფიკური სიგნალების არსებობას, რომლებიც მხოლოდ ერთი კულტურის ფარგლებში გამოიყენება. ინფორმაციის გადმოცემის კულტურით განპირობებული არავერბალური საშუალებები, რომლებიც სიმბოლოებს წარმოადგენენ, ჩვენთვის საინტერესოა არამარტო იმიტომ, რომ მათი ცოდნა აუცილებელია კომუნიკაციაში წარმატებული მონაწილეობისათვის, არამედ პირველ რიგში იმიტომ, რომ არავერბალურ ენას გააჩნია მყარი ვერბალური აღწერა.

პრაგმატული თვალსაზრისით სომატური ერთეულები აღწერენ, მაგალითად მიმიკას ან სხეულის მოძრაობას, მაგრამ პროექციული თვალსაზრისით ისინი ასახავენ ემოციებისა და ფსიქიკური მდგომარეობის გარეგნულ გამოვლინებას, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მათ სემანტიკაში დევს ადამიანის სულიერ მდგომარეობაზე მინიშნების ჩვეული ნორმები მისი გრძნობების, განზრახვათა, განცდების პროვოცირების გზით მათ გარეგნულ გამოვლინებებზე.

მაგალითად: შავადშეყრილი წარბები (გაბრაზება);

თვალი ჰკიდა (შეხედა);

ჭრუტა თვალები (ცბიერი მზერა);

იქედნური ღიმილი (დამცინავი, ირონიული).

ჩვენ მიერ შესწავლილი არავერბალური ნიშნები აღწერენ ადამიანის მრავალფეროვან გრძნობებს, ფსიქიკურ მდგომარეობებს, აზრებს, ქცევას, მისი გარეგნობისა და ხასიათის თავისებურებებს და ა.შ.

ჩვენი კვლევის შედეგად და ემპირიულ მასალაზე დაყრდნობით გამოვლინდა, რომ არავერბალური ნიშნები ქართულ ენაში მრავალრიცხოვან

ჯგუფს შეადგენს. განსაკუთრებული სიხშირით ხასიათდება თვალებით კონტაქტი, მას აქტიურობის მიხედვით მოსდევს ხელის, თავის ქუსტები, წარბების, ტუჩების მოძრაობა, ღიმილი, მიმიკა.

განვიხილოთ არავერბალურ კომუნიკაციაში განსაკუთრებული სიხშირის მქონე სხეულის აღმნიშვნელი ზოგიერთი ერთეულის კონტაქტები.

თვალები სიმბოლურად იძენენ ინფორმაციის მიღების, მათი უტყუარობის მნიშვნელობას, ამიტომაცაა ქართულ რეალობაში თვალებს უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებენ, მათი მეშვეობით შეიცნობა სიმართლე, ადამიანის ზრახვები და მისწრაფებები, ამიტომაც ხშირად გვსმენია შემდეგი ფრაზა: „თვალებში ამოვიკითხეო“

მახვილი თვალი – თვალები აუხილა რაღაცაზე.

თვალები აგრეთვე ემოციისა და გრძნობის გამომხატველი მნიშვნელობის ორგანოა, ამიტომ ეს კომპონენტი გვხდება საკმაოდ დიდი რაოდენობით ქართულ ლიტერატურაში, რეალობაში, რომლებიც ადამიანის ემოციურ მდგომარეობას, მასში მომხდარ ცვლილებებს ასახავენ.

მაგალითად **გაგვირგების გამომხატველი ქუსტები** ჩანს გამოთქმებში:

თვალების გადმოკარკვლა; თვალებს უპრაწავს; თვალები აენტო; თვალები ზედ დარჩა; დაჭყეტილი თვალები.

შურისა და არაკეთილმოსურნეობის: ჭრუტა თვალები; ბორბტი მზერა; თვალების ყალბი ციმციმი; მზაკვრობა ვერ დაიჭირა იმ თვალებში; დაძაბული მზერის სიმძაფრე; თვალი გველივით ცივად გამოასრიალა.

სიმორცხვის: თვალი არ გაუმართავს; შეფარვით მზერა; შერცხვა გარშემომყოფების და თვალებზე ხელი აიფარა; იდუმალი მზერა; იდუმალი ჭკრეტა, თვალები დახარა.

მუქარის: თვალებს მიკვესებს; ჯიქურ შეხედვა;

სიამოვნების: თვალების მოხუჭვა; მადლით სავსე თვალები გულს ხანჩალივით შემომაყარა.

ხელის ქუსტები

სინანულის გამომხატველი: ხელის ჩაქნევა; შუბლზე ხელის შემორტყმა.

უგუნებობის, მღელვარების: ხელისგული დაისვა წვერით გაჯაგრულ ნიკაპზე; აცახცახებული ხელი, ხელის კანკალი; მღელვარების დასაფარად საჩიხეს მარგილებს მოსჭიდა ხელები.

გაბრაზების: „მაისაძეს რო რამე მოუვიდეს იმის ბავშვებს რა ეშველება? მაგიდაზე ხელისგული დაარტყა გოგიამ (შატაიძე 2010:112).

გაოცების გამომხატველი: ხელისგლების შეტრიალება-შემოტრიალება;

გაჩუმების: ტუნზე ხელის აფარება;

დასტურის ნიშანი: ხელის ჩარტყმა;

სიმორცხვის, შიშის: თვალებზე ხელის აფარება;

კმაყოფილების ჟესტი: კეფაზე ხელის შემოწყობა;

მინიშნების: თითის გაშვერა;

მისაღმების: ხელის აწევა;

მუქარის: მუშტი დაარაკუნა ტაბლაზე;

სიამოვნების: ხელების ფშვნეტა.

სახის გამომეტყველება

გამტკნარებული სახე; სახე აუმეტყველდა; მიკიტნური გამომეტყველება; ჩაფიქრებული სახე; მოღუშული, მდუმარე სახე; უსიამოდ დაეჯრიჯა სახის ნაკეთები; სახეზე მგლისფერი ედო – (გაბრაზდა). კმაყოფილი სახე; სასტიკი გამომეტყველება; საცოდავი გამომეტყველება; სახე აელეწა.

თანამედროვე ლინგვისტიკის ერთ-ერთ წამყვან დარგად ენის მეშვეობით კულტურის შესწავლა იქცა. ლ. ელმსლევი აღნიშნავს: “ენა, როგორც ნიშანთა სისტემა და მყარი წარმონაქმნი, წარმოადგენს ადამიანის გონიერ და ფსიქიკურ ბუნებაში ჩაწვდომის გასაღებს. ენა, როგორც ზეინდივიდუალური სოციალური ინსტიტუტი, ერის ხასიათს წარმოაჩენს” (Ельмслев 1960:132), ამიტომ ლინგვოკულტუროლოგიაში ენა განხილულია კულტურასთან, ადამიანის აზროვნებასთან, ფსიქიკასთან და სულიერებასთან მჭიდრო კავშირში. ენისა და კულტურის ურთიერთმიმართებას უპირველეს ყოვლისა განსაზღვრავს ადამიანი თავისი მენტალობით, ემოციებით, რომელიც მუდმივად არის ფსიქოლოგთა შესწავლის საგანი. ადამიანი, რომელიც უკვე ფლობს ძირითად სააზროვნო პროცესებს, ნებისმიერი ახალი ენის შესწავლისას აზრის გამოთქმას მხოლოდ სხვა საშუალებებს, სიტყვებს, იდიომატურ გამოთქმებს ეუფლება. ადამიანის კონცეპტუალური მნიშვნელობა მრავალმხრივია და ბევრ ასპექტს მოიცავს: ემოციას, მოტივაციას, განცდებს.

აქედან გამომდინარე, ლინგვოკულტუროლოგიის ფსიქოლოგიურ ასპექტში განხილვა მეტად მნიშვნელოვანია. არავერბალური ნიშნების კვლევა მისი ფსიქოლოგიური ასპექტის გათვალისწინებით ძალზედ საინტერესოა.

ამრიგად, ყოველი კულტურის არავერბალური ნიშნების შესწავლისას გასათვალისწინებელია ფსიქოლოგიური ფაქტორი, ვინაიდან მათ სწორად გაგებასა და გააზრებისას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ფსიქოლოგიის მონაცემთა გათვალისწინებას, რადგანაც ამ ფაქტორთა გაუთვალისწინებლობის შემთხვევაში ძალზედ ბუნდოვანი ხდება არავერბალური ნიშნები და ხშირად გაუგებარიც კი. უპირველეს ყოვლისა, პრიორიტეტი ენიჭება ემოციას, რომელიც ლინგვისტური მეთოდების საშუალებით შეიძლება განხილულ იქნეს ენის ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიურ დონეზე, რომელშიც წინა პლანზე წამოწეულია ადამიანი, მისი სულიერი სამყარო, კულტურა.

ემოცია ფრანგული სიტყვაა *emotion*– ვაღელვება, რომელიც ადამიანის ფსიქიკური მდგომარეობა, გარე სინამდვილესა და თავის თავისადმი ინდივიდის დამოკიდებულების განცდაა.

ემოცია მჭიდროდ უკავშირდება გამომსახველ მოძრაობებს. მათ გარეშე არ არსებობს სამყარო და თვით ადამიანი ამ სამყაროში. ემოციებია: შიში, რისხვა, სიხარული, სიყვარული, დარდი, სევდა, სიბრაზე და სხვ. თითოეული ემოცია ადამიანის შინაგან დამოკიდებულებას გამოხატავს ამა თუ იმ ობიექტის მიმართ – ანუ როგორ აღვიქვამთ და შევიმეცნებთ. აქ უკვე ჩვენ საქმე გვაქვს ემოციის კოგნიტურ მიდგომასთან, რომელიც პირველად ლაკოფისა და ჯონსონის შრომებში გამოჩნდა (Lacoff, Johnson 1980:67) ისინი აღნიშნავენ, რომ ადამიანის ეს ფსიქიკური მოვლენები, თითოეული ერის კულტურის გათვალისწინებით, კონცეპტურ სტრუქტურაში არიან გაერთიანებული, სადაც თითოეული ემოცია თითოეული ენის შესაბამისი იდიომებით გადმოიცემა.

დასავლური, აღმოსავლური და ქართული კულტურების არავერბალური კომუნიკაციის შესწავლსა გვაძლევს საფუძველს დაგასკენათ, რომ ერთი და იგივე ემოცია უმრავლეს შემთხვევაში ერთი და იმავე არავერბალური კომპონენტით არის გადმოცემული. განვიხილოთ ემოციათა რამოდენიმე ტიპი და მათი გამომხატველი არავერბალური ნიშნები.

ემოციები	დასავლეთი	აღმოსავლეთი	ქართული
ბრაზი	<p>ბრაზიანად თვალების შენათება; ბრაზისგან გაცოფება; თვალების დაკვესება; თვალების სისხლით ავსება; შუბლის შეჭმუხვნა; კბილებით გამოსცრა სიბრაზე; სახის მოღრეცა; დაძარღვული მუშტით მოგერიება;</p>	<p>წარბების შეჭმუხვნა; სახე გაუხევედა; კბილები დაადჭრიალა.</p>	<p>შუბლი კუშტად შეიკრა; თვალების კვესა; მგლისფერი ედო სახეზე; ხელისგულის მაგიდაზე დარტყმა; მტრული მხერა, ქორული მხერა; წარბშეყრილი და მოღუშული ჯდომა; ჭრუტა, თევზისებური თვალები; წარბების მადლა აწევა;</p>
<p>ნერვიულობა მღელვარება დაძაბულობა</p>	<p>ტუნების მოკვნეტა; შეშლილივით სიცილი; მოუსვენრად ბოლთის ცემა; ხმის აცახცახება; ურჟოლამ აიტანა; ოფლის მოწმენდა; ტუნების თრთოლა; ენის მოკვნეტა; სახე გადაუფითრდა;</p>	<p>ხელის კანკალი, ოფლის მოწმენდა; ტუნების ცახცახი; ხელის კანკალი, ნერვული სიარული; ცივი ოფლის დავლა; მეტყველების უნარის დაკარგვა; გაურჟოლება; ხელისგულის თმაზე გადასობა. ტანში გაცრა.</p>	<p>ქვედა ტუნის დაბრეცვა. თითების წვალება. ხმის აკანკალება. სახის აღეწვა. თავის დაბლა დახრა. ხელის კანკალი. მოკუმული ტუნები, ქვედა ყბის კანკალი/ დაბრეცვა; უსიამოდ</p>

			დაღრეჯილი სახის ნაკეთები. ხმის ათროლევა.
სიამოვნება/კმაყოფილება	ღიმილით ცქერა; თვალები სიხარულით აუკიაფდა; თითების მუცელზე შემოჭდობა; სახე გაუნათდა; სახე აენტო; თვალები მინაბა;	სიხარულის ცრემლები, თავაზიანად გაღიმება; მოელვარე თვალები; სახე გაუნათდა;	თვალების მოხუჭვა, ტუჩების გახსნა, ხელების ფშვნება; წვერზე ხელის ჩამოსმა; ხელების კეფაზე შემოწყობა. კმაყოფილი სახე;
სირცხვილი	ღაწვები შეუწითლდა, სახე აუწითლდა.	ლოყების აწითლება; თავის დახრა; მორცხვად აწითლებული; სახე ხელებში ჩარგო; ასლუკუნდა; მორცხვად ჩაიბუტბუტა.	ყურებამდე გაწითლება; თვალებზე ხელის აფარება; თავჩაღუნული სიარული; ფეხის წაბორძიკება.

ამრიგად, ჩვენ მიერ განხილული მაგალითები ნათელი დადასტურებაა იმისა, რომ დასავლურ, აღმოსავლურ და ქართულ კულტურებში ემოციები თითქმის ერთნაირი უნივერსალით ვლინდება ანუ ისეთ ენობრივ მოვლენათა არსებობა, რომლებიც მსოფლიოს ყველა ან უმეტესი ენისთვის არის დამახასიათებელი. ენაში, ისევე როგორც ზოგადად ბუნებაში, არსებობს შინაგანი წესრიგი, მოწყობა, რომელიც შემეცნებადია, მაგრამ იმისთვის, რომ მოხდეს რაიმე საგნის, მოვლენის სიდრმისეული და გააზრებული შემეცნება, საჭიროა მისი შედარება სხვა საგნებსა თუ მოვლენებთან.

დასკვნა

ნაშრომის ბოლოს, ჩვენს მიერ დასახული მიზნებიდან და ამოცანებიდან გამომდინარე, სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობითა და ემპირიული მასალის კვლევის საფუძველზე მივიღეთ შემდეგი დასკვნები:

1. ცნობილია, რომ საკომუნიკაციო პროცესის ეფექტურად წარმართვაში დიდ როლს თამაშობს როგორც ვერბალური, ისე არავერბალური ნიშნები. კვლევამ ცხადყო, რომ სწორედ გამონათქვამის ვერბალური ნაწილით გამოხატულ ინფორმაციასა და პარალინგვისტური თვისებით გამოხატულ ინფორმაციას შორის არსებული დაპირისპირება გვეხმარება გამონათქვამისადმი მოსაუბრე-მსმენელის დამოკიდებულების დაფიქსირებაში. არავერბალურ ენას ერთი უნიკალური თვისება აქვს: მას შეუძლია “გაცეს” კომუნიკანტი იმდენად, რამდენადაც მისი საშუალებით ვლინდება კომუნიკანტის ჭეშმარიტი, შეუნიღბავი სახე. სწორედ კინესიკა გვეხმარება იმაში, რომ ეჭვის ქვეშ დავაყენოთ მოსაუბრის გამონათქვამი და დავინახოთ მისი რეალური სახე.
2. კომუნიკაციაში არავერბალური საშუალებები სპონტანურად გამოიყენება. ეს გამოწვეულია ცენტრალური ნერვული სისტემის როგორც დაბალი, ასევე უმაღლესი მაჩვენებლებით, რომლებიც პასუხისმგებელი არიან კომუნიკაციაზე. რა თქმა უნდა, რაღაც ხარისხში არავერბალური ელემენტები კონტროლს ექვემდებარებიან, თუმცა ძალიან ძლიერი თვითკონტროლის შემთხვევაშიც კი შეიძლება მოხდეს ინფორმაციის “გაჟონვა”.
3. კომუნიკაციის ეფექტურობა განისაზღვრება არა მარტო გამონათქვამის მნიშვნელობის გაგების ხარისხით, არამედ მოსაუბრის ქცევის სწორი შეფასების უნარით. კერძოდ, კინესიკური პარალინგვიზმები სწორედ ის ელემენტებია, რომელთა მეშვეობითაც გრძნობებს, განცდებს და ემოციებს უფრო სრულყოფილად გამოვხატავთ, ვავლენთ, თუ რა დამოკიდებულება გვაქვს სინამდვილეში გამონათქვამისა და კომუნიკანტის მიმართ.

4. არავერბალური კომუნიკაციის ურთიერთმიმართების საკითხში მთავარი ფაქტორი კულტუროლოგიური ფენომენია. ერთი და იმავე ქესტის აღქმა შესაძლებელია განსხვავებული იყოს კულტურის სხვადასხვა ტიპში. ჩვენი თვალსაზრისით, სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლებთან ურთიერთობის პროცესში ვერბალური თუ არავერბალური ნიშნების გამოყენების დროს სიფრთხილე და დიდი ყურადღება გვმართებს. ამიტომ, სანამ რაიმე დასკვნებს გავაკეთებდეთ ქესტებისა და სხეულის ენის მნიშვნელობაზე, აუცილებელია ადამიანის ეროვნული კუთვნილება გავითვალისწინოთ. აქედან გამომდინარე, ჩვენი შეხედულებით, მართებულია მოცემულ კულტურაში მიღებული ქესტების დანიშნულების წინასწარი შესწავლა. თუ არა ვართ დარწმუნებული, თუ როგორ აღიქმება ჩვენ მიერ გამოყენებული ქესტი სხვა კულტურაში, მაშინ უმჯობესია თავი ავარიდოთ მის გამოყენებას.
5. ქართულ ენაში თითქმის ყველა გამონათქვამს თან სდევს ესა თუ ის პარალინგვისტური მახასიათებელი. მართალია, პარალინგვისტური მახასიათებლები ყველა კულტურას გააჩნია, მაგრამ მათი გამოყენების სპექტრი ქართულ ენაში გაცილებით უფრო ფართოა. რადგანაც ისინი ვერბალური კომუნიკაციის დროს საკმაოდ ხშირად გამოიყენება, ბუნებრივი ხდება, რომ ქართული ენა პარალინგვიზმების უფრო ფართო არჩევანს უნდა გვთავაზობდეს, ან მას პარალინგვიზმების გაცილებით უფრო დიდი ნაირგვარობა, ნაირფეროვნება ახასიათებს. ამ მრავალფეროვნების გამომწვევი მიზეზები განპირობებულია ქართული ბუნების ემოციურობით, ეროვნულობითა და კულტურით. კვლევამ გვიჩვენა, რომ
- ა) ქართული კულტურა ვიზუალურ-კინესთეტიკურია;
 - ბ) არავერბალური ნიშნების ზოგადი ბუნება ერთნაირია ქართულ, დასავლურ და აღმოსავლურ კულტურებში, თუმცა, ამ ერების კულტურებიდან გამომდინარე მათ შორის არის მსგავსი და განსხვავებული არავერბალური ნიშნები.

გამოყენებული ლიტერატურა

- 1 აკუტაგავა 2011: აკუტაგავა რ. “ამბავი ერთი შურისძიებისა” გამომცემლობა ”პალიტრა L”, თბილისი.
- 2 ამინოვი... 2009: ამინოვი ი.ი. ერთაშვილი ნ.დ “საქმიანი ურთიერთობის ფსიქოლოგია”, თბილისი.
- 3 გამსახურდია 1979: გამსახურდია კ. “დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა” გამომცემლობა “საბჭოთა საქართველო”, თბილისი.
- 4 გამყრელიძე...2003: გამყრელიძე თ; კიკნაძე ზ; შადური ი; შენგელაია ნ. “თეორიული ენათმეცნიერების კურსი”. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი
- 5 გვენცაძე 1986: გვენცაძე გ. “კომუნიკაციური ლინგვისტიკა და ტექსტის ტიპოლოგია” გამომცემლობა “განათლება,” თბილისი.
- 6 დოლიკაშვილი... 2008: დოლიკაშვილი ლ. დანელია ლ. ჯოლია გ. შტააძე ხ. “ეტიკეტი და კორესპონდენცია”, გამომცემლობა “ლევა,” თბილისი.
- 7 ინანიშვილი 2010: ინანიშვილი რ. “ლამაზი ცრემლები”, გამომცემლობა ”პალიტრა L”, თბილისი.
- 8 კინგი 2011: კინგი ს. “კორპორაცია ნუ მოსწევთ”, გამომცემლობა ”პალიტრა L”, თბილისი.
- 9 კიპლინგი 2011: კიპლინგი რ. “იმრეის დაბრუნება,” გამომცემლობა ”პალიტრა L”, თბილისი.
- 10 ლონდონი 2011: ლონდონი ჯ. “აღისფერი ჭირი,” გამომცემლობა ”პალიტრა L”, თბილისი.
- 11 მერიმე 2011: მერიმე პ. “სულნი საღვინებელისანი,”

- გამომცემლობა "პალიტრა L", თბილისი.
- 12 ნადირაშვილი 1978: ნადირაშვილი შ. "ფსიქოლოგიის პროპაგანდა," თბილისი.
- 13 რამპო 2011: რამპო ე. "ფსიქოლოგიური ტესტი", გამომცემლობა "პალიტრა L", თბილისი.
- 14 რამპო 2011: რამპო ე. "მთვარით მონუსხულნი", გამომცემლობა "პალიტრა L", თბილისი.
- 15 რამპო 2011: რამპო ე. "მოგზაურო ნახატთან ერთად", გამომცემლობა "პალიტრა L", თბილისი.
- 16 რჩეულიშვილი 2010: რჩეულიშვილი გ. "სიყვარული მარტის თვეში", გამომცემლობა "პალიტრა L", თბილისი.
- 17 რჩეულიშვილი 2010: რჩეულიშვილი გ. "ასვლა", გამომცემლობა "პალიტრა L", თბილისი.
- 18 სელინჯერი 2011: სელინჯერი ჯ. "ჭერი ასწიეთ, დურგლებო!" გამომცემლობა "პალიტრა L", თბილისი.
- 19 სოსიური: 2002: სოსიური ფერდინანდ დე "ზოგადი ენათმეცნიერების კურსი", თბილისი
- 20 ტურაშვილი 2010: ტურაშვილი დ. "ამერიკული ზღაპრები," ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, თბილისი.
- 21 ქართული 1989: უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბილისი.
- 22 ქართული 1990: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ნაკვეთი I,II, თბილისი.
- 23 ყიფიანი 2010: ყიფიანი ე. "მუსიკალური მომენტი", გამომცემლობა "პალიტრა L", თბილისი.
- 24 ყიფიანი 2010: ყიფიანი ე. "ცაში ასროლილი ქუდები," გამომცემლობა "პალიტრა L", თბილისი.
- 25 ყიფიანი 2010: ყიფიანი ე. "მწვანე ფარად," გამომცემლობა "პალიტრა L", თბილისი.
- 26 შატაიძე: 2010: შატაიძე ნ. "მოლხინო", გამომცემლობა

- ”პალიტრა L”, თბილისი.
- 27 შატაიძე 2010:** შატაიძე ნ. “ბუკინისტების საძმო”, გამომცემლობა ”პალიტრა L”, თბილისი.
- 28 შენგელაია 2010:** შენგელაია დ. „ბათა ქექია”, გამომცემლობა ”პალიტრა L”, თბილისი.
- 29 ჯავახიშვილი 1997:** ჯავახიშვილი ივ. “ქართული ეტიკეტის ისტორიის ზოგადი საკითხები”, თსუ, თბილისი.
- 30 ჯოლია 2006:** ჯოლია გ. “ბიზნეს-ეტიკეტი და მოლაპარაკების ხელოვნება”, თბილისი.
- 31 ჰაქსლი 2011:** ჰაქსლი ო. “ფეიერვერკის შემდეგ”, გამომცემლობა ”პალიტრა L”, თბილისი.
- 32 ჰოაი 2011:** ჰოაი ტო. “ცხოვრება, თავგადასავალი და გმირობა სახელოვანი კუტკალია მენისა, მის მიერვე აღწერილი”, გამომცემლობა ”პალიტრა L”, თბილისი.
- 33 ჰოაი: 2011** ჰოაი ტო “ცოლ-ქმარი ა ფუ”, “გამომცემლობა პალიტრა L”, თბილისი.
- 34 Adelman... 1993:** Adelman, Mara B and Levine Deena R. “Beyond Language: Cross-Cultural Communication”, Prentice Hall Regents, New Jersey.
- 35 Bolinger 1989:** Bolinger, D. “Intonation and its Uses”, Stanford University Press. Stanford.
- 36 Burgoon 1994:** Burgoon J. “Nonverbal signals. Handbook of Interpersonal Communication”, Beverly Hills.
- 37 Ekman... 1969:** Ekman, P., & Friesen, W. V. “The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding”, London.
- 38 Femandez 1990:** Femandez . J.W. “Tolerance in a Repugnant world and other Dilemmas in the Cultural Relativism”, New York.
- 39 Fox 2004:** Fox, K. “Watching the English”, Hodder
- 40 Goddard...1997:** Goddard, C, and Wierzbicka, A,. “Discourse and Culture, Discourse and Social Interaction, Discourse Studies”, Volume 2, Sage Publication. New York.
- 41 Grice1975:** Grice, H.P. “Topic and Conversation”. Academic Press, New York .
- 42 Grice 1999:** Grice, H.P “Logic and conversation”, New York.

- 43 **Hall 1997:** Hall, E.T. "Beyond Culture". Inc Garden City
- 44 **Leech 1975:** 1975: Leech, G. Semantics. England
- 45 **Leech 1983:** 1983: Leech, G. Principles on Pragmatics. London
- 46 **Malinovski 1923:** Malinovski, V. The problem of Meaning in primitive Languages". London
- 47 **Samovar... 1991:** Samovar, H. A. and Porter R.E.: "Basic Principles of Intercultural Communication". USA.
- 48 **Smith 1966:** Smith A.G. "Communication and culture". New York
- 49 **Scollon...1983:** Scollon R., Scollon S.W. "Face in Interethnic Communication", Longman, New York
- 50 **Scollon...1994:** Scollon R., Scollon S.W., "Intercultural Communication", Blackwell.
- 51 **Tyler 1987:** Tyler. V ."Intercultural Interacting", USA.
- 52 **Webster New World English Dictionary 1984:** "Webster New World English Dictionary" ,Prentice Hall Press,
- 53 **Апресян 1966:** Апресян Ю.Д. "Идеи и методы структурной лингвистики" М
- 54 **Белл 1980:** Белл Р. Т. "Социоллингвистика. Цель, методы и проблемы", Москва.
- 55 **Верещагин...1983:** Верещагин Е.М., Костомаров В. Г. " Язык и культура", Москва.
- 56 **Гойхман... 2005:** Гойхман О.Я. Надейни Г.М. "Речевая коммуникация", Москва,
- 57 **Горелов 1980:** Горелов И.Н. "Невербальные компоненты коммуникации", Москва.
- 58 **Гумбольдт 1984:** Гумбольдт В. "Избранные труды по языкознанию", Москва.
- 59 **Гумбольдт 1985:** Гумбольдт В. "Язык и философия культуры", Москва.
- 60 **Дешериев 1977:** Дешериев Ю. Д. "Социальная лингвистика", Москва.
- 61 **Ельмслев 1960:** Ельмслев Л. "Пролегомены к теории языка," Москва.
- 62 **Ионин 1999:** Ионин Л.Г. "Социология культур", Москва.

- 63 **Камычек 1981:** Камычек Я. “Вежливость на каждый ден”, Москва.
- 64 **Карасик 2004:** Карасик В.И., “Языковой круг. Личность, концепты, дискурс”, Москва.
- 65 **Караулов 1987:** Караулов Ю. Н. “Русский язык и языковая личность”, Москва.
- 66 **Кодшанский 1974:** Кодшанский Г.В. “Паралингвистика”, Москва.
- 67 **Колесов 1999:** Колесов В.В. “Концепт культуры: образ - понятие – символ” // Вестник Санкт-Петербургского университета Сер. 2. Вып. 3. № 16, Санкт-Петербург.
- 68 **Колшанский 1984:** Колшанский Г.В., “Коммуникативная функция и структура язык, Москва.
- 69 **Красных 2002:** Красных В.В., “Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология”, Москва.
- 70 **Крейдлин 2002:** Крейдлин Г.Е., “Невербальная семиотика”. Новое литературное обозрение, Москва.
- 71 **Кузнецова 2007:** Кузнецова Н. С. “Культурного пространства художественного текста” Киров.
- 72 **Куприянов В.В 1988:** Куприянов В.В, Стовичек Г.В “Лицо, анатомия, мимика человека”, Москва.
- 73 **Лабунская 1986:** Лабунская В.А. “Невербальное поведение” (социально-перцептивный подход) Ростов.
- 74 **Макаров: 2003:** Макаров. М. “Основы теории дискурса”, Москва.
- 75 **Маслова 2004:** Маслова В.А., “Лингвокультурология”, Москва.
- 76 **Пиз 1992:** Пиз А. “Язык жестов”. Увлекательное пособие для деловых людей, Москва.
- 77 **Пиз 2006:** Пиз А. “Язык теледвижения” (как читать мысли окружающих по их жестам), Москва.
- 78 **Почепцов 1998:** Почепцов Г.Г. “Теория и практика коммуникации”, Москва.
- 79 **Почепцов 1999:** Почепцов Г.Г. “Этика теории коммуникации”, Ровно.
- 80 **Почепцов 2003:** Почепцов Г.Г “Семиотика”, Москва.
- 81 **Сепир 1993:** Сепир Э. “Избранные труды по языкознанию и

- культурологии”, Москва.
- 82 Соколов 1994:** Соколов Э. В. “Культурология, теория культур”, Москва.
- 83 Сорокин 1992:** Сорокин П. “Человек, цивилизация, личность”, Москва.
- 84 Степанов 1985:** Степанов Ю.С. “В трехмерном пространстве языка” (семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства), Москва.
- 85 Степанов 1998:** Степанов Ю.С. “Язык и метод: К современной философии языка”, Москва.
- 86 Стефаненко 2000:** Стефаненко Т.Г., “Этнопсихология”, Москва.
- 87 Ступин 1980:** Ступин А. П. “Современный Английский речевой этикет”, Ленинград.
- 88 Тер-Минасова 2002:** Тер-Минасова С. “Язык и межкультурная коммуникация”, Москва.
- 89 Уорф 1960:** Уорф Бенджамин Л. “Отношение норм поведения и мышления к языку, Новое в лингвистике”, Москва.
- 90 Формановская 1982:** Формановская Н.И. “Употребление русского речевого этикета”, Москва.
- 91 Формановская 1987:** Формановская Н.И. – “Речевой этикет русско-английские соответствия”, Москва.
- 92 Формановская 1988:** Формановская Н.И. “Речевой этикет и культура общения”, Москва.
- 93 Формановская 1989:** Формановская Н.И. “Вы сказали: “Здравствуйте””, Москва.
- 94 Хайдеггер 1991:** ВХайдеггер М. “Искусство и пространство” (Самосознание европейской культуры XX века. Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе), Москва.
- 95 Холл 1997:** Холл Э. “Как понять иностранца без слов”. Дж. Фаст Язык тела, Москва.
- 96 Ширяев 1991:** Ширяев Е. Н. “Что такое культура речи”. В журнал: Русская речь №5, Москва.
- 97 Якобсон 1985:** Якобсон Р. “Язык в отношении к другим системам коммуникации”, Москва.
- 98 Якобсон 1998:** Якобсон Р. “Язык и бессознательное”, Москва.

